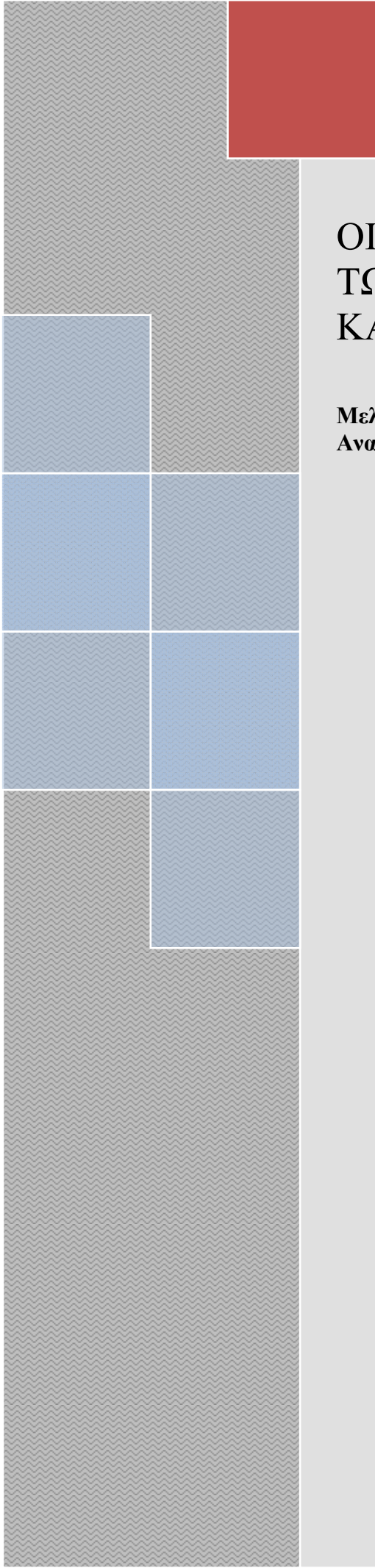

ΟΙ ΝΕΕΣ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΤΩΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΣΥΝΟΧΗΣ

**Μελέτη προς τη Μονάδα Οργάνωσης της Διαχείρισης
Αναπτυξιακών Προγραμμάτων - ΜΟΔ ΑΕ**

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2011

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος "Τεχνική Υποστήριξη Εφαρμογής"

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Ταμείο
Περιφερειακής Ανάπτυξης

Οι Νέες Προοπτικές των Ευρωπαϊκών Πολιτικών Καινοτομίας και Συνοχής

Μελέτη που υποβάλλεται στη ΜΟΔ ΑΕ

Συντάκτες:

Γιάννης Καλογήρου, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο

Νίκος Κομνηνός, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Θοδωρής Πελαγίδης, Πανεπιστήμιο Πειραιώς

Πίνακας Περιεχομένων

Εισαγωγή

1. Νέοι προσανατολισμοί της ευρωπαϊκής ανάπτυξης για το 2020

- 1.1. Ευρωπαϊκή ανάπτυξη 2000-2010: Μια σαφής διαίρεση ανταγωνιστικότητας
- 1.2. Κριτική θεώρηση της στρατηγικής της Λισσαβόνας
- 1.3. Ο νέος διεθνής καταμερισμός και η φύση του νέου παγκόσμιου ανταγωνισμού
- 1.4. Νέα δόγματα ανάπτυξης: Οικονομία της γνώσης και συστήματα καινοτομίας
- 1.5. Διεύρυνση της ΕΕ: Κέντρο και περιφέρεια στην ΕΕ-27
- 1.6. Νέα στρατηγική ανάπτυξης: ΕΕ-2020 και έξυπνη ανάπτυξη
- 1.7. Ευρωπαϊκή σύγκλιση και επαναπροσδιορισμός των πολιτικών συνοχής και περιφερειακής ανάπτυξης

2. Η ελληνική ανάπτυξη στη δεκαετία 2000-2010 και προοπτικές για το 2020

- 2.1. Η ελληνική ανάπτυξη κατά την περίοδο 2000-2010: Οικονομική μεγέθυνση είχαμε, οικονομία της γνώσης απείχαμε
- 2.2. Μηχανές της δανειακής ανάπτυξης. Η πιστωτική οικονομία στο προσκήνιο και ο ρόλος του δημοσίου χρέους
- 2.3. Αδυναμίες ανταγωνιστικότητας. Ισοζύγιο, πληθωρισμός, ξένες επενδύσεις
- 2.4. Η κοινωνική συμμαχία της δανειακής ανάπτυξης

3. Αδυναμίες και εμπόδια για 'έξυπνη' ανάπτυξη στην Ελλάδα που βασίζεται στη γνώση

- 3.1. Συστημικές υστερήσεις στην πανεπιστημιακή και τεχνολογική εκπαίδευση, αλλά και νησίδες αριστείας στην ερευνητική δραστηριότητα
- 3.2. Ασυμμετρίες του ελληνικού συστήματος καινοτομίας
- 3.3. Προβλήματα στην εκδήλωση και την ανάπτυξη της νέας επιχειρηματικότητας
- 3.4. Αποτυχίες πολιτικής και οι συνακόλουθες αδυναμίες ηγεσίας στο πολιτικό σύστημα

4. Πολιτικές συνοχής και καινοτομίας στην Ελλάδα στο πλαίσιο της στρατηγικής ΕΕ-2020

- 4.1. Προς ένα νέο μοντέλο ανάπτυξης
- 4.2. Αναπτυξιακή Πολιτική: Προς ένα νέο Κοινωνικό Συμβόλαιο βασιζόμενο στη γνώση και την τεχνολογία
- 4.3. Βιομηχανική Πολιτική: Επικέντρωση στη δυναμική εισαγωγών – εξαγωγών
- 4.4. Ανοικτά συστήματα καινοτομίας και τεχνολογικές πλατφόρμες
- 4.5. Τομεακή στόχευση της έρευνας και καινοτομίας
- 4.6. Μεγάλα έργα: Υλοποίηση δέσμης πολιτικών και μηχανισμοί εφαρμογής
- 4.7. Εν είδει συμπερασμάτων: Η ελληνική οικονομία χρειάζεται μια νέα αναπτυξιακή στρατηγική με επίκεντρο τη γνώση, τη τεχνολογία και την καινοτομία παντού και για όλους

Παράρτημα πινάκων και διαγραμμάτων για την τεκμηρίωση της μελέτης

Εισαγωγή

Η ανά χείρας μελέτη επικεντρώνεται στις προοπτικές των νέων ευρωπαϊκών πολιτικών καινοτομίας και συνοχής, ενώ παράλληλα διερευνά τις δυνατότητες της ελληνικής οικονομίας να εξέλθει της παρούσης επώδυνης ύφεσης χρησιμοποιώντας πολιτικές για μια έξυπνη, διατηρήσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη, σύμφωνα και με την **«Στρατηγική για την Ευρώπη του 2020»**. Η μελέτη περιλαμβάνει, πέρα από την επισήμανση των εμποδίων για την υιοθέτηση μορφών "έξυπνης" ανάπτυξης σε τομείς από την εκπαίδευση έως το πολιτικό σύστημα, βασικά σενάρια ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας με κεντρικούς άξονες τις νέες Ευρωπαϊκές πολιτικές συνοχής και καινοτομίας.

Η μελέτη στηρίχθηκε σε δημοσιευμένα στοιχεία, συνεδρίες συνεργασίας των μελετητών, και συναντήσεις συνεργασίας με στελέχη της ΜΟΔ. Στην αναθεωρημένη της αυτή μορφή συμπεριλαμβάνει επίσης τόσο τις τεχνικού τύπου παρατηρήσεις της επιτροπής της ΜΟΔ όσο και τις παρατηρήσεις στο κείμενο και τις εισηγήσεις που έγιναν με την ευκαιρία της παρουσίασης της μελέτης στο ισόγειο της ΜΟΔ, την 22^η Φεβρουαρίου 2011, από ειδικό κοινό ειδικών σε ζητήματα ερευνητικής και τεχνολογικής πολιτικής και πολιτικών καινοτομίας. Η πρόοδος της μελέτης, τα ευρήματα και συμπεράσματα συζητήθηκαν επιπροσθέτως σε τέσσερις διαδοχικές συναντήσεις που πραγματοποιήθηκαν στην περίοδο Οκτωβρίου 2010 - Φεβρουαρίου 2011 με στελέχη και τον Πρόεδρο της ΜΟΔ ΑΕ.

Πιο συγκεκριμένα, η μελέτη περιλαμβάνει 4 κεφάλαια:

Το πρώτο κεφάλαιο με τίτλο **"Οι νέοι προσανατολισμοί της ευρωπαϊκής ανάπτυξης για το 2020"** εξετάζει τις στρατηγικές και κατευθύνσεις της ΕΕ για το 2020, καθώς και την αναμενόμενη αναδιάρθρωση της ευρωπαϊκής πολιτικής συνοχής.

Το δεύτερο κεφάλαιο με τίτλο **"Η ελληνική ανάπτυξη στη δεκαετία 2000-2010 και προοπτικές για το 2020"** εξετάζει βασικά στατιστικά δεδομένα και σειρά δεικτών της δεκαετίας 2000-2010. Επεκτείνεται στην ερμηνεία της ελληνικής δημοσιονομικής κρίσης, και διερευνά τις προοπτικές της ελληνικής ανάπτυξης για το 2020.

Το τρίτο κεφάλαιο με τίτλο **"Αδυναμίες και εμπόδια για έξυπνη ανάπτυξη στην Ελλάδα"** εξετάζει τις βασικές ερμηνείες για την υστέρηση της Ελλάδος στην οικονομία της γνώσης, τα συστημικά εμπόδια και τις ασυμμετρίες που τροφοδοτούν την υστέρηση στην καινοτομία, τις αδυναμίες που αφορούν την προπαρασκευή της πολιτικής και τις συνακόλουθες αδυναμίες ηγεσίας και του πολιτικού συστήματος.

Το τέταρτο κεφάλαιο με τίτλο **"Πολιτικές συνοχής και καινοτομίας στην Ελλάδα στο πλαίσιο της στρατηγικής ΕΕ-2020"** οριοθετεί τα χαρακτηριστικά ενός νέου μοντέλου ανάπτυξης που βασίζεται στη γνώση, τις επιμέρους κατευθύνσεις του σε επίπεδο αναπτυξιακής πολιτικής, βιομηχανικής πολιτικής, πολιτικής καινοτομίας και πολιτικής έρευνας, και τις μεγάλες παρεμβάσεις και τους μηχανισμούς εφαρμογής για την υλοποίηση του μοντέλου αυτού.

1. Νέοι προσανατολισμοί της ευρωπαϊκής ανάπτυξης για το 2020

1.1 Η ευρωπαϊκή ανάπτυξη 2000-2010: Μια σαφής διαίρεση ανταγωνιστικότητας

1.1.1. Η εξέλιξη της ευρωπαϊκής οικονομίας στην πρώτη δεκαετία του 21^{ου} αιώνα προσδιορίζεται σε αξιοσημείωτο βαθμό από την υιοθέτηση και την πορεία του ευρώ. Η αρχή της δεκαετίας σηματοδεύτηκε από την απόφαση της εισαγωγής του ευρώ- που ελήφθη το 1999 και υλοποιήθηκε το 2001- και το τέλος της από την κρίση της ευρωζώνης που συνδέεται στενά με τα επακόλουθα της μεγάλης κρίσης του 2008, της πρώτης μεγάλης κρίσης της παγκοσμιοποίησης¹. Στην περίοδο έως την εκδήλωση της κρίσης, η συνεισφορά του ευρώ μπορεί να θεωρηθεί επιτυχής. Συνέβαλε στον μετριασμό της έντασης- και την αύξηση της ομογενοποίησης- των οικονομικών διακυμάνσεων και στον μεγαλύτερο συγχρονισμό των επιχειρηματικών κύκλων στις χώρες μέλη της ευρωζώνης (Christodoulakis, 2010)². Όμως, κυρίως, οδήγησε στην αξιοσημείωτη εμβάθυνση της ενιαίας αγοράς μέσω της διευκόλυνσης της διασύνδεσης των ευρωπαϊκών οικονομιών και των αντίστοιχων επιχειρησιακών διεργασιών και στην όσμωση μεταξύ των οικονομικών υποκειμένων. Το ευρώ συνέβαλε, έτσι, στην ένταση της αλληλεξάρτησης των οικονομιών της ευρωζώνης και στην ενοποίηση του ευρωπαϊκού επιχειρηματικού και οικονομικού χώρου.

Καθώς όμως η Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ONE) παρέμεινε κατά βάση νομισματική- με ατροφικό το «οικονομικό» σκέλος- και δεν προωθήθηκε επαρκώς η διάσταση του συντονισμού και της ενοποίησης των οικονομικών και αναπτυξιακών πολιτικών το ξέσπασμα της κρίσης κατέστησε ευάλωτη την ευρωζώνη και ιδιαίτερα τα πιο αδύναμα τμήματά της στις πιέσεις των διεθνών χρηματοπιστωτικών αγορών. Με άλλα λόγια, το ευρώ αποδείχθηκε καλό για την περίοδο της οικονομικής ανόδου, αλλά εμφανίζεται να λειτουργεί με ανεπαρκή ή/ και καθυστερημένη στήριξη κατά την περίοδο της κρίσης.

Επιπροσθέτως, η εισαγωγή του ευρώ χωρίς αντίστοιχη κοινή οικονομική και αναπτυξιακή πολιτική οδήγησε και πριν την κρίση σε ένταση των ανισορροπιών των εμπορικών ροών στο εσωτερικό της ευρωζώνης, υπέρ του «ευρωπαϊκού βορρά» και εις βάρος του «ευρωπαϊκού νότου». Οι ανισορροπίες συνδέονται με τα διαφορετικά επίπεδα ανταγωνιστικότητας των οικονομιών των χωρών του Βορρά έναντι αυτών του ευρωπαϊκού Νότου. Έτσι, η ανάδυση

¹ Brown, G. (2010), "BEYOND THE CRASH. Overcoming the First Crisis of Globalisation", London: Simon & Schuster.

² Christodoulakis, N. (2010), "North-South Asymmetry in the Eurozone", in Economic Governance in the Eurozone and the EU: Drawing Lessons from the Crisis, organized by ELIAMEP, Athens, 10-13 June.

μεγάλων διαφορών στα ισοζύγια τρεχουσών συναλλαγών και στα εμπορικά ισοζύγια αποτελεί την κρισιμότερη ασυμμετρία στο πλαίσιο της ευρωζώνης, με τη δημιουργία σημαντικών πλεονασμάτων στις «βόρειες χώρες- μέλη» και αντίστοιχων μεγάλων εξωτερικών ελλειμμάτων στις «νότιες χώρες-μέλη», οι οποίες επιβαρύνονται με όρους παραγωγικότητας και απώλειας θέσεων απασχόλησης. Πιο συγκεκριμένα, τα εμπορικά πλεονάσματα ως % του ΑΕΠ βελτιώθηκαν στη διάρκεια της περιόδου «1999-2007» σε σύγκριση με την περίοδο «1990-1998» στη Γερμανία, την Αυστρία, τη Φινλανδία, την Ολλανδία, ενώ αντίστοιχα τα ελλείμματα διευρύνθηκαν στην Ελλάδα, την Ισπανία, την Ιταλία και την Πορτογαλία. Ειδικότερα, η Γερμανία στο πρώτο ενδεκάμηνο του 2010 παρουσίασε ένα πλεόνασμα στο εμπορικό της ισοζύγιο ύψους 140.3 δισεκ. ευρώ (έναντι 126.4 δισεκ. ευρώ την ίδια περίοδο του 2009), ακολουθούμενη από την Ιρλανδία (+40.3 δισεκ. ευρώ)³, την Ολλανδία (+38.1 δισεκ. ευρώ), το Βέλγιο (+16.5 δισεκ. ευρώ) και τη Δανία (+9.1 δισεκ. ευρώ). Αντίστοιχα, η Ισπανία εμφανίζει ένα εμπορικό έλλειμμα 46.5 δισεκ. ευρώ, ενώ σημαντικά ελλείμματα εμφανίζουν η Ιταλία (-24.5 δισεκ. ευρώ), η Ελλάδα (-21 δισεκ. ευρώ) και η Πορτογαλία (-18.1 δισεκ. ευρώ)⁴.

1.1.2. Αλλά και πέρα από την ευρωζώνη οι διαιρέσεις της παγκόσμιας οικονομίας τείνουν αυξανόμενες. Είναι χαρακτηριστικό το κύριο άρθρο πρόσφατου τεύχους του Economist (11 Δεκεμβρίου 2010)⁵ που διαπιστώνει στο πλαίσιο ενός συνοπτικού απολογισμού των εξελίξεων στην παγκόσμια οικονομία το 2010 ότι: «οι αποκλίσεις ανάμεσα στις τρεις μεγάλες οικονομικές ζώνες του κόσμου (ΗΠΑ, Ευρωζώνη, αναδυόμενες οικονομίες) πολλαπλασιάζουν τους κινδύνους για κάθε μία. ..Αντί να γεφυρώνονται τα χάσματα, η παγκόσμια οικονομία οδεύει προς μία τριχοτόμηση καθώς οι τρεις μεγάλες οικονομικές ζώνες οδεύουν προς διαφορετικές κατευθύνσεις, με πολύ διαφορετικές προοπτικές μεγέθυνσης και αντικρουόμενες επιλογές πολιτικής». Εξάλλου, ενόψει της πρόσφατης Συνόδου των υπουργών Οικονομικών και των διοικητών των κεντρικών τραπεζών της ομάδας των χωρών του G-20 στο Παρίσι στις 19 & 20 Φεβρουαρίου 2011, η Γαλλίδα υπουργός Οικονομικών Christine Lagarde προειδοποίησε- στις 18 Φεβρουαρίου 2011- ότι «μια αποτυχία στην αντιμετώπιση των ανισορροπιών θα οδηγήσει κατευθείαν στον τοίχο μιας ακόμη κρίσης δανεισμού»⁶. Γενικότερα, η επανεξισορρόπηση των παγκόσμιων εμπορικών ροών (rebalancing of global trade flows) θεωρείται αναγκαία

³ Το 90% των ιρλανδικών εξαγωγών σε διεθνώς εμπορεύσιμα προϊόντα και υπηρεσίες προέρχεται από θυγατρικές διεθνικών επιχειρήσεων (κυρίως αμερικανικών) που είναι εγκατεστημένες στην Ιρλανδία (<http://www.finfacts.ie>).

⁴ Βλ. <http://www.finfacts.ie>.

⁵ “Three-way split”, Leaders, The Economist, December 11th, 2010, p.13.

προϋπόθεση- σε συνθήκες παγκοσμιοποίησης- για την οικονομική ανάκαμψη σε παγκόσμια κλίμακα και από διακεκριμένους οικονομικούς επιστήμονες και αναλυτές όπως ο Olivier Blanchard (επικεφαλής οικονομολόγος του ΔΝΤ και καθηγητής του MIT) που υποστηρίζει ότι «ο συντονισμός μεταξύ των χωρών για την αντιμετώπιση του προβλήματος θα συνεχίσει να είναι ιδιαίτερα κρίσιμος τόσο στα επόμενα χρόνια όσο και στη σημερινή φάση της έντασης της κρίσης» (Rhodes, D. & d. Shelter, BCG, 2010)⁷. Θα πρέπει, πάντως, να επισημανθεί ότι ενώ διαπιστώνεται μια ευρεία σύμπτωση απόψεων στη θέση ότι: η εξομάλυνση των ανισορροπιών είναι κομβική για μια πιο στέρεη και ισόρροπη ανάκαμψη της παγκόσμιας οικονομίας, ο τρόπος επίτευξής της παραμένει το κρίσιμο ζητούμενο. Άλλωστε, η ύπαρξη των ανισορροπιών αντανakλά διαφορετικά πρότυπα μεγέθυνσης, διαφορετικές δυνατότητες και διαφορετικές στρατηγικές επιδιώξεις των μεγαλύτερων οικονομιών του πλανήτη. Η πραγματικότητα αυτή επιτρέπει στις συγκεκριμένες χώρες να ισχυρίζονται ότι μια αλλαγή της στρατηγικής οικονομικής μεγέθυνσης που ακολουθούν θα βλάψει την ανάκαμψη της οικονομίας τους.

1.1.3 Η ελληνική οικονομία αποτέλεσε τον πιο αδύναμο κρίκο της ευρωζώνης στο πλαίσιο της κρίσης με τις γνωστές συνέπειες εκφρασμένες με όρους «χρέους και αναγκαίου δανεισμού» και στη συνέχεια με όρους «συρρίκνωσης της οικονομικής δραστηριότητας»⁸. Στην εξέλιξη αυτή συνέβαλε καθοριστικά ο δημοσιονομικός εκτροχιασμός ιδιαίτερα της περιόδου 2007-2009 κατά την οποία «οι δημοσιονομικές δαπάνες, ως ποσοστό επί του συνολικού μεγέθους της οικονομίας (δηλ. του ΑΕΠ) εκτοξεύτηκαν σε υψηλά επίπεδα ρεκόρ, πέντε ποσοστιαίες μονάδες πάνω από τον μέσο όρο των τελευταίων 25 ετών»⁹, ενώ οι πρωτογενείς δαπάνες διπλασιάστηκαν ως απόλυτο μέγεθος κατά την περίοδο 2004-2009. Επιπροσθέτως, η εξέλιξη του ελλείμματος του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών, που έφθασε το 2008 το ύψος ρεκόρ (-14.6% του ΑΕΠ) αντανakλά τη συνεχώς μειούμενη ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας μετά το 2004 καθώς η απουσία αναδιαρθρωτικών και αναπτυξιακών πολιτικών (“policy vacuum”) κατά την μετα-ολυμπιακή περίοδο σε συνδυασμό με την «αναπτυξιακή κόπωση» και την εξάντληση της δανειακής δυναμικής του αναπτυξιακού μοντέλου συνέβαλαν στην ελλιπή θωράκιση της ελληνικής οικονομίας απέναντι στην κρίση και τις επιπτώσεις της.

⁶ Προστέθηκε στην παρουσίαση της 22 Φεβρουαρίου της παρούσης μελέτης στη ΜΟΔ από το μέλος της ομάδας έργου Ν.Καλογήρου. Επισημαίνεται ότι η πρώτη εκδοχή της μελέτης παραδόθηκε κανονικά και εμπρόθεσμα από το μέλος της ομάδας μελέτης Θ. Πελαγίδη, την 15^η Φεβρουαρίου 2011.

⁷ Rhodes, D. & d. Shelter (2010), Accelerating Out of the Great Recession. How to Win in a Slow-Growth Economy, The Boston Consulting Group, p.28.

⁸ Μετά από μια μακρά τροχιά ταχύρρυθμης οικονομικής μεγέθυνσης (1994-2007)- με μέγιστο ετήσιο ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ 5.9% το 2003- η οικονομική μεγέθυνση επιβραδύνθηκε (1.3% το 2008), ενώ ακολουθούν τρία χρόνια συρρίκνωσης (-2.3% το 2009, -4.5% το 2010 και προβλέπεται -3% για το 2011).

1.2 Κριτική θεώρηση της στρατηγικής της Λισσαβόνας

1.2.1. Μια μεγάλη ελπίδα που κατέληξε σε μια μεγάλη αποτυχία αποδείχθηκε η στρατηγική της Λισσαβόνας, που υιοθετήθηκε πανηγυρικά το 2000 και αποσκοπούσε στο να μετατρέψει την Ευρωπαϊκή Ένωση σε μια μεγάλη και ανταγωνιστική διεθνή δύναμη. Πιο συγκεκριμένα, η εισαγωγή του ευρώ συνοδεύθηκε από μια νέα αναπτυξιακή στρατηγική επιλογή για τη δεκαετία, τη γνωστή «στρατηγική της Λισσαβόνας» (2000) που επεδίωκε να «μετατρέψει την ευρωπαϊκή οικονομία στην πιο ανταγωνιστική και πιο δυναμική οικονομία που βασίζεται στη γνώση στον κόσμο με ταυτόχρονη ενίσχυση της απασχόλησης και της κοινωνικής συνοχής... (και της περιβαλλοντικής βιωσιμότητας που προστέθηκε ως τρίτη διάσταση το 2001 στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Γκέτεμποργκ)».

Η ανάλυση (π.χ. η έκθεση *The globalizing learning economy: Implications for innovation policy* του B-A Lundvall) πάνω στην οποία στηρίχθηκε η στρατηγική της Λισσαβόνας ήταν ορθή και αξιοποίησε τη δουλειά σημαντικών ερευνητών και διανοητών όπως ο Freeman, ο Lundvall, ο Soete, η Perez, ο Dosi, ο Nelson, ο Castells, η Rodriguez. Εκκινούσε από τη διαπίστωση ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση διαθέτει ένα πολύ σημαντικό δυναμικό στους τομείς που συνδέονται με την παραγωγή και τη διάχυση της γνώσης που μπορεί να αξιοποιηθεί για να δρομολογηθεί μια επιτυχής αναπτυξιακή πορεία που θα έχει ως βασικούς πυλώνες τη γνώση και την καινοτομία και θα επιτρέψει στην ευρωπαϊκή οικονομία- στον ορίζοντα μιας δεκαετίας (της πρώτης δεκαετίας του 21^{ου} αιώνα)- να αναβαθμίσει τη θέση της στον εξελισσόμενο διεθνή καταμερισμό εργασίας και την τοποθέτησή της (positioning) στον παγκόσμιο ανταγωνισμό. Η «στρατηγική της Λισσαβόνας» θα μπορούσε να αποτελέσει μια βασική συνιστώσα ενός ευρύτερου εγχειρήματος για τη διατήρηση του «ευρωπαϊκού κοινωνικο-οικονομικού μοντέλου» στην παγκοσμιοποιημένη οικονομία μέσα από την ανανέωση και ενδυνάμωσή του.

Παρά την καταρχήν ορθή στρατηγική στόχευση, η στρατηγική της Λισσαβόνας τελικώς απέτυχε (σύμφωνα και με την παραδοχή του ίδιου του Προέδρου του ευρωπαϊκού συμβουλίου του Σουηδού πρωθυπουργού στο τέλος της δεκαετίας) για πολλούς λόγους, ο σημαντικότερος των οποίων ήταν ο διακυβερνητικός τρόπος εφαρμογής του εγχειρήματος μέσω της «μεθόδου του ανοιχτού συντονισμού» (open coordination method) και μάλιστα σε ένα πεδίο όπου οι προωθούμενες πολιτικές εξ ορισμού έπρεπε να είναι συστημικές, συντονισμένες και ευρωπαϊκές. Με άλλα λόγια, η στρατηγική της Λισσαβόνας έπεσε θύμα μιας ενδογενούς αντίφασης που ενυπήρχε στον σχεδιασμό της: επιχειρούσε να

⁹ Γκίκας Χαρδούβελης (2010), «Νέα αρχή για την Ελλάδα», *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1 Oct.

πραγματοποιήσει έναν συστημικό ευρωπαϊκό στρατηγικό σκοπό μέσω μιας κατακερματισμένης διακυβερνητικής πολιτικής.

Επιπροσθέτως, η στρατηγική της Λισσαβόνας καθυστέρησε (αφού υιοθετήθηκε με χρονική υστέρηση 8 ετών μετά τη συνθήκη του Maastricht), δεν ήταν επαρκώς επικεντρωμένη αφού επιχειρούσε να καλύψει ένα πολύ ευρύ φάσμα πολιτικών και δεν αντιμετώπιζε τα ιδιαίτερα προβλήματα της ευρωζώνης και κυρίως το πρόβλημα των προαναφερθεισών ανισορροπιών (συμπεριλαμβανομένου του ανατιμημένου ευρώ). Συνολικά, από την αισιοδοξία της αρχής της δεκαετίας καταλήξαμε στην απαισιοδοξία, τον σκεπτικισμό και την αβεβαιότητα του τέλους της δεκαετίας.

1.3. Ο νέος διεθνής καταμερισμός και η φύση του νέου παγκόσμιου ανταγωνισμού

1.3.1. Στη διάρκεια της δεκαετίας που εξετάζουμε αναδείχθηκαν πολλαπλά νέα δυναμικά υποκείμενα στην παγκόσμια οικονομία. Εκτός από τη «διάσημη» πια ομάδα των BRICs (Βραζιλία, Ρωσία, Ινδία και Κίνα) και πολλές άλλες χώρες του «τρίτου» ή του «αναπτυσσόμενου κόσμου» (π.χ. το Βιετνάμ που αναπτύσσει παραγωγικές δραστηριότητες για την παγκόσμια αγορά- ένα είδος νέας «πολύ μικρότερης αλλά φθηνότερης Κίνας» και παρουσιάζει τον ταχύτερο ρυθμό μείωσης της φτώχειας) αναδύονται στη διεθνή σκηνή και διεκδικούν ρόλο στον διεθνή καταμερισμό εργασίας και στην άσκηση επιρροής στα παγκόσμια πράγματα. Η εξέλιξη αυτή αποτυπώθηκε - υπό την πίεση της κρίσης- σε «θεσμικό» και κυρίως σε συμβολικό επίπεδο με την ισχυροποίηση της παρουσίας του G20¹⁰ παράλληλα με το παραδοσιακό G8¹¹ (παλαιότερα του G7). Γενικότερα, η πρώτη δεκαετία του 21^{ου} αιώνα έδωσε μιαν ισχυρή προειδοποίηση στη δυνατότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης να παραμείνει μια σημαντική παγκόσμια δύναμη, παρά το γεγονός ότι το 2009 εξακολουθούσε να συνεισφέρει στο 28% του παγκόσμιου ΑΕΠ έχοντας μόλις το 7% περίπου του παγκόσμιου πληθυσμού.

¹⁰ Το G20 ιδρύθηκε το 1999- στο πλαίσιο της συνόδου των υπουργών Οικονομικών του G7- αρχικά ως η ομάδα των υπουργών Οικονομικών και των διοικητών των Κεντρικών Τραπεζών που προέρχονται από 19 από τις μεγαλύτερες οικονομίες του κόσμου συν την Ευρωπαϊκή Ένωση. Συνολικά, το G20 αντιπροσωπεύει το 85% του παγκόσμιου προϊόντος, το 80% του παγκόσμιου εμπορίου (συμπεριλαμβανομένου του διευρωπαϊκού εμπορίου) και τα 2/3 του παγκόσμιου πληθυσμού. Μετά την κρίση του 2008, το G20 κερδίζει σε βαρύτητα και status και- όπως ανακοίνωσαν οι ηγέτες των χωρών που συμμετέχουν- θα αντικαταστήσει σε επίπεδο Συνόδου ηγετών το G8 ως το κύριο παγκόσμιο οικονομικό συμβούλιο.

¹¹ Το G8 (αρχικά G6 εν συνεχεία G7 με την είσοδο του Καναδά και G8 με την εισδοχή της Ρωσίας) ιδρύθηκε το 1975 και περιλαμβάνει επτά από τις ηγέτιδες βιομηχανικές χώρες του «δυτικού κόσμου» (ΗΠΑ, Ιαπωνία, Γερμανία, Βρετανία, Γαλλία, Ιταλία, Καναδά) και τη Ρωσία. Είναι ένα άτυπο αλλά κλειστό σώμα («χωρίς έδρα, προϋπολογισμό ή μόνιμο προσωπικό») που επιδιώκει να αντιμετωπίσει παγκόσμιες προκλήσεις μέσω συζήτησης και κοινής δράσης. Η απαρχή της συγκρότησής του βρίσκεται στη δεκαετία του 1970 και συνδέεται με την πετρελαϊκή κρίση του 1973 και την παγκόσμια οικονομική ύφεση που ακολούθησε.

1.3.2. Ας σημειωθεί, πάντως, ότι στο πλαίσιο του νέου διεθνούς ανταγωνισμού, ιδιαίτερα στη μεταποίηση, ακόμη και χώρες με ποιοτική παραγωγή αναγκάστηκαν τα τελευταία δέκα-δεκαπέντε χρόνια να επιδιώξουν μαζί με την τεχνολογική υπεροχή και τον ταυτόχρονο περιορισμό του κόστους παραγωγής. Έτσι, τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια η Γερμανία, προκειμένου να διατηρήσει τη διεθνή ανταγωνιστικότητα της βιομηχανικής της παραγωγής ακολούθησε- με εξαίρεση κάποιες χρονιές- μια πολιτική συγκράτησης ή/και περιορισμού των μισθών. Η εξέλιξη αυτή εξηγεί εν μέρει και τον εύκολο λαϊκισμό που αναπτύχθηκε στη Γερμανία κατά του Ευρωπαϊκού Νότου «για τους φυγόπονους έλληνες και άλλους νοτιοευρωπαίους που ζουν με δανεικά και εκμεταλλεύονται τον κόπο και τους πόρους άλλων» σε συνδυασμό με την επιλεκτική ανάδειξη ακραίων καταστάσεων και πραγματικών αρνητικών φαινομένων. Επί της ουσίας, η εξέλιξη της εισοδηματικής πολιτικής στη γερμανική βιομηχανία αναδεικνύει το πρόβλημα των επιπτώσεων της δυναμικής εισόδου των νέων οικονομικών υποκειμένων στον διεθνή ανταγωνισμό ακόμη και για οικονομίες με ισχυρή και ποιοτικά αναβαθμισμένη βιομηχανική και τεχνολογική βάση. Ο τρίτος κόσμος- όπως κάποτε αποκαλείτο και που πολύ αναλυτές και ορθώς εξέφραζαν την έντονη ανησυχία τους για την υπανάπτυξή του- εισέρχεται πλέον πολύ δυναμικά στη διεθνή σκηνή και διεκδικεί το δικαίωμά του για ένα καλύτερο βιοτικό επίπεδο (τουλάχιστον ορισμένων κοινωνικών στρωμάτων του). Αναδεικνύονται ορισμένα πολύ εντυπωσιακά στοιχεία αυτής της νέας δυναμικής παρουσίας.

1.3.3. Σήμερα, κάθε έξι ώρες που περνάνε, η Κίνα εξάγει στη διεθνή αγορά τόσα προϊόντα σε αξία και ποσότητες, όσα εξήγαγε ολόκληρο το έτος 1978 (Legrain, 2010)¹². Μόνο αυτό, αρκεί για να γίνει αντιληπτή η έκταση της αλλαγής που συντελείται στον συσχετισμό των βιομηχανικών δυνάμεων στην παγκόσμια αγορά. Ένα ακόμη εντυπωσιακό- αποκαλυπτικό της τεχνολογικής δυναμικής της κινεζικής οικονομίας- στοιχείο αποτελεί η εκτίμηση ότι έως το τέλος της δεκαετίας η Κίνα θα έχει 25 εκατομμύρια μηχανικούς και εξειδικευμένους επιστήμονες (πάνω από δύο φορές τον πληθυσμό της Ελλάδος). Την ίδια ώρα, η Ινδία κινείται σε ορισμένους τομείς σε πολύ υψηλό τεχνολογικό επίπεδο, όπως παραδείγματος χάριν, στη βιομηχανία του λογισμικού και στην αξιοποίηση της επιχειρηματικής πρακτικής του outsourcing- που αναπτύσσεται στον τομέα της ανάθεσης υπηρεσιών πληροφορικής από χώρες της αναπτυγμένης Δύσης (ΗΠΑ, Βρετανία κ.α.) προς χαμηλότερου κόστους χώρες παροχής τους- ενώ ο καλά καταρτισμένος νέος Ινδός μηχανικός αμείβεται με 450 δολάρια τον μήνα. Η αεροπορική βιομηχανία της Βραζιλίας- με βασικό παίκτη τη διάσημη εταιρεία *Embraer* που δημιουργήθηκε αρχικά με πρωτοβουλία του βραζιλιάνικου κράτους στη

δεκαετία του '60- τα τελευταία χρόνια πλησίασε πάρα πολύ σε παραγωγικότητα την αμερικανική αεροπορική βιομηχανία και θεωρείται ένας από τους “star- performers” του κλάδου (Vertesy Daniel & Adam Szirmai 2010)¹³.

Γενικότερα, στην προοπτική της επόμενης δεκαπενταετίας, η Ασία αναπτύσσει μian ιδιαίτερη δυναμική στους τομείς της παραγωγής και της επιστημονικής και τεχνολογικής έρευνας σε συνδυασμό με τη δημογραφική της δυναμική. Σύμφωνα με την Έκθεση της Γενικής Διεύθυνσης Έρευνας «The World in 2025», η οποία αναδεικνύει δύο σημαντικές τάσεις: την άνοδο της Ασίας και τους «κοινωνικο-οικολογικούς μετασχηματισμούς»- το 2025 τα 2/3 του παγκόσμιου πληθυσμού θα ζουν στην Ασία, ενώ ο πληθυσμός της Ευρώπης θα έχει περιορισθεί στο 6.5% του αυξημένου κατά 20% παγκόσμιου πληθυσμού. Επιπροσθέτως, η Έκθεση υποστηρίζει ότι «το κέντρο βάρους της παγκόσμιας παραγωγής θα έχει μετακινηθεί στην Ασία». Και προβλέπει ότι: «τρεις ασιατικές χώρες (Κίνα, Ινδία, Κορέα) θα έχουν την ίδια παραγωγική βαρύτητα με την Ευρωπαϊκή Ένωση», ενώ εκτιμάει ότι «η προσθήκη σ'αυτές άλλων τεσσάρων οικονομιών (Ιαπωνία, Ταϊλάνδη, Ταϊβάν και Ινδονησία) θα αυξήσει το μερίδιο της Ασίας στο 30% του παγκόσμιου ΑΕΠ, προσπερνώντας έτσι την Ευρωπαϊκή Ένωση, της οποίας το μερίδιο θα κινηθεί λίγο πάνω από το 20% του παγκόσμιου ΑΕΠ». Ακόμη, η Έκθεση θεωρεί ότι: «αν συνεχισθούν οι σημερινές τάσεις τότε το 2025 η Ασία- που θα είναι ο κύριος τόπος (προορισμός) διεξαγωγής της εταιρικής ερευνητικής δραστηριότητας (business R&D)- θα έχει αμφισβητήσει την επιστημονική και τεχνολογική υπεροχή των ΗΠΑ και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που όμως μαζί με την Ιαπωνία θα παραμείνουν μεγάλες ερευνητικές και τεχνολογικές δυνάμεις. Έτσι στη γνωστή «Τριάδα» (Triad) [ΗΠΑ, Ευρωπαϊκή Ένωση και Ιαπωνία] θα προστεθούν η Κίνα και η Ινδία.

1.3.4. Η ευρωπαϊκή παραγωγή δέχεται ισχυρές ανταγωνιστικές πιέσεις που είτε εκδηλώνονται άμεσα στις περιπτώσεις ανταγωνισμού μεταξύ επιχειρήσεων που παράγουν στην Ευρώπη και των ανταγωνιστριών τους που προέρχονται και παράγουν στις νέες βιομηχανικές οικονομίες, είτε έμμεσα μέσω της τροποποίησης των όρων και του πεδίου του ανταγωνισμού μεταξύ των ίδιων των ευρωπαϊκών επιχειρήσεων (στις περιπτώσεις προϊόντων που αποτελούν εισροές στην παραγωγική διαδικασία) είτε ακόμη μέσω της μετεγκατάστασης των βιομηχανικών μονάδων και δραστηριοτήτων δυτικών επιχειρήσεων στην Κίνα ή αλλού που στην ουσία επανεξάγουν τα προϊόντα τους στις αγορές προέλευσης των μητρικών επιχειρήσεων.

¹² Legrain (2010), Aftershock: Reshaping the World Economy After the Crisis, <http://www.philippelegrain.com/aftershock/>

¹³ Vertesy Daniel & Adam Szirmai (2010), “Brazilian Aerospace in Manufacturing in Comparative Perspective: A Brazil/ USA Comparison of Output and Productivity”, UNU- MERIT Working Papers Series #2010-032.

Αναδεικνύεται, ένα τεράστιο πρόβλημα για την Ευρώπη, καθώς είναι πολύ δύσκολο να αντιμετωπισθεί ο ανταγωνισμός των αναδυόμενων νέων βιομηχανικών δυνάμεων ακόμη και από τις ισχυρότερες και ποιοτικότερες παραγωγικά χώρες, ιδιαίτερα όταν η παραγωγή και η επιχειρηματική δραστηριότητα στις αναδυόμενες οικονομίες πραγματοποιούνται σε συνθήκες μειωμένων περιβαλλοντικών απαιτήσεων, πολύ δυσμενών συνθηκών εργασίας και εξαιρετικά περιορισμένων κοινωνικών και δημοκρατικών δικαιωμάτων των δυνάμεων της εργασίας. Η τάση αυτή σε συνδυασμό με την πίεση των διεθνοποιημένων χρηματοπιστωτικών αγορών μπορεί να θέσει στον ευρωπαϊκό χώρο- αλλά και ευρύτερα- τους πολίτες και τις πολιτικές ηγεσίες μπροστά σε δύο πειστικές στρατηγικές επιλογές. Πρώτον, ποιος τελικώς κυβερνά αυτό τον κόσμο, οι κυβερνήσεις ή οι διεθνοποιημένες χρηματοπιστωτικές αγορές; Και δεύτερον, αρκεί η διατήρηση μιας πολιτικής μικροβελτιώσεων και πολύ-πολύ μικρών βημάτων που έχει συγκεκριμένα όρια, και που τελικώς μπορεί να οδηγήσει στην επιστροφή σε «μη λειτουργικά» εθνικά κράτη (π.χ. με τη διάλυση της ευρωζώνης) ή απαιτείται μια αποφασιστική κίνηση για την προώθηση της πολιτικής και οικονομικής ενοποίησης και της αυξημένης παρουσίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις παγκόσμιες υποθέσεις και στην παγκόσμια διακυβέρνηση. Για τη δεύτερη επιλογή χρειάζεται να διαμορφωθεί ένα νέο μεγάλο όραμα για την ομοσπονδιακή Ευρώπη των λαών και των κρατών. Μόνον, έτσι, θα μπορέσει η Ευρώπη να σταθεί στον διεθνή ανταγωνισμό, να γίνει και να διατηρηθεί ως ένας σημαντικός «παγκόσμιος παίκτης» που θα μπορέσει να επιβάλλει, μέσα από διεθνείς διαπραγματεύσεις, κανόνες για τη ρύθμιση των αγορών, αλλά και για τα κοινωνικά και περιβαλλοντικά θέματα. Γιατί, δεν πρέπει να διαφεύγει της προσοχής μας ότι ο «νέος ανταγωνισμός» συντελείται στο πλαίσιο ελλিপών περιβαλλοντικών απαιτήσεων και μειωμένων κοινωνικών δικαιωμάτων με αποτέλεσμα να υπονομεύεται το ευρωπαϊκό μοντέλο που έχει χαρακτηριστεί από τον συνδυασμό των δημοκρατικών θεσμών, των προωθημένων κοινωνικών δικαιωμάτων και της οικονομικής ευημερίας και που συνιστά ένα επιτυχές είδος «τετραγωνισμού του κύκλου» τουλάχιστον μεταπολεμικά (σύμφωνα με τη διατύπωση του αείμνηστου ευρωπαϊστή Ντάρεντορφ).

1.3.5. Μια τέτοια προσέγγιση δεν σημαίνει ότι οι λαοί των αναδυόμενων χωρών του «τρίτου κόσμου» πρέπει να παραμείνουν «στην πείνα τους και στη δυστυχία τους». Αλλά δεν πρέπει να λησμονείται ότι ο σύγχρονος μεταπολεμικός «χρυσός αιώνας» των δεκαετιών του '50 και του '60 της ευημερίας της Ευρώπης, αλλά και ευρύτερα, του δυτικού κόσμου, πραγματοποιήθηκε σε μια περίοδο όπου οι χώρες του «τρίτου κόσμου» είχαν πολύ περιορισμένη παρουσία στον διεθνή ανταγωνισμό, στη διεθνή οικονομία. Αντίθετα, στην περίοδο που διανύουμε, το ευρωπαϊκό μοντέλο υφίσταται μιαν αφόρητη ανταγωνιστική πίεση, και η μεγάλη πρόκληση που τίθεται αναφέρεται στο κρίσιμο ερώτημα: τι πρέπει να

μεταρρυθμίζεται και τι πρέπει να διατηρηθεί για να διασωθεί η ουσία του ευρωπαϊκού κοινωνικού μοντέλου, ώστε να μπορέσει να επιβιώσει και να σταθεί (αντέξει) στον διεθνή ανταγωνισμό.

Είναι, πάντως, ενδιαφέρον ότι από τις οικονομίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εκείνες που φαίνεται να ανθίστανται καλύτερα στη δοκιμασία της κρίσης είναι οι μικρές και ανοιχτές οικονομίες της Βόρειας Ευρώπης (Δανία, Σουηδία, Φινλανδία) που εμφανίζουν τις καλύτερες επιδόσεις (δημόσιο έλλειμμα: -0.9 έως -2.7% του ΑΕΠ, δημόσιο χρέος: 42.6 έως 50.5% του ΑΕΠ, ρυθμός οικονομικής μεγέθυνσης: 3.4-4.6%, ανεργία: 4.2-7.8%). Οι οικονομίες αυτές παρουσιάζουν ένα κοινό χαρακτηριστικό γνώρισμα. Συνδυάζουν μια ισχυρή τεχνολογική και γνωσιακή βάση και υψηλή διεθνή ανταγωνιστικότητα, με υψηλή φορολογία και ισχυρό κράτος πρόνοιας αν και μεταξύ τους εμφανίζουν ορισμένες διαφορές στην οργάνωση της αγοράς εργασίας (π.χ. η Δανία έχει μεγάλη ευελιξία σε συνδυασμό με ένα ισχυρό δίκτυο ασφαλείας) αλλά και στη βιομηχανική και επιχειρηματική διάρθρωση.

1.4. Νέα δόγματα ανάπτυξης: Οικονομία της γνώσης και συστήματα καινοτομίας

1.4.1. Από το μέσο της δεκαετίας του 1990 άρχισε μια ριζική μεταβολή των θεωριών και αντιλήψεων για την ανάπτυξη. Στη θεωρία της ανάπτυξης κυριάρχησε μια ομάδα προσεγγίσεων που έγινε γνωστή με όρους «θεσμικά οικονομικά» (institutional economics), «νέα θεωρία μεγέθυνσης» (new growth theory) ή «θεωρία της ενδογενούς μεγέθυνσης» (endogenous growth theory), «εξελικτική οικονομική θεωρία» (evolutionary economic theory), στο πλαίσιο των οποίων επαναδιατυπώνονται ριζικά τα μοντέλα ανάπτυξης, με την τοποθέτηση της γνώσης, την τεχνολογίας και την καινοτομίας στο επίκεντρο των δυνάμεων που την κατευθύνουν. Οι θεωρίες αυτές υποστηρίζουν ότι στη σημερινή συγκυρία, ο κύριος παράγοντας που καθοδηγεί την ανάπτυξη δεν είναι η συσσώρευση του κεφαλαίου, αλλά η γνώση, η έρευνα και η καινοτομία. Η γνώση προσφέρει συνθήκες για αυξανόμενες οικονομικές αποδόσεις και δημιουργεί ευκαιρίες για σχεδόν απεριόριστη ανάπτυξη. Σε διάκριση με τη νεοκλασική οικονομική θεωρία που επικεντρώνεται στις αγορές, τα άτομα και τις επιχειρήσεις - που υποτίθεται ότι δρουν ορθολογικά σε σχέση με το μηχανισμό των τιμών για να μεγιστοποιήσουν την απόδοση των οικονομικών πόρων κεφαλαίου και εργασίας - τα οικονομικά της καινοτομίας επικεντρώνονται στους τρόπους που οι οικονομικοί οργανισμοί, μικρές ατομικές επιχειρήσεις, επιχειρήσεις, βιομηχανικοί κλάδοι, πόλεις και περιφέρειες, καινοτομούν και γίνονται πιο παραγωγικοί.

1.4.2. Η *Νέα Θεωρία της Μεγέθυνσης* προσεγγίζει την οικονομική δραστηριότητα από δύο αφετηρίες. Πρώτον, θεωρεί ότι η τεχνολογική πρόοδος είναι αποτέλεσμα της οικονομικής

δραστηριότητας, ότι είναι ενδογενές στοιχείο του τρόπου που λειτουργούν οι αγορές. Δεύτερον, ότι η γνώση και τεχνολογία οδηγούν σε αυξανόμενες αποδόσεις που με τη σειρά τους τροφοδοτούν αενάως την ανάπτυξη¹⁴. Η θεωρία αναπτύχθηκε ως κριτική στη νεοκλασική θεωρία οικονομικής ανάπτυξης και στην αδυναμία της να ερμηνεύσει το σύνολο της ανάπτυξης σε σχέση με τις μεταβολές των συντελεστών παραγωγής "κεφάλαιο" και "εργασία" (το πρόβλημα του εναπομένοντος υπολοίπου residual - το μη ερμηνεύσιμο μέρος της ανάπτυξης βάσει των νεοκλασικών μοντέλων). Σε αντίθεση με τους οικονομικούς συντελεστές της ανάπτυξης στη νεοκλασική θεωρία (K, L) που αναλώνονται κατά τη χρήση τους, η γνώση μπορεί να μοιράζεται και να επαναχρησιμοποιείται απεριόριστα, και επιπλέον να βελτιώνεται / επαυξάνεται με τη χρήση της.

Η ανατροπή που εισάγει η *Νέα Θεωρία της Μεγέθυνσης* αφορά στην απόρριψη του ακρογωνιαίου λίθου των παραδοσιακών οικονομικών μοντέλων ανάπτυξης, τη φθίνουσα απόδοση. Στη νεοκλασική θεωρία, ο νόμος της φθίνουσας απόδοσης υποστηρίζει ότι λαμβάνουμε λιγότερο επιπλέον προϊόν όταν προσθέτουμε την ίδια ποσότητα εισροών. Καθώς αναπτύσσεται μια παραγωγική μονάδα και αυξάνεται η παραγωγή της, η εισροή πόρων κεφαλαίου και εργασίας ιδίου μεγέθους οδηγεί σε μικρότερη απόδοση από αυτή των προηγούμενων εισροών. Αυτή η φθίνουσα απόδοση έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση του οριακού κόστους παραγωγής.¹⁵ Κατά συνέπεια, η οικονομική ανάπτυξη γίνεται όλο και πιο αργή και ενδεχόμενα σταματάει. Ο Paul Romer ισχυρίζεται ότι η λογική της φθίνουσας απόδοσης δεν ισχύει στην οικονομία της γνώσης. "Ο φυσικός κόσμος χαρακτηρίζεται από φθίνουσες αποδόσεις. Οι φθίνουσες αποδόσεις είναι αποτέλεσμα της σπανιότητας των φυσικών αντικειμένων. Μία από τις πιο σημαντικές διαφορές ανάμεσα στα αντικείμενα και στις ιδέες είναι η διαδικασία της ανακάλυψης στη σφαίρα των ιδεών δεν πάσχει από φθίνουσες αποδόσεις" (Kurtzman 2001, An Interview with P. Romer)¹⁶.

Ουσιαστικά, η *Νέα Θεωρία της Μεγέθυνσης* περιγράφει τη δυναμική των οικονομικών σχέσεων που αναπτύσσονται στο πλαίσιο της οικονομίας της γνώσης, στην οποία προέχουν

¹⁴ Romer, P.M. (1997), "Beyond Classical and Keynesian Macroeconomic Policy", Stanford Alumni Association Conference, London April 5, 1997. Online http://www.gsb.stanford.edu/research/faculty/news_releases/Romer.Paul/London_Speech.html

Romer, P.M. (1994), "The origins of endogenous growth", *The Journal of Economic Perspectives*, Vol. 8 (1), 3-22.

¹⁵ Οριακό κόστος παραγωγής είναι το κόστος παραγωγής μιας μονάδας προϊόντος σε σχέση με το κόστος παραγωγής της αμέσως προηγούμενης μονάδας του ίδιου προϊόντος. Είναι η μεταβολή στο συνολικό κόστος που προκύπτει όταν η ποσότητα παραγωγής μεταβάλλεται κατά μία μονάδα. Μαθηματικά, η συνάρτηση του οριακού κόστους εκφράζεται ως η πρώτη παράγωγος του συνολικού κόστους σε σχέση με την ποσότητα.

¹⁶ Kurtzman, J. (2001), "An Interview with Paul M. Romer", *Strategy & Business*. Στο διαδίκτυο, <http://www.strategy-business.com/article/9472?pg=all>

τα άυλα αγαθά, οι αύξουσες αποδόσεις και η συσσωρευτική αποτελεσματικότητα των γνώσεων. Οι νέες αυτές συνθήκες μετασχηματίζουν ριζικά τους όρους του ανταγωνισμού και αναδεικνύουν την ιστορία, τη γεωγραφία και τους θεσμούς ως κύριες δυνάμεις που διαμορφώνουν τους όρους της νέας ανάπτυξης.

1.4.3. Καταρχήν, στην οικονομία της γνώσης μεταβάλλεται ριζικά η λογική του ανταγωνισμού. Το παλιό πλαίσιο της φθίνουσας απόδοσης οδηγεί σε ένταση του ανταγωνισμού, καθώς καμιά επιχείρηση δεν μπορεί να παράγει και να προσφέρει προϊόντα για όλη την παγκόσμια αγορά. Προσφέροντας προϊόντα στην παγκόσμια αγορά θα αντιμετωπίσει προβλήματα αυξημένου κόστους και άλλες επιχειρήσεις με καλύτερη γεωγραφική πρόσβαση θα την ανταγωνιστούν αποτελεσματικά. Αυτό οδηγεί σε μια ισορροπία με πολλές επιχειρήσεις και μια ανταγωνιστική αγορά. Στην οικονομία της γνώσης η ισορροπία αυτή ανατρέπεται. Όταν μια επιχείρηση παράγει ένα άυλο προϊόν, μπορεί να το προσφέρει σε όλο τον κόσμο χωρίς ουσιαστική αύξηση κόστους. Αντίθετα μπορεί να προσφέρει εκατομμύρια αντίγραφα με ελάχιστο επιπλέον κόστος και τείνει να καταλάβει ολόκληρη την παγκόσμια αγορά. Οι συνθήκες ανταγωνισμού γίνονται σχεδόν-μονοπωλιακές. Και αυτό ισχύει μέχρι τη στιγμή που μια άλλη επιχείρηση θα δημιουργήσει ένα καλύτερο προϊόν γνώσης, το οποίο θα αντικαταστήσει συνολικά το προηγούμενο. Ο ανταγωνισμός εξελίσσεται κατά στάδια σχεδόν-μονοπωλιακών αγορών με συνεχή αντικατάσταση και πολλές φορές κανιβαλισμό των προϊόντων. Η επιχείρηση καταστρέφει τα δικά της προϊόντα πολύ πριν απαξιωθούν τεχνολογικά για να μην επιτρέψει στους ανταγωνιστές της να εισαγάγουν τα δικά τους προϊόντα και την υποκαταστήσουν συνολικά. Ο ανταγωνισμός γίνεται με την εισαγωγή νέων προϊόντων – την πιο ριζική μορφή καινοτομίας – παρά σε όρους τιμής υφιστάμενων προϊόντων και τεχνολογιών μείωσης του κόστους.

1.4.4. Οι τεχνολογικές διαδρομές, το πιο καθοριστικό στοιχείο της ανάπτυξης, επίσης επαναπροσδιορίζονται. Οι τεχνολογίες έχουν τις δικές της ρουτίνες. Οφείλονται στην οργανωσιακή αδράνεια της επιχείρησης, αλλά και στο διανοητικό κεφάλαιο, στις ανθρώπινες ικανότητες που αποκτούνται με μάθηση και εκπαίδευση που δρουν επίσης ως παράγοντες αδράνειας. Γνώσεις που έχουν αποκτηθεί μέσα στην επιχείρηση (διαδικασίες παραγωγής, τεχνολογίες) και γνώσεις που έχουν μεταφερθεί από τους πελάτες και προμηθευτές της επιχείρησης (μάθηση χειρισμού προϊόντων και συσκευών) είναι παράγοντες αδράνειας για την τεχνολογική αλλαγή. Τείνουν να «κλειδώνουν» τις επιχειρήσεις σε υφιστάμενες γνώσεις και τεχνολογίες (technology lock-in). Αυτοί οι παράγοντες διαμορφώνουν διαδρομές που ασκούν πίεση για επανάληψή τους. Η τεχνολογική εξέλιξη αποκτά χαρακτηριστικά “path dependence”, εξάρτησης από τη διαδρομή που έχει ακολουθηθεί.

Στην οικονομία της γνώσης, με το ανταγωνισμό στα όρια του know-how, οι τεχνολογίες επηρεάζονται από το τυχαίο, τη συγκυρία, την τυχαία ανακάλυψη. Η ανάπτυξη τείνει να προσαρμοστεί στη λογική της πολυπλοκότητας και του χάους, όπου μικρές μεταβολές οδηγούν σε καθολικά αποτελέσματα και οι οικονομικοί οργανισμοί αλληλεπιδρούν σε συνθήκες αυθόρμητης αυτοοργάνωσης, ανατροφοδότησης και μάθησης. Το μέλλον γίνεται εξαιρετικά πολύπλοκο και αβέβαιο. Δεν υπάρχει εγγενής ισορροπία στην αγορά, δεν υπάρχει μια βέλτιστη λύση, καθώς όλες οι πιθανότητες για τη δημιουργία νέας γνώσης - νέων προϊόντων είναι ανοικτές και δυνάμει εφικτές.

1.4.5. Η θεώρηση της τεχνολογίας ως ενδογενούς στοιχείου της ανάπτυξης, που σηματοδοτεί τη Νέα Θεωρία Μεγέθυνσης ερμηνεύθηκε πληρέστερα από μια εναλλακτική θεωρητική προσέγγιση, την *Εξελικτική Οικονομική Θεωρία*. Σταθμός υπήρξε η δημοσίευση του βιβλίου των Richard Nelson και Sidney Winter “An Evolutionary Theory of Economic Change” (1982) το οποίο άσκησε τεράστια επιρροή στην κατανόηση της δυναμικής της καινοτομίας.¹⁷ Υποστήριζαν ότι η δραστηριότητα των επιχειρήσεων προσδιορίζεται από τυποποιημένες πρακτικές (ρουτίνες) που διαμορφώνονται από τις γνώσεις, τις συμπεριφορές και το παρελθόν της επιχείρησης. Εδώ η ιστορία δείχνει τη δύναμή της. Οι ρουτίνες είναι προϊόν της οργανωσιακής αδράνειας της επιχείρησης και ακολουθούνται για όσο διάστημα είναι αποτελεσματικές. Όσες δεν οδηγούν σε επιτυχή αποτελέσματα ανατρέπονται. Όταν οι ρουτίνες αλλάζουν εισρέουν στην επιχείρηση καινοτομίες στην τεχνολογία, στα προϊόντα, στις διαδικασίες, και μετασχηματίζουν τις επιχειρηματικές πρακτικές. Μια νέα ομάδα τυποποιημένων πρακτικών αντικαθιστά την προηγούμενη. Η συμβολή της *Εξελικτικής Οικονομικής Θεωρίας* είναι ότι περιέγραψε τον τρόπο που αλλάζουν οι ρουτίνες και εισάγονται καινοτομίες μέσα από το τρίπτυχο ‘οργανωτικές ρουτίνες’, ‘δραστηριότητες αναζήτησης’ και ‘περιβάλλον επιλογής’. Πρόκειται για μια ανάλυση της καινοτομίας που απομακρύνεται από το γραμμικό μοντέλο αλλά και τις ιδέες του ύστερου J. Schumpeter σχετικά με την εξάρτηση της καινοτομίας από τα τμήματα έρευνας και ανάπτυξης των μεγάλων επιχειρήσεων. Στην προσέγγιση των Nelson & Winter η καινοτομία δεν είναι συνεχής και ομαλή προσαρμογή στο περιβάλλον, αλλά είναι μάλλον η απότομη και συχνά βίαιη εκδίωξη μιας τεχνολογίας από μια άλλη.

Παράλληλα, η εξελικτική θεωρία των Nelson και Winter ερμήνευσε την εισαγωγή καινοτομίας μέσω της σχέσης εσωτερικού και εξωτερικού περιβάλλοντος της επιχείρησης: Οι

¹⁷ Nelson, R., Winter, S. (1982), *An Evolutionary Theory of Economic Change*, Cambridge: Harvard University Press. Το Google Scholar δίνει 14.525 αναφορές (2-10-2009) στο βιβλίο αυτό, υπερδιπλάσιες από αυτές του *Quantum-mechanical description of physical reality* των Einstein-Podolsky-Rosen και του *The Origins of Species*, του Charles Darwin.

εταιρείες ακολουθούν οργανωσιακές ρουτίνες που είναι πρότυπα λειτουργίας στο εσωτερικό της επιχείρησης στην παραγωγή, την E&A, το εμπόριο, τη διαχείριση. Η καινοτομία ξεκινά από τις δραστηριότητες αναζήτησης που σχετίζονται με την αξιολόγηση των τρεχουσών πρακτικών (ρουτίνες) και διερευνούν πιο αποτελεσματικές πρακτικές. Η μεταβολή των ρουτινών προσδιορίζεται από ένα εξωτερικό περιβάλλον επιλογής που συγκροτείται από τους οργανισμούς που επηρεάζουν τη μετατροπή της γνώσης σε προϊόντα (consulting, μάρκετινγκ, χρηματοδότηση, engineering).

Αυτές οι θεμελιώδεις διαδικασίες της καινοτομίας (ρουτίνες, έρευνα, εξωτερικό περιβάλλον, επιλογή) δημιουργούν ένα χώρο γνώσεων που είναι ειδικός και αποκλειστικός για κάθε επιχείρηση αλλά εξαρτάται από το περιβάλλον μέσα στο οποίο αυτή αναπτύσσεται. Περαιτέρω έρευνα στο ρόλο του εξωτερικού περιβάλλοντος (τεχνολογικού καθεστώτος) έφερε στην επιφάνεια τη βασική δομή του: (1) τις συνθήκες ευκαιρίας, οι οποίες αντικατοπτρίζουν την πιθανότητα της καινοτομίας σε κάθε δεδομένη ποσότητα των πόρων, (2) τις συνθήκες ιδιοποίησης, οι οποίες αντικατοπτρίζουν τις δυνατότητες για την προστασία της καινοτομίας και την αξιοποίηση και κερδοφορία από καινοτόμες δραστηριότητες, (3) τη σωρευτικότητα της καινοτομίας, η οποία δηλώνει τη συνέχεια ενός τεχνολογικού περιβάλλοντος και την εξάρτηση της τρέχουσας καινοτομίας από προηγούμενες, και (4) τη φύση της γνώσης, που αντικατοπτρίζει τις ιδιότητες των γνώσεων πάνω στις οποίες βασίζεται η καινοτομία.

Ένα επιπλέον βήμα προς την ενίσχυση της σημασίας του εξωτερικού περιβάλλοντος της καινοτομίας έγινε με τη στροφή στα εθνικά συστήματα καινοτομίας.¹⁸ Ο όρος καθιερώθηκε το 1987 από τον Chris Freeman- που τον επεξεργάστηκε στις αρχές της δεκαετίας του '80 σε συνεργασία με τον Lundvall και την ερευνητική ομάδα IKE του Πανεπιστημίου του Aalborg- και λίγα χρόνια αργότερα ο Richard Nelson δημοσίευσε το «National Innovation Systems» με μελέτες εθνικών συστημάτων καινοτομίας από 15 χώρες¹⁹. Υποστηρίζουν ότι οι τεχνολογικές ικανότητες των επιχειρήσεων μιας χώρας αποτελούν βασική πηγή του ανταγωνιστικού της πλεονεκτήματος, ότι οι ικανότητες αυτές έχουν εθνικό χαρακτήρα και μπορούν να δημιουργηθούν μέσα από εθνικές πρωτοβουλίες. Όλοι οι ορισμοί των εθνικών συστημάτων καινοτομίας δίνουν έμφαση στους θεσμούς: Τα συστήματα καινοτομίας είναι «το δίκτυο των

¹⁸ Freeman, C. (1995) "The «national system of innovation» in historical perspective", *Cambridge Journal of Economics*, No. 19, 5-24.

Edquist, C. (ed.) (1997) *Systems of Innovation: Technologies, Institutions and Organizations*, London: Frances Pinter.

Lundvall, B. (ed.) (1992) *National Systems of Innovation: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning*, London: Pinter Publishers.

¹⁹ Nelson, R. R. (ed.) (1993) *National Innovation Systems: A comparative analysis*, Oxford: Oxford University Press.

θεσμών του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα των οποίων οι δραστηριότητες και αλληλεπιδράσεις επηρεάζουν την εισαγωγή, τροποποίηση και διάχυση τεχνολογίας» (Freeman 1987), "οι εθνικοί θεσμοί ... που καθορίζουν το ρυθμό και την κατεύθυνση της τεχνολογικής μάθησης"²⁰, το «σύνολο των θεσμών που από κοινού ή ατομικά συμβάλλει στην ανάπτυξη και τη διάδοση των νέων τεχνολογιών»²¹, «οι θεσμοί και οικονομικές δομές που επηρεάζουν το ρυθμό και την κατεύθυνση της τεχνολογικής αλλαγής στην κοινωνία»²².

1.4.6. Οι παραπάνω θεωρητικές προσεγγίσεις θέτουν ορισμένα ορόσημα στις πολιτικές ανάπτυξης που στηρίζονται στη γνώση, όπως (1) την επιδίωξη ενδογενούς τεχνολογικής ικανότητας, (2) την εξασφάλιση επιχειρηματικού μεγέθους στην αγορά ικανού να αντέξει όρους σχεδόν-μονοπωλιακού ανταγωνισμού, (3) την ενίσχυση των εθνικών συστημάτων καινοτομίας και, (4) κυρίως θεσμών τεχνολογικής συνεργασίας και συμμετοχής του κοινού στην ανάπτυξη νέων προϊόντων. Ιδιαίτερα εύστοχη είναι η αναφορά του Romer (1997) ότι ούτε προσαρμογές στη νομισματική και δημοσιονομική πολιτική, ούτε οι αυξήσεις του ρυθμού της αποταμίευσης, ούτε της συσσώρευσης κεφαλαίου μπορούν από μόνες τους να βελτιώσουν μόνιμα το βιοτικό επίπεδο μιας χώρας. Το πιο σημαντικό καθήκον της οικονομικής πολιτικής είναι να δημιουργήσει ένα θεσμικό περιβάλλον που να υποστηρίζει την τεχνολογική αλλαγή.

1.5. Διεύρυνση της ΕΕ: Κέντρο και περιφέρεια στην ΕΕ-27

1.5.1. Με την μεγάλη διεύρυνση της περιόδου 2004-2007, η Ευρωπαϊκή Ένωση δημιούργησε τη δική της εσωτερική περιφέρεια, η οποία προσδιορίζεται σε όρους παραγωγικότητας, γνώσεων και καινοτομίας και ενισχύεται από τις ασκούμενες πολιτικές συνοχής. Σήμερα, 'κέντρο' είναι ότι κατέχει γνώση και τεχνολογία. 'Περιφέρεια' είναι ότι ακολουθεί τυποποιημένες μορφές παραγωγής, χαμηλής προστιθέμενης αξίας και αμοιβών εργασίας. Στο νέο βιομηχανικό κέντρο της ΕΕ συγκεντρώνονται δραστηριότητες της νέας οικονομίας που ανήκουν σε κλάδους έντασης τεχνολογίας και γνώσεων (υπολογιστές, τηλεπικοινωνίες, φάρμακα, αεροναυτική) και σε υπηρεσίες έντασης πληροφορίας και γνώσεων (πληροφορική, υγεία, χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες). Εντούτοις, η περιφερειακότητα (peripherality) δεν έχει τη σαφή περιμετρική γεωμετρική διάταξη των λιγότερο αναπτυγμένων περιοχών της

²⁰ Patel, P., & Pavitt, K. (1994), «The Nature and Economic Importance of National Innovation Systems», *STI Review*, No. 14, Paris: OECD.

²¹ Metcalfe, S. (1995) «The economic foundations of technology policy: Equilibrium and evolutionary perspectives», in P. Stoneman (ed.), *Handbook of the Economics of Innovation and Technological Change*, Oxford: Blackwell Publishers.

²² Edquist, C., & Lundvall, B.-A. (1993) «Comparing the Danish and Swedish systems of innovation», in R. Nelson (ed.) *National Systems of Innovations: A comparative analysis*, Oxford: Oxford University Press, 265-298.

δεκαετίας 1990-2000 και του 2^{ου} Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης. Αυτό οφείλεται στο ότι οι γεωγραφικές ανισότητες στην κοινωνία της γνώσης εντείνονται. Το περιφερειακό τεχνολογικό χάσμα, που μετριέται από δείκτες E&A, ευρεσιτεχνιών, ερευνητών, είναι πολύ μεγαλύτερο από το αναπτυξιακό χάσμα, που μετριέται σε όρους ΑΕΠ και απασχόλησης. Οι περιφερειακές ανισότητες σε όρους γνώσης, τόσο στο επίπεδο της ΕΕ όσο και στο επίπεδο των κρατών μελών διευρύνονται και αναδιατάσσονται.

Στο νέο προσδιορισμό της περιφερειακότητας ιδιαίτερο βάρος έχει αφενός η γεωγραφική κατανομή των τομέων και κλάδων παραγωγής και η συναφής γεωγραφική κατανομή της παραγωγικότητας, και αφετέρου η ικανότητα καινοτομίας. Αυτό τεκμηριώνεται από εμπειρικές και στατιστικές μελέτες που δείχνουν ότι μεταξύ των βασικών συντελεστών της περιφερειακής ανάπτυξης τρεις παράγοντες είναι οι σημαντικότεροι για την περιφερειακή ανταγωνιστικότητα: (1) η κλαδική κατανομή της απασχόλησης, (2) η καινοτομία και, (3) το επίπεδο εκπαίδευσης του ανθρώπινου δυναμικού.

1.5.2. Η γεωγραφική κατανομή της απασχόλησης στον ευρωπαϊκό χώρο προσδιορίζει σε μεγάλο βαθμό τους όρους παραγωγικότητας. Οι δραστηριότητες των επιχειρηματικών υπηρεσιών έντασης γνώσης με μέση παραγωγικότητα 192 (έναντι 100 ως μέσου όρου της ΕΕ) συγκεντρώνονται στη Μ. Βρετανία, Δανία, Σουηδία, Φινλανδία και Λουξεμβούργο. Οι δραστηριότητες μεταποίησης με μέση παραγωγικότητα 112 στη Γερμανία, Αυστρία, ανατολική Ευρώπη, και Σκανδιναβικές χώρες. Οι εμπορικές δραστηριότητες, τα εστιατόρια και ξενοδοχεία, με μέση παραγωγικότητα 85 στη νότια Ευρώπη, στη νότια Ισπανία, Ιταλία και Ελλάδα.

1.5.3. Σειρά από μελέτες και εκθέσεις για την γεωγραφική κατανομή της καινοτομίας στην Ευρώπη τεκμηριώνουν τις χαμηλές επιδόσεις της νότιας Ευρώπης και της Ελλάδος σχεδόν σε όλους του δείκτες που αφορούν στις δραστηριότητες έρευνας, δημιουργίας νέας γνώσης, καινοτομίας, και πνευματικής ιδιοκτησίας. Η Ελλάδα καταλαμβάνει μια από τις τελευταίες θέσεις στους Ευρωπαϊκούς Πίνακες Καινοτομίας σε όλη την περίοδο 2000-2006, μια θέση που δεν άλλαξε παρά την πρόσφατη διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης με 12 νέα μέλη από την κεντρική και ανατολική Ευρώπη. Η έκθεση του European Innovation Trend Chart 2005 είναι ιδιαίτερα απαξιωτική για την στρατηγική της Ελλάδος προς την οικονομία της γνώσης "Η οικονομική στρατηγική της Ελλάδας έχει μικρή, αν όχι καμία, σχέση με την καινοτομία. Κατατάσσεται στην 23η θέση μεταξύ των 25 κρατών μελών της ΕΕ στο Σύνθετο Δείκτη Καινοτομίας και στην 29η θέση σε σύνολο 33 χωρών. Κατέχει την 23η θέση μεταξύ των 25 χωρών σε εφαρμογές καινοτομίας, ένα κρίσιμο μέτρο επίδοσης. Σε αντίστοιχη θέση είναι η Εσθονία, η Λετονία, η Πολωνία και η Πορτογαλία, ωστόσο η Ελλάδα είναι η χώρα με τη

δεύτερη χειρότερη επίδοση σ' αυτήν την ομάδα". Η εικόνα αυτή άλλαξε προς το καλύτερο μετά το 2008, εξαιτίας της μεταβολής του μοντέλου μέτρησης, με την Ελλάδα να καταλαμβάνει την 18η θέση μεταξύ των 27 κρατών μελών της ΕΕ.

1.5.4. Με γεωγραφική συγκέντρωση κλάδων χαμηλής παραγωγικότητας (εμπόριο, εστιατόρια, ξενοδοχεία) και αδυναμία να σχεδιάσει και να εφαρμόσει πολιτικές βασισόμενες στη γνώση και καινοτομία, η Ελλάδα de facto τοποθετείται στη εσωτερική ευρωπαϊκή περιφέρεια μαζί με τις χώρες της Βαλκανικής και ανατολικής Ευρώπης. Όσα πολιτικά πλεονεκτήματα δημιουργήθηκαν από τη συμμετοχή της Ελλάδος στην αρχική διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 10 κρατών-μελών εξανεμίζονται με ταχύτατο ρυθμό.

1.6. Νέα στρατηγική ανάπτυξης: ΕΕ-2020 και έξυπνη ανάπτυξη

1.6.1. Η ανάπτυξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση προσδιορίζεται σήμερα από μία διαφορετική απ' ότι στο άμεσο παρελθόν φιλοσοφία άσκησης πολιτικής. Τόσο τα στατιστικά στοιχεία αύξησης της απασχόλησης και προστιθέμενης αξίας, όσο και οι στρατηγικές ανάπτυξης και κοινωνικής και οικονομικής συνοχής, επαναπροσδιορίζουν ριζικά τους όρους ανάπτυξης.

Στην Ευρωπαϊκή Ένωση, η παγκοσμιοποίηση συνοδεύτηκε από τη μετεγκατάσταση παραγωγικών δραστηριοτήτων, αλλά και δραστηριοτήτων έρευνας & ανάπτυξης σε χώρες χαμηλότερου κόστους εργασίας, τη μετατόπιση της ευρωπαϊκής οικονομίας προς τον τομέα των υπηρεσιών, την κρίση πολλών βιομηχανικών κλάδων και την απώλεια θέσεων εργασίας στη μεταποίηση. Σύμφωνα με πρόσφατες ανακοινώσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, οι μεταβολές αυτές δεν αποτελούν, τουλάχιστον όχι ακόμη, αποβιομηχάνιση. Αυτό, γιατί, αν και οι περισσότεροι βιομηχανικοί κλάδοι σημειώνουν σημαντικές απώλειες θέσεων εργασίας, παρατηρείται αύξηση της βιομηχανικής παραγωγής, της παραγωγικότητας της εργασίας και της προστιθέμενης αξίας στο σύνολο της μεταποίησης στην ΕΕ.

Εντούτοις, η μεταποίηση δεν αποτελεί πλέον το κέντρο των τομέων υψηλής ανάπτυξης στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Από το 2000 η συνολική αύξηση ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας στον τομέα αυτό ήταν αργή και η αύξηση της απασχόλησης αρνητική. Στην ΕΕ27, η μέση ετήσια μεταβολή 2000-2005 της απασχόλησης στη μεταποίηση ήταν -1,5% και της προστιθέμενης αξίας +0,9%. Η παραγωγικότητα είναι στο μέσο όρο όλων των τομέων παραγωγής (101%), περίπου το μισό από την παραγωγικότητα στις χρηματοοικονομικές υπηρεσίες (207%), των υπηρεσιών ακίνητης περιουσίας (189%), και των μεταφορών (122%).

Η καταγραφή της μεταβολής της απασχόλησης και της προστιθέμενης αξίας που

παρουσιάζεται στην 5^η Έκθεση Προόδου Οικονομικής και Κοινωνικής Συνοχής δείχνει ότι οι τομείς υψηλής ανάπτυξης στην ΕΕ έχουν μεταβληθεί σημαντικά²³. Οι νέοι τομείς ανάπτυξης περιλαμβάνουν:

- Δύο κλάδους των υπηρεσιών με υψηλά επίπεδα παραγωγικότητας: (1) Επιχειρηματικές υπηρεσίες, και (2) Χρηματοοικονομικές υπηρεσίες.
- Τρεις κλάδους υπηρεσιών με υψηλή αύξηση απασχόλησης και προστιθέμενης αξίας και μέση παραγωγικότητα: (1) Εμπόριο, (2) Ξενοδοχεία και εστιατόρια, και (3) Μεταφορές και επικοινωνίες .
- Τον τομέα των Κατασκευών, που χαρακτηρίζεται από μεγάλη μεταβολή της απασχόλησης σε συνδυασμό με αρκετά σημαντική αύξηση της προστιθέμενης αξίας.
- Τρεις κλάδους της μεταποίησης με υψηλή αύξηση της προστιθέμενης αξίας, αλλά μείωση της απασχόλησης, που αποτελούν κλάδους υψηλής και μέσης τεχνολογίας: (1) Χημικά και τεχνητές ίνες, (2) Ηλεκτρικές μηχανές, οπτικά και εξοπλισμός, και (3) Εξοπλισμό μεταφορικών μέσων.

1.6.2. Αυτή η στροφή προς τις υπηρεσίες είναι σαφής στο πεδίο της στρατηγικής για την ανάπτυξη. Τρεις προτεραιότητες κατέχουν κεντρική θέση στη νέα στρατηγική "Ευρώπη 2020": (1) η έξυπνη ανάπτυξη, με την ανάπτυξη μιας οικονομίας που βασίζεται στη γνώση και την καινοτομία, (2) η βιώσιμη ανάπτυξη, με την προώθηση μιας πιο αποτελεσματικής στη χρησιμοποίηση των πόρων, πιο πράσινης και πιο ανταγωνιστικής οικονομίας, (3) η ανάπτυξη χωρίς αποκλεισμούς, με την ενίσχυση μιας οικονομίας με υψηλό ποσοστό απασχόλησης που εξασφαλίζει οικονομική, κοινωνική και εδαφική συνοχή.

Οι στόχοι αυτοί είναι αλληλένδετοι και κάθε κράτος μέλος πρέπει να προσαρμόσει την στρατηγική "Ευρώπη 2020" στις ιδιαιτερότητές του, σε εθνικούς στόχους και πορείες. Μεταξύ των πρωτοβουλιών για την επίτευξή τους είναι η «Ένωση Καινοτομίας» (Innovation Union) για τη βελτίωση των συνθηκών-πλαίσιο και την πρόσβαση στη χρηματοδότηση για έρευνα και καινοτομία, η «Νεολαία σε κίνηση» για την ενίσχυση των επιδόσεων των εκπαιδευτικών συστημάτων , το «Ψηφιακό θεματολόγιο για την Ευρώπη» για την επίτευξη της ανάπτυξης των υπηρεσιών πρόσβασης στο Διαδίκτυο, η «βιομηχανική πολιτική στην εποχή της παγκοσμιοποίησης» για βελτίωση του επιχειρηματικού περιβάλλοντος και στήριξη μιας ισχυρής και βιώσιμης βιομηχανικής βάσης ανταγωνιστικής σε παγκόσμιο επίπεδο, η «Ατζέντα για νέες δεξιότητες και θέσεις εργασίας» για τον εκσυγχρονισμό των αγορών

²³ European Commission (2008) *Fifth Progress Report on Economic and Social Cohesion – Growing Regions, Growing Europe*, Communication from the Commission to the European Parliament and the Council, COM(2008) 371 final, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

εργασίας.²⁴

1.7. Ευρωπαϊκή σύγκλιση και επαναπροσδιορισμός των πολιτικών συνοχής και περιφερειακής ανάπτυξης

1.7.1. Ο επαναπροσδιορισμός της Ευρωπαϊκής πολιτικής ανάπτυξης συνοδεύεται από τη μεταβολή της πολιτικής συνοχής, της πιο σημαντικής ευρωπαϊκής πολιτικής που υλοποιείται μέσω των διαρθρωτικών ταμείων. Η διαβούλευση για τη νέα πολιτική συνοχής μετά το 2013 άρχισε ήδη από το 2007 με τη συμμετοχή του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, της Επιτροπής των Περιφερειών και της Ευρωπαϊκής Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής. Η αρχική διαβούλευση το 2007 με τη συμμετοχή πλέον των 100 οργανισμών προσδιόρισε ορισμένους βασικούς άξονες τη επιθυμητής πολιτικής συνοχής: (1) ότι κύριος στόχος της πρέπει να είναι η μείωση των οικονομικών και κοινωνικών ανισοτήτων μεταξύ των περιφερειών της ΕΕ και οι λιγότερο αναπτυγμένες περιφέρειες να παραμείνουν στο επίκεντρο των δράσεων της, (2) η πολιτική συνοχής πρέπει να εστιασθεί στα θέματα ανταγωνιστικότητας, ιδιαίτερα της έρευνας, καινοτομίας, αναβάθμισης των ικανοτήτων για την προώθηση της οικονομίας της γνώσης, (3) η πολιτική απασχόλησης πρέπει να παραμείνει στον πυρήνα των δράσεων και να συμβάλλει στην κοινωνική συνοχή και μείωση του κινδύνου φτώχειας, (4) η βιώσιμη ανάπτυξη να αποτελέσει βασική επιδίωξη με μείωση των αερίων θερμοκηπίου, την εξοικονόμηση ενέργειας, και τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας. Είναι φανερό ότι οι στόχοι αυτοί ταυτίζονται σε μεγάλο βαθμό με τους στόχους της στρατηγικής 'Ευρώπη 2020'.

1.7.2. Η κριτική της έως σήμερα ακολουθούμενης πολιτικής συνοχής ήλθε από την έκθεση Barca²⁵ που ανατέθηκε από την Επίτροπο της Ευρωπαϊκής περιφερειακής πολιτικής Danuta Hubner. Όπως η έκθεση αναφέρει: «Η ισχυρή έμφαση στις περιφερειακές ανισότητες και στη σύγκλιση έχει επηρεάσει την εμπειρική μακρο-ανάλυση των επιπτώσεων της πολιτικής συνοχής. Και στα δύο μοντέλα προσομοίωσης και οικονομετρικής ανάλυσης έχει δοθεί μεγάλη προσοχή σε αυτό το προφίλ, καθώς και στην επίδραση της πολιτικής συνοχής στην ανάπτυξη, την παραγωγικότητα και την απασχόληση, ή σε συγκεκριμένους στόχους, όπως την καινοτομία και την προσβασιμότητα ...αλλά αυτό το μεγάλο σώμα της ανάλυσης έχει οδηγήσει σε αντιφατικά αποτελέσματα και δεν έχει δημιουργήσει μια συναίνεση σχετικά με την αποτελεσματικότητα της πολιτικής».

²⁴ ΕΥΡΩΠΗ 2020: Στρατηγική για έξυπνη, διατηρήσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη

²⁵ Barca, F. (2009) "An Agenda for a Reformed Cohesion Policy: A place-based approach to meeting European Union challenges and expectations", Independent Report prepared at the request of Danuta Hübner, Commissioner for Regional Policy.

Η προτεινόμενη νέα πολιτική συνοχής στην έκθεση Barca ορίζει 6 προτεραιότητες εν μέρει συναφείς με τη στρατηγική "Ευρώπη 2020". Αυτές αφορούν στην καινοτομία, κλιματική αλλαγή, μετανάστευση, νεολαία, δεξιότητες και γήρανση του πληθυσμού. Η ομοιογενής περιφερειακή πολιτική προτείνεται να αντικατασταθεί από "place-based interventions" που αξιοποιούν τα ισχυρά σημεία και λαμβάνουν υπόψη τις αδυναμίες κάθε περιφέρειας, με στόχευση σε επιλεγμένους τομείς και ανοικτούς ορίζοντες πέρα από εθνικά όρια. Αυτή η "territorial development policy", ή "new paradigm of regional policy" ενισχύεται από εξωγενείς πολιτικές παρεμβάσεις που αυξάνουν την αποτελεσματικότητα κάθε περιοχής, μια νέα μεθοδολογία μέτρησης των αποτελεσμάτων, και προγραμματικές στρατηγικές συμφωνίες ανάπτυξης μεταξύ κρατών μελών και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

Η καινοτομία παραμένει ως κεντρική προτεραιότητα. Κάθε περιφέρεια οφείλει να επιλέξει ένα περιορισμένο αριθμό τομέων στους οποίους η καινοτομία μπορεί εύκολα να συμβεί και μια βάση γνώσεων να δημιουργηθεί (by selecting in each region a limited number of sectors in which innovation can most readily occur and a knowledge base built up). Μέσα από μια τέτοια προσέγγιση - που ορίζεται ως «έξυπνη εξειδίκευση» - θα μπορούσαν να ορισθούν μια σειρά βιομηχανικών συμπλεγμάτων, οικισμών και των δικτύων, ενώ το "άνοιγμα" τους πέραν των περιφερειακών ή εθνικών ορίων θα μπορούσε να προωθηθεί.

2. Χαρακτηριστικά της ελληνικής ανάπτυξης στη δεκαετία 2000-2010 και προοπτικές για το 2020

*2.1. Η ελληνική ανάπτυξη κατά την περίοδο 2000-2010: Οικονομική μεγέθυνση είχαμε, οικονομία της γνώσης απείχαμε*²⁶

2.1.1. Η ελληνική οικονομία διήνυσε, αν και με κάποια σχετική επιβράδυνση μετά το 2004, μια τροχιά μακρόχρονης και συνεχούς ισχυρής μεγέθυνσης κατά την περίοδο 1994-2008. Για δεκαπέντε συνεχή χρόνια ο πραγματικός ετήσιος ρυθμός οικονομικής μεγέθυνσης ήταν αυξητικός, ενώ μετά το 1997 και έως το 2007- με αιχμή το 2003- κινήθηκε σταθερά κοντά στο 4% και μονίμως σε επίπεδο υψηλότερο του μέσου ευρωπαϊκού. Το 2008 η μεγεθυντική δυναμική συρρικνώθηκε (1.3%) για να περιπέσει η ελληνική οικονομία στην ύφεση το 2009. Η επίτευξη υψηλών ρυθμών οικονομικής μεγέθυνσης σε μακροχρόνια βάση- που η σημασία της είχε υποβαθμισθεί από πολλούς- έως το ξέσπασμα της κρίσης- αποτελεί ένα μέτρο της μακράς επιτυχούς πορείας που διήνυσε μετά το 1994 και έως το 2007 η ελληνική οικονομία. Σε τελευταία ανάλυση, η μακροχρόνια οικονομική μεγέθυνση είναι ίσως η πιο σημαντική- αν και όχι η αποκλειστική- όψη της καλής επίδοσης μιας οικονομίας. Η εξέλιξη αυτή αποκτά μεγαλύτερη αξία, αν ειδωθεί στο πλαίσιο της ευρύτερης ιστορικής διαδρομής της ελληνικής οικονομίας. Στην ουσία, επρόκειτο για το τρίτο ισχυρό κύμα μεγέθυνσης στον οικονομικό βίο του νεοελληνικού κράτους. Είχαν προηγηθεί άλλα δύο. Το πρώτο, βραχύτερο, εκδηλώθηκε στον μεσοπόλεμο. Αποδόθηκε στην ευελιξία και την προσαρμοστικότητα της ελληνικής οικονομίας καθώς και στην αποτελεσματικότητα των νεοεγκαθιδρυθέντων- κατά την περίοδο «1928-1932»- οικονομικών θεσμών της, που επέτρεψαν τον έγκαιρο αναπροσανατολισμό της προς την εσωτερική αγορά και την εγχώρια βιομηχανία στις συνθήκες της παγκόσμιας κρίσης του '29. Το δεύτερο, ισχυρότερο και μακροβιότερο, κύμα συμβάδισε με τη «χρυσή» μεταπολεμική εποχή του δυτικού κόσμου. Δρομολογήθηκε μετά το 1953, εξελίχθηκε κυρίως στη δεκαετία του 1960 - με πυρήνα τον ευρύτερο βιομηχανικό τομέα -στηρίχθηκε σε σημαντικές άμεσες ξένες επενδύσεις σε κλάδους αιχμής για την εποχή, δεν συνοδεύθηκε ωστόσο από μια ιδιαίτερη ενδογενή τεχνολογική δυναμική.

Ποια, όμως, ήταν η κινούσα δύναμη του τρίτου σύγχρονου ισχυρού αναπτυξιακού κύματος; Επιγραμματικά, η αξιοποίηση από την τότε πολιτική ηγεσία δύο ισχυρών εξωτερικών καταναγκασμών (ένταξη στην ΟΝΕ το 2001 και Ολυμπιακοί Αγώνες του 2004) για την εισαγωγή στοιχείων πειθαρχίας στο «σύστημα διακυβέρνησης και προγραμματισμού» της

²⁶ Καλογήρου, Γ (2008), «Τεχνολογία, γνώση και οικονομική μεγέθυνση στο ελληνικό αναπτυξιακό μοντέλο: Συγκρίσεις, συγκλίσεις και αποκλίσεις», στο Γιαννίτσης, Τ. (επιστημονική επιμέλεια) Σε αναζήτηση ελληνικού μοντέλου ανάπτυξης, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, σ. 181-221.

χώρας και για την κινητοποίηση παραγωγικών και κοινωνικών δυνάμεων και πόρων με δύο σημαντικούς στόχους: μακροοικονομική σταθεροποίηση και έγκαιρη πραγματοποίηση μεγάλων και αναγκαίων σύγχρονων έργων υποδομής. Τα αποτελέσματα ήταν απτά. Το οικονομικό και επιχειρηματικό περιβάλλον βελτιώθηκε δραστικά. Η οικονομία κατάφερε να απεμπλακεί από τη χρόνια μακροοικονομική καθήλωση της διεργασίας μεγέθυνσής της. Διευκολύνθηκε, έτσι, η αναδιάρθρωση, η μεγέθυνση αλλά και η γεωγραφική επέκταση κλάδων και επιχειρήσεων - τόσο της μεταποίησης όσο και των υπηρεσιών. Παράλληλα, υλοποιήθηκαν- και με την αξιοσημείωτη χρηματοδοτική συνδρομή της Ευρωπαϊκής Ένωσης- σημαντικά και μεγάλα επενδυτικά έργα υποδομής. Τα έργα αυτά συνεισέφεραν διττά: στην ισχυρή αναπτυξιακή ώθηση της περιόδου, αλλά και στην αποτελεσματικότερη λειτουργία του οικονομικού συστήματος σε πιο μακροχρόνια βάση.

Η ώθηση αυτή αποδείχθηκε ικανή να διατηρήσει τη μεγεθυντική ορμή της ελληνικής οικονομίας και στη μετά-ολυμπιακή περίοδο, παρά τη σημαντική συρρίκνωση του προγράμματος δημοσίων επενδύσεων στα προ του 1997 επίπεδα, τον περιορισμό της μόχλευσης κοινοτικών πόρων, την απουσία κεντρικού αναπτυξιακού στόχου που να κινητοποιεί τις παραγωγικές δυνάμεις και την κοινωνία σε συνδυασμό με το γενικότερο κενό δημόσιας πολιτικής (policy vacuum)- που αποτυπώθηκε σε μια λογική «αυτόματου πιλότου»- και την επικράτηση ενός κλίματος επανάπαυσης και μειωμένων προσδοκιών μετά το 2004.

2.1.2. Την ίδια ώρα, στο παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον, το αναπτυξιακό μοντέλο της χώρας παρουσίαζε ορισμένες επικίνδυνες διαρθρωτικές αδυναμίες. Αναδείχθηκε ένα είδος «δομικής κόπωσης», καθώς τομείς και κλάδοι που στήριζαν την ανάπτυξη άρχισαν να εμφανίζουν μια τάση να φρενάρουν, ενώ η βάση της συνεχιζόμενης μεγέθυνσης γινόταν όλο και πιο εύθραυστη και ευάλωτη, καθώς όλο και περισσότερο στηριζόταν στον δανεισμό των καταναλωτών, που εν τω μεταξύ έχει αποκτήσει για τα ελληνικά δεδομένα- αν και χαμηλότερη συγκριτικά με αρκετές άλλες χώρες της ευρωζώνης- υπερβολική αυξητική δυναμική. Έτσι, σε μια πιο μακροπρόθεσμη οπτική, με δεδομένη την αυξανόμενη και σταδιακά αναβαθμιζόμενη παρουσία νέων οικονομικών υποκειμένων στην παγκόσμια αγορά, γινόταν φανερό ότι το κύριο πρόβλημα της ελληνικής οικονομίας ήταν η θέση του παραγωγικού και επιχειρηματικού συστήματος της στον εξελισσόμενο διεθνή καταμερισμό εργασίας. Το ελληνικό παραγωγικό σύστημα έδειχνε να έχει περιέλθει σε μια κατάσταση έντονου «εγκλωβισμού» στο πεδίο των ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων. Δυσκολευόταν να απαντήσει σε μιαν αμφίπλευρη ανταγωνιστική πίεση που προερχόταν τόσο από χώρες χαμηλού κόστους εργασίας- που δεν ήταν πια μόνον ανειδίκευτη αλλά έδειχνε μια μονιμότερη τάση αναβάθμισης- όσο και από «ποιοτικά υπέρτερους παραγωγούς» που δραστηριοποιούνταν σε χώρες υψηλού βιοτικού επιπέδου και σημαντικών τεχνολογικών και

παραγωγικών ικανοτήτων. Μακροσκοπικά, η κατάσταση αυτή γίνεται αντιληπτή από τον σχετικά μικρό αριθμό επώνυμων ελληνικών προϊόντων στη διεθνή αγορά και την απουσία μιας κρίσιμης μάζας μεγάλων ανταγωνιστικών επιχειρήσεων με διεθνή παρουσία, παρά την πρόοδο που έχει σημειωθεί σε ορισμένους κλάδους (π.χ. τράπεζες, τρόφιμα, μη μεταλλικά ορυκτά) και σε ορισμένες γεωγραφικές περιοχές. Πιο συστηματικά, όμως, αποτυπώνεται στην υποβάθμιση της θέσης της χώρας μας στις συγκριτικές κατατάξεις της διεθνούς ανταγωνιστικότητας (π.χ. WEF, IMD), που μετά από μια άνοδο κατά 10 θέσεις στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1990, φθάνοντας στην 30η και υψηλότερη το 2000, κατρακύλησε στην 50η το 2005 και ακόμη πιο κάτω σε ορισμένες από τις κατατάξεις αυτές.

2.1.3. Η εξέλιξη αυτή είχε άμεση επίπτωση στη διαρκή επιδείνωση του εμπορικού ισοζυγίου και του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών, του οποίου το έλλειμμα εκτινάχθηκε από το -5.8% του ΑΕΠ το 2004 στο -11.3% το 2006 και στο ύψος ρεκόρ του -14.6 % του ΑΕΠ το 2008. Έως την κρίση, η συμμετοχή της χώρας στη ζώνη του ευρώ απορροφούσε μια τέτοια ισχυρή ανισορροπία.

Συνολικά, η ελληνική οικονομία αν και συνέκλινε σε πραγματικούς όρους με τις οικονομίες της Ευρωζώνης παρουσίαζε σημαντική υστέρηση σε ότι αφορά τις τεχνολογικές και καινοτομικές της επιδόσεις και στον προσανατολισμό της «νέας επιχειρηματικότητας» σε δραστηριότητες «υψηλής προστιθέμενης αξίας» (Καλογήρου, 2008), πράγμα που καθυστέρουσε την σύγκλιση της με τις υπόλοιπες Ευρωπαϊκές χώρες με όρους «οικονομίας της γνώσης». Μια πρόσφατη ερευνητική εργασία για τις «ενδιάμεσες χώρες» της Ευρώπης (catching up EU countries) δείχνει πώς η σύγκλιση αυτών των χωρών με τις πιο αναπτυγμένες, με όρους «οικονομίας της γνώσης», είναι μια αργή και πολύπλοκη διαδικασία (R. Veugelers, M. Mrak 2009)²⁷. Για την Ελλάδα ειδικά, η μελέτη επισημαίνει ότι η εκτίμηση μιας σειράς «ποσοτικών δεικτών» που συγκροτούν τους θεμελιώδεις προωθητικούς παράγοντες της οικονομίας της γνώσης (Knowledge Economy Key Drivers) αναδεικνύει σημαντικές υστερήσεις. Πιο σημαντικό φαίνεται ότι το συμπέρασμα ότι η εφαρμογή μιας επιτυχούς στρατηγικής «catching up» προς την οικονομία της γνώσης, απαιτεί βελτίωση των επιδόσεων σε πολλούς τομείς που συνδέονται με την ανάπτυξη της «της οικονομίας της γνώσης» (στις ξένες άμεσες επενδύσεις, στην καλή λειτουργία των αγορών, στην ανάπτυξη ικανοτήτων για την απορρόφηση της γνώσης και την αξιοποίηση της τεχνολογίας, στην εκπαίδευση και στην έρευνα κλπ.).

²⁷ Veugelers, R. and Mrak, M. (2009), “ The Knowledge Economy and Catching-up Member States of the European Union”, Report prepared for Commissioner’s Potocnik’s Expert Group “Knowledge for Growth”, May 2009.

Έτσι, και πριν την κρίση, μια σειρά θεμελιωδών ερωτημάτων είχαν τεθεί σχετικά με τη μεσοπρόθεσμη βιωσιμότητα του συγκεκριμένου αναπτυξιακού προτύπου στο πλαίσιο του «νέου ανταγωνισμού» και του εξελισσόμενου διεθνούς καταμερισμού εργασίας. Βασικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα του συγκεκριμένου αναπτυξιακού προτύπου προκαλούσαν εύλογες ανησυχίες, όπως η σχετικά χαμηλή αποδοτικότητα και αποτελεσματικότητα στην αξιοποίηση των διαθέσιμων φυσικών και χρηματικών πόρων, η παρουσία ενός «παντού εμπλεκόμενου» αλλά επί της ουσίας αναπτυξιακά αδύναμου και «μη ευφυνούς» κράτους, η προβληματική επιχειρηματική διάρθρωση (καθώς συγκριτικά με τις άλλες ευρωπαϊκές οικονομίες έχει πολύ λίγες επιχειρήσεις με ένα ορισμένο κρίσιμο μέγεθος και πάρα πολλές πολύ-πολύ μικρές επιχειρήσεις) και η ανεπαρκής νέα επιχειρηματική δυναμική (ρηχή νέα επιχειρηματικότητα). Κυρίως, όμως, το συγκεκριμένο αναπτυξιακό πρότυπο στηρίχθηκε στη σχετικά περιορισμένη αξιοποίηση της τεχνολογίας, της καινοτομίας, της έρευνας και ευρύτερα της γνώσης (Καλογήρου, 2008). Με ένα τέτοιο αναπτυξιακό προφίλ, οι προϋποθέσεις να συνεχίσει η ελληνική οικονομία μια πορεία απρόσκοπτης μεγέθυνσης και διατήρησης/βελτίωσης του βιοτικού επιπέδου της ελληνικής κοινωνίας είχαν τεθεί υπό αμφισβήτηση, ακόμη και πριν την κρίση. Επιπροσθέτως, ούτε το ιστορικά διαμορφωμένο πλεονέκτημα της πολύ μεγάλης ευελιξίας προσαρμογής- σε συνδυασμό με τη μεγάλη κινητικότητα στην αγορά που παραδοσιακά δημιουργούσε εισοδήματα- έμοιαζε αρκετό για να συντηρήσει τη δυναμική της οικονομικής μεγέθυνσης. Ούτε, τέλος, οι «από τα κάτω» κινήσεις του δυναμικού διεθνοποιημένου τμήματος του επιχειρηματικού τομέα που διευκολύνονταν από τη διεύρυνση του χώρου επιχειρηματικής δράσης στην ενιαία ευρωπαϊκή αγορά και τη νέα βαλκανική «ενδοχώρα» έφθανε για να συντηρηθεί η δυναμική της μεγέθυνσης. Το πρόβλημα της αναζωογόνησης του αναπτυξιακού μοντέλου της χώρας είχε τεθεί και εκκρεμούσε και πριν την εκδήλωση της κρίσης.

2.1.4. Σήμερα, σε συνθήκες βαθιάς ύφεσης, τα διλήμματα που συνδέονται με την οικονομική και αναπτυξιακή πολιτική προσλαμβάνουν έναν δραματικό χαρακτήρα. Όπως, εύστοχα, έχει διατυπωθεί από τον ιστορικό Ζαν Πιέρ Λε Γκοφ: «Στις σύγχρονες δημοκρατικές κοινωνίες η πολιτική προϋποθέτει τη διαχείριση της πολυπλοκότητας και των καταναγκασμών, αλλά δεν καταργεί την επιλογή μεταξύ διαφορετικών λύσεων». Ποιες όμως είναι οι αναπτυξιακές επιλογές σε συνθήκες αναγκαστικής βίαιης δημοσιονομικής προσαρμογής; Και πως αυτές μπορούν να ενταχθούν σε ένα αποτελεσματικό και εφικτό σχέδιο παραγωγικής ανασυγκρότησης και τεχνολογικής αναβάθμισης της ελληνικής οικονομίας; Το κλασικό δίλημμα ιεράρχησης προτεραιοτήτων μεταξύ δημοσιονομικής προσαρμογής και αναπτυξιακής ώθησης επανέρχεται. Μήπως, προέχει απολύτως ο εξορθολογισμός της δημοσιονομικής διαχείρισης που θα διαμορφώσει τις προϋποθέσεις για τη μελλοντική

ανάπτυξη; Και ακόμη, είναι σήμερα, σε συνθήκες βαθιάς οικονομικής ύφεσης ο κατάλληλος χρόνος για τη λήψη μεγάλων στρατηγικών αποφάσεων και για τον σχεδιασμό παρεμβάσεων μεγάλης κλίμακας που στοχεύουν στη μελλοντική ανάπτυξη;

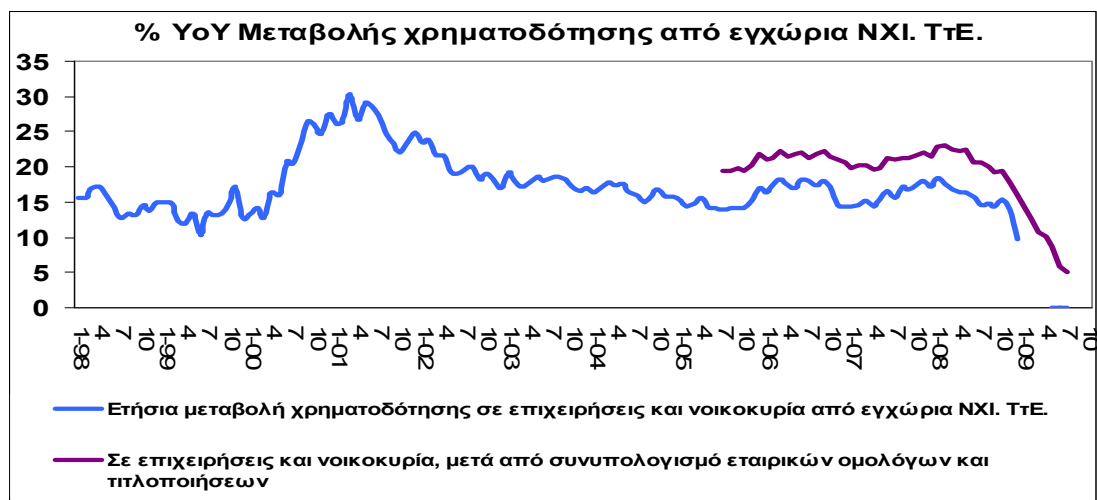
Η πείρα ανθρώπων της επιχειρηματικής πράξης συμπυκνώνεται σε ορισμένες χαρακτηριστικές διαπιστώσεις που συχνά διατυπώνονται, όπως: «Σε κάθε βαθιά κρίση πρέπει να κοιτάξεις την ανάπτυξη» ή «Το λάθος που κάνουν οι επιχειρήσεις σε μια στιγμή κρίσης είναι ότι σταματούν να επενδύουν στο μέλλον» ή τέλος «Το καλύτερο που μπορείς να κάνεις σε δύσκολους καιρούς, είτε διοικείς χώρα είτε επιχείρηση είναι να σκέφτεσαι με τρόπο που δεν είχες έως τώρα σκεφτεί».

2.1.5. Οι δημόσιες πολιτικές πρέπει να πάνε πέρα από τη βραχυπρόθεσμη απάντηση στη κρίση και το αναγκαίο συμμάζεμα των δημόσιων οικονομικών. Πρέπει αρχίζοντας από σήμερα να ενταχθούν σε μια μακροχρόνια οικονομική και αναπτυξιακή στρατηγική. Η οικονομική κρίση λειτουργεί ως «μηχανισμός διάρρηξης» (disrupter) της κρατούσας κατάστασης πραγμάτων και των κυρίαρχων πρακτικών. Η εστίαση της στρατηγικής πρέπει να είναι στη διαχείριση των θεμελιωδών μετασχηματισμών που ήδη συντελούνται.

Στη σημερινή δύσκολη και επώδυνη κατάσταση αρκετοί εκτιμούν ότι η κρίση εκτός από κινδύνους εμπεριέχει και ευκαιρίες. Ναι, υπό προϋποθέσεις. Είναι γεγονός ότι οι εξωτερικοί καταναγκασμοί και οι κρίσεις έχουν λειτουργήσει στο παρελθόν αναγεννητικά στην ελληνική κοινωνία. Με ορισμένες όμως προϋποθέσεις που στην παρούσα φάση θα μπορούσαν να συνοψισθούν ως εξής: α) να έχουν ουσιαστικά συνειδητοποιήσει- ενίοτε δραματικά όπως τώρα συμβαίνει- οι πολίτες αυτής της χώρας ότι «δεν πάει άλλο, δεν μπορούμε να συνεχίσουμε έτσι» και όχι απλά ότι «μπόρα είναι, θα περάσει», β) να αναδειχθούν ηγετικές ομάδες σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο και στους επιμέρους μεγαλύτερους και μικρότερους χώρους οικονομικής, επαγγελματικής και κοινωνικής δράσης, γ) να διαμορφωθεί μια δημιουργική περιρρέουσα ατμόσφαιρα σε συνδυασμό με την καλλιέργεια ενός κλίματος εμπιστοσύνης που θα στηρίζεται σε αντίστοιχες πρακτικές και πρωτοβουλίες, και δ) να οικοδομηθεί ένα επαρκές δίκτυο κοινωνικής προστασίας και επιμόρφωσης ώστε να απορροφήσει βραχυπρόθεσμα τις παρενέργειες στην αγορά εργασίας («όσους πέφτουν στο χαντάκι») και να ενδυναμώσει μεσοπρόθεσμα το ανθρώπινο δυναμικό ώστε να επανέλθει στην αγορά εργασίας, αλλά και να συνεισφέρει σε μια νέα αναπτυξιακή τροχιά.

τελευταίων διοικητικών εμποδίων στην ανταγωνιστική λειτουργία της χρηματοπιστωτικής αγοράς το 1999. Έτσι, η ανάπτυξη της ιδιωτικής πίστης στην Ελλάδα συνέπεσε με την εδραίωση ενός περιβάλλοντος μακροοικονομικής σταθερότητας. Στο περιβάλλον αυτό δανειζόμενοι και δανειστές προσδοκούν για πρώτη φορά εδώ και δεκαετίες τη διατήρηση της σταθερότητας αυτής και στο μέλλον και η πίστη αναπτύσσεται ραγδαία συνεισφέροντας σημαντικότερες ενέσεις ζήτησης στην εθνική οικονομία. Το πράττει αυτό καθώς διευρύνονται όχι μόνο οι καταναλωτικές επιλογές των νοικοκυριών, αλλά και οι επιλογές χρηματοδότησης, ιδίως των μικρότερων επιχειρήσεων οι οποίες για πρώτη φορά απέκτησαν μια ρεαλιστική εναλλακτική λύση στην πρότερη χρηματοδότησή τους με ίδια κεφάλαια. Μάλιστα, η σημασία της ταυτόχρονης υλοποίησης και των δύο αυτών γεγονότων αναδεικνύεται από το γεγονός ότι η κάθε μία από αυτές όταν συνέβη σε άλλες χώρες είχε πάντα σημαντικές θετικές επιπτώσεις για αρκετά χρόνια. Ειδικά για την Ελλάδα, η ταυτόχρονη υλοποίηση αυτών των δύο οδήγησε σε μια ταχεία επέκταση της ιδιωτικής πίστης η οποία διήρκεσε για μεγάλο, με τα υφιστάμενα διεθνή δεδομένα άλλων χωρών, χρονικό διάστημα, όπως αποτυπώνει το Διάγραμμα 2.

Διάγραμμα 2: Πιστωτική επέκταση στην Ελλάδα την περίοδο μετά το 1998

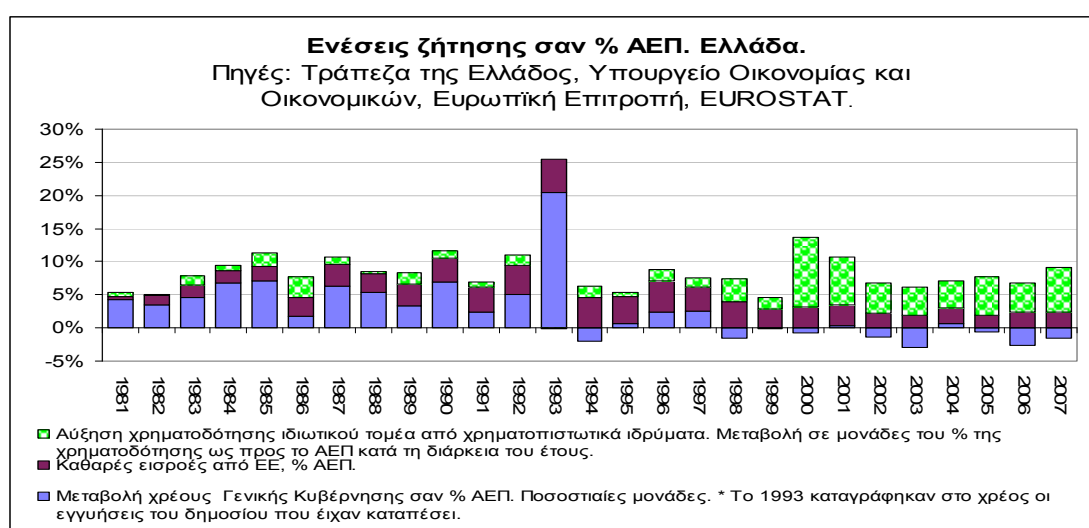

Πηγή: ΤτΕ

2.2.2. Στην περίοδο αυτή, αρχικά κλειδώθηκε η συμμετοχή της χώρας στην ευρωζώνη και στη συνέχεια καθιερώθηκε το ευρώ. Συμπληρωματικά, οι καθαρές εισροές από την ΕΕ και τα διαρθρωτικά ταμεία, συνέχισαν με τον ίδιο ρυθμό να ενισχύουν την εγχώρια ζήτηση. Χάρη στους υψηλούς αναπτυξιακούς ρυθμούς, το Διάγραμμα 3 δείχνει ότι το δημόσιο χρέος, ιδίως μέχρι το 2007, συγκρατήθηκε και σημείωσε μια ελαφρά μείωση. Βέβαια, στα στοιχεία αυτά δεν συμπεριλαμβάνονται όλα εκείνα τα ποσά που πρόσφατα έχουν προστεθεί ως παρελθόντα χρέη τα οποία όμως συστηματικά δεν καταγράφονταν.

Οι εισροές από την Ευρωπαϊκή Ένωση (% ΑΕΠ) είναι διαχρονικά οι υψηλότερες στην Ευρωπαϊκή Ένωση, και οι οποίες περιλαμβάνουν τις εισροές τόσο από τη άσκηση των διαρθρωτικών πολιτικών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όσο και από την άσκηση της κοινής αγροτικής πολιτικής (Διάγραμμα 3). Μάλιστα, στο βαθμό που οι εισροές από τα διαρθρωτικά ταμεία χρηματοδότησαν σημαντικές υποδομές, ιδίως στην περιοχή της πρωτεύουσας η οποία όμως συγκεντρώνει το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού, είχαμε και αντίστοιχες συνεισφορές στην αύξηση της παραγωγικότητας της χώρας από τη βελτίωση των υποδομών αυτών, πέρα μάλιστα από την ενίσχυση της ζήτησης από τις δαπάνες κατασκευής τους.

Διάγραμμα 3. Ενέσεις ζήτησης στην Ελλάδα

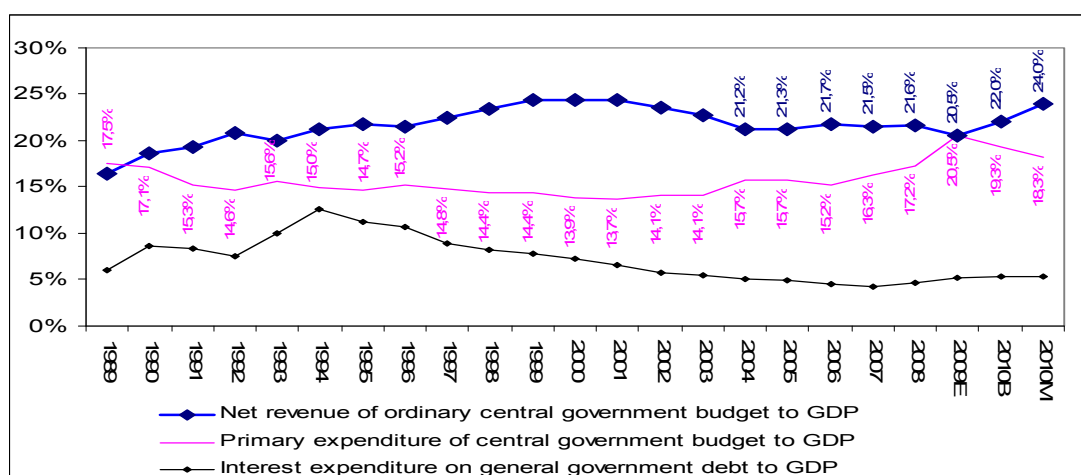
Πηγή: ΤτΕ, Υπουργείο Οικονομικών, Eurostat. Επεξεργασία συγγραφέων.

2.2.3. Σε κάθε περίπτωση, η κατάσταση αυτή ενίσχυσε την κατανάλωση η οποία ξεπέρασε το 80% του ΑΕΠ, οδήγησε σε άνοδο των τιμών στις κατασκευές αλλά και σε γενικότερη «άνθηση» την κτηματαγορά. Ακόμη, τα παραπάνω χαρακτηριστικά ενίσχυσαν τον εσωτερικό τουρισμό, ενώ η γενικότερη βελτίωση των υποδομών βοήθησε και τον εξωτερικό τουρισμό. Τέλος, η ναυτιλία, με καθαρή συνεισφορά στο ΑΕΠ γύρω στο 4-5% συνέβαλε επίσης στην ικανοποιητική μεγέθυνση της οικονομίας. Όμως, η πραγματική μηχανή της ανάπτυξης, η βάση όλων των παραπάνω ήταν η δανειοδότηση της οικονομίας. Εφόσον αυτή δεν κατευθύνθηκε επαρκώς στη χρηματοδότηση της εγχώριας παραγωγής, η χειροτέρευση του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών άρχισε να εμφανίζεται και να εντείνεται με ραγδαίους ρυθμούς, μετά τα μέσα της δεκαετίας '00 φθάνοντας σχεδόν το -14% του ΑΕΠ. Η επιδείνωση αυτή φανέρωνε τις αδυναμίες ανταγωνιστικότητας και κατά κάποιον τρόπο προετοίμασε την κρίση δανεισμού της χώρας. Η απότομη διακοπή της πιστωτικής επέκτασης λόγω της διεθνούς κρίσης, διέκοψε απότομα τους ρυθμούς μεγέθυνσης και επιδείνωσε άμεσα δημόσιο

έλλειμμα και χρέος, στέλνοντας ταυτόχρονα στα ύψη το διεθνές επιτόκιο δανεισμού της χώρας.

2.2.4. Το Διάγραμμα 4 απεικονίζει ανάγλυφα τη ξαφνική χειροτέρευση των δημοσιονομικών του κράτους ήδη από τα μέσα του 2006-2007. Οι πρωτογενείς δαπάνες εκτοξεύονται από τα 16.2% στο 20% μέσα σε 2 έτη, ενώ τα έσοδα πέφτουν από το 21.7% στο 20.8%. Εάν προσθέσει κανείς την κατάρρευση της ανάπτυξης από το 2009, η οποία συνεχίζεται με υψηλούς αρνητικούς ρυθμούς και τα έτη 2010 (-4%) και 2011 (πρόβλεψη περίπου -3% μ.ο. για το 2011).

Διάγραμμα 4: Καθαρό εισόδημα, πρωτογενείς δαπάνες προϋπολογισμού Ελλάδος

Πηγή: Ετήσιοι προϋπολογισμοί (Annual government budgets). E: estimate, B: budget, M: Stability and Growth Program update of budget with measures taken up to March 2010.

Η κατάσταση αυτή αντικατοπτρίζει επίσης λάθη πολιτικής ή έστω στοιχήματα που δεν φαίνεται να έχουν βγει για την ελληνική οικονομία. Τα δύο πιο σημαντικά από αυτά είναι οι Ολυμπιακοί Αγώνες σε σχέση με την αξιοποίηση των έργων που προέκυψαν, όπως και αδυναμία της τότε κυβέρνησης να αξιοποιήσει πλήρως τα πλεονεκτήματα του ευρώ σχεδιάζοντας και εφαρμόζοντας μια σειρά θεσμικών μεταρρυθμίσεων τόσο στις αγορές με απελευθέρωση ή/και αποδοτική επαναρύθμισή τους όσο και κυρίως στα δημόσια αγαθά (νοσοκομεία και φαρμακευτικές δαπάνες, εκπαίδευση, συγκοινωνίες, ΔΕΚΟ γενικότερα).

2.3. Αδυναμίες ανταγωνιστικότητας. Ισοζύγιο, πληθωρισμός, ξένες επενδύσεις

2.3.1. Η πολύ χαμηλή ανταγωνιστικότητα του ιδιωτικού τομέα της ελληνικής οικονομίας καταγράφεται από το *Doing Business* της Παγκόσμιας Τράπεζας, τον δείκτη ανταγωνιστικότητας του *World Economic Forum* (WEF), αλλά και υψηλή διαφθορά σύμφωνα με την *Transparency International*, και μάλιστα προκύπτει δυσανάλογα χειρότερη

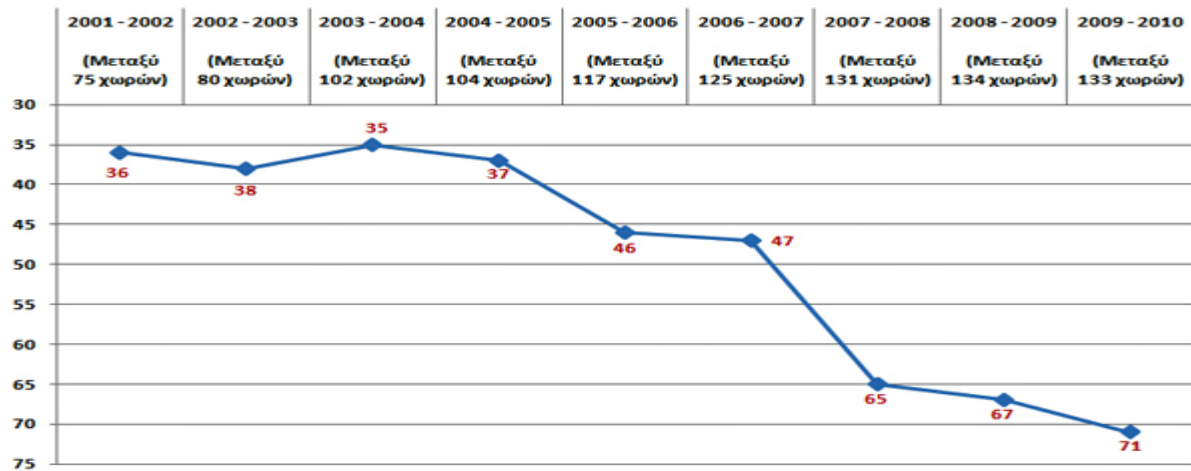
ως προς το κατά κεφαλή εισόδημα της χώρας. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τον Πίνακα 1 που παρουσιάζει τα πλέον πρόσφατα διαθέσιμα κατά τη συγγραφή στοιχεία, στην περίπτωση του WEF η Ελλάδα για το 2009-10 καταλαμβάνει τη θέση 71, που είναι η τελευταία θέση των χωρών της ΕΕ-15 και μάλιστα με μεγάλη απόσταση από τη προτελευταία Ιταλία, που καταλαμβάνει τη θέση 48 επί 133 χωρών, ενώ αντίστοιχα η Παγκόσμια Τράπεζα μας κατατάσσει στη θέση 109 για το έτος 2010, και πάλι σε μεγάλη απόσταση μετά την προτελευταία Ιταλία η οποία καταλαμβάνει τη θέση 78 επί 183 χωρών για το 2010. Οι θέσεις αυτές είναι συμβατές με την εικόνα που καταγράφουν και οι δείκτες ποιότητας διακυβέρνησης της Παγκόσμιας Τράπεζας που παρουσιάζουν οι Kaufmann & Kray (2002), και δεν είναι οι επιθυμητές για μια χώρα μέλος της ζώνης του ευρώ και του ΟΟΣΑ, η οποία ανήκει στο 18% των πλέον πλούσιων σε ΑΕΠ κατά κεφαλή χωρών και η οποία θα έπρεπε να κατατάσσεται στο 15% των πλέον ανταγωνιστικών οικονομιών του πλανήτη. Όλα αυτά τα στοιχεία, περιλαμβανομένου και του δείκτη αντίληψης διαφθοράς, απλά καταγράφουν με διαφορετικό τρόπο την πραγματικότητα που καταγράφει και το μεγάλο έλλειμμα του ισοζυγίου αγαθών: Η ανταγωνιστικότητα και η θεσμική ανάπτυξης της Ελλάδας δεν είναι αντίστοιχη των δεδομένων που διαμορφώνει το κατά κεφαλή ΑΕΠ και η συμμετοχή της σε διεθνείς οργανισμούς και ενώσεις ανεπτυγμένων χωρών, ενώ και διαχρονικά δεν καταγράφεται μια βελτίωση, αλλά υποχώρηση όπως αποτυπώνει το Διάγραμμα 5.

Πίνακας 1. Global Competitiveness Index 2009 - 2010

DoingBusiness in 2010		WEF, Global Competitiveness Index 2009-2010		TI, Corruption Perceptions Index 2008		UN, Κατά κεφαλή ΑΕΠ σε \$, 2007	
Rank		Rank		Rank		Rank	
1	Singapore	1	Switzerland	1	Denmark	1	Liechtenstein
2	New Zealand	2	United States	1	New Zealand	2	Luxembourg
3	Hong Kong, China	3	Singapore	1	Sweden	3	Bermuda
4	United States	4	Sweden	4	Singapore	4	Norway
5	United Kingdom	5	Denmark	5	Finland	5	Qatar
6	Denmark	6	Finland	5	Switzerland	6	Iceland
7	Ireland	7	Germany	7	Iceland	7	Ireland
8	Canada	8	Japan	7	Netherlands	8	Denmark
9	Australia	9	Canada	9	Australia	9	Cayman Islands
10	Norway	10	Netherlands	9	Canada	10	Switzerland
...		...		...		...	
16	Finland	13	United Kingdom	11	Luxembourg		
18	Sweden	14	Norway	12	Austria	13	Sweden
22	Belgium	16	France	14	Germany	14	Netherlands
25	Germany	17	Austria	14	Norway	15	Finland
28	Austria	18	Belgium	16	Ireland	16	Australia
30	Netherlands	21	Luxembourg	16	United Kingdom	17	United Kingdom
31	France	25	Ireland	18	Belgium	18	United States
44	Bulgaria	31	Czech Republic	18	Japan	19	Austria
48	Portugal	33	Spain	18	USA	22	Belgium
55	Romania	34	Cyprus	23	France	23	Canada
62	Spain	43	Portugal	26	Slovenia	24	Germany
64	Luxembourg	46	Poland	28	Spain	26	France
73	Turkey	48	Italy	31	Cyprus	30	Singapore
74	Czech Republic	58	Hungary	32	Portugal	31	Italy
78	Italy	61	Turkey	45	Czech Republic	32	Japan
82	Albania	64	Romania	47	Hungary	34	Spain
...		...		...		...	
107	Ethiopia	69	Colombia	55	Italy	37	Turks and Caicos
108	Lebanon	70	Egypt	55	Seychelles	38	Hong Kong
109	Greece	71	Greece	57	Greece	39	Greece
110	Guatemala	72	Croatia	58	Lithuania	40	Cyprus
111	Seychelles	73	Morocco	58	Poland	41	Bahrain
...		...		...		...	
181	Guinea-Bissau	131	Chad	178	Iraq	211	Zimbabwe
182	Congo, Dem. Rep.	132	Zimbabwe	178	Myanmar	212	Congo
183	Central African Republic	133	Burundi	180	Somalia	213	Burundi

Πηγή: World Economic Forum, 2009. Doing Business in 2010. Παγκόσμια Τράπεζα 2009. 2008 Corruption Perceptions Index. Διεθνείς Διαφάνεια. 2009. Κατά κεφαλή ΑΕΠ, σε \$. 2007. Ηνωμένα Έθνη.

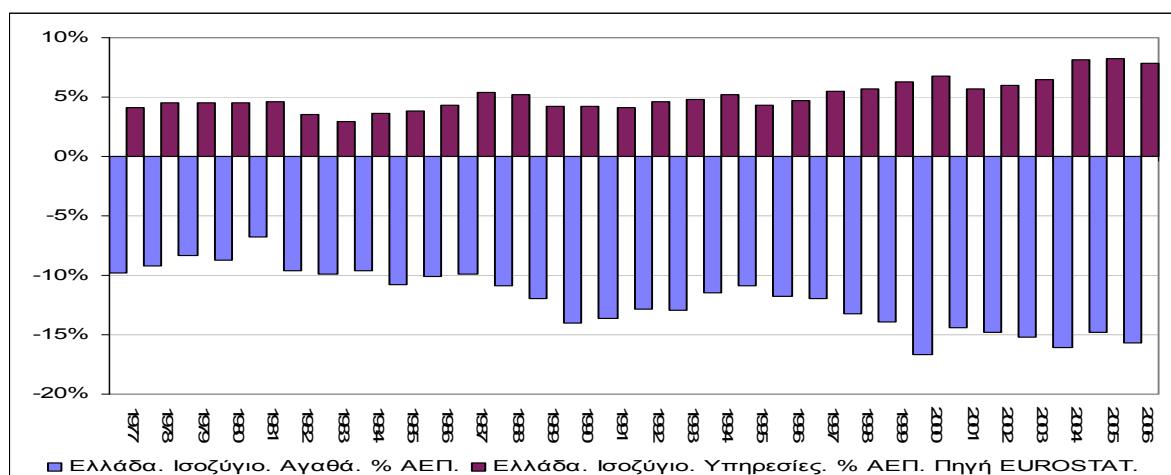
Διάγραμμα 5. Η ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας 2001 - 2010

Πηγή: βλ. Πίνακα 1. Επεξεργασία συγγραφέων

2.3.2. Το έλλειμμα του ισοζυγίου αγαθών, που παραμένει σύμφωνα με τα στοιχεία που αποτυπώνει το Διάγραμμα 6 επίμονα τα τελευταία 25 χρόνια, και το οποίο μάλιστα τα τελευταία 10 χρόνια αυξάνει ως ποσοστό του ΑΕΠ, και συνεπικουρεί στην χαμηλή ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας.

Διάγραμμα 6. Ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών

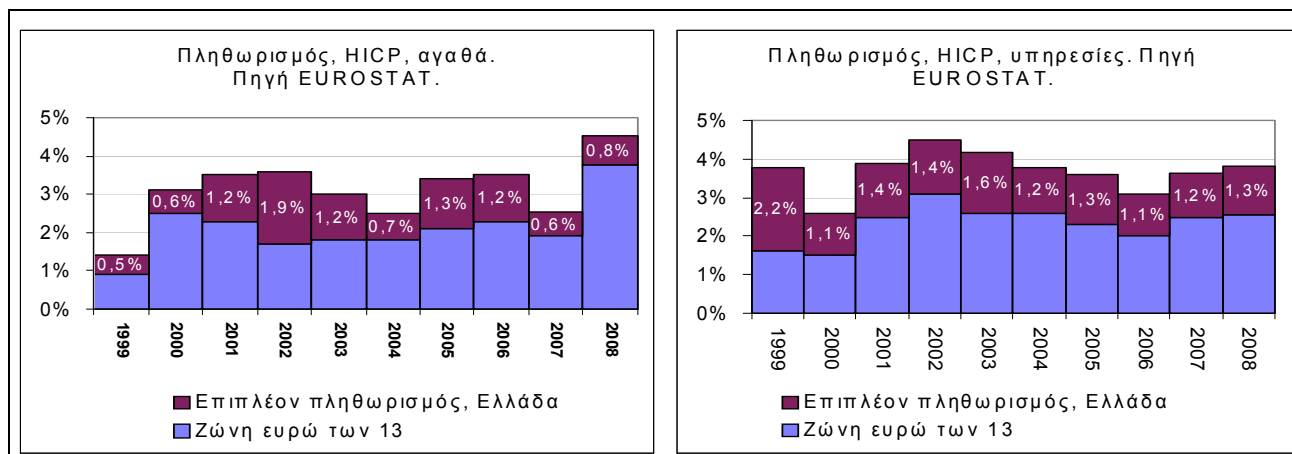

Πηγή: Eurostat

2.3.3. Τέλος, ο πληθωρισμός που παρέμενε, από το 2000 και μέχρι την έναρξη της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης, σταθερά ψηλότερος από αυτόν της ζώνης του ευρώ. Ειδικώς στα αγαθά το «καπέλο» του πληθωρισμού είναι εξίσου υψηλό με το «καπέλο»

πληθωρισμού στις υπηρεσίες, παρά την αύξηση των σχετικών εισαγωγών -εις βάρος και των εξαγωγών, όπως δείχνει το Διάγραμμα 7. Αυτή η ιδιαιτερότητα της Ελλάδας φωτογραφίζει μια αδυναμία της οικονομίας να κρατήσει χαμηλά τις τιμές των αγαθών, ακόμα και όταν αυτά εισάγονται στις ίδιες τιμές που τις παράγουν/εισάγουν οι άλλες χώρες της ζώνης του ευρώ.

Διάγραμμα 7. Διαφορά πληθωρισμού αγαθών και υπηρεσιών Ελλάδας και ζώνης ευρώ

Πηγή: Eurostat

Στην Ελλάδα, τόσο ο πληθωρισμός αγαθών όσο και υπηρεσιών διαμορφώνονταν, και συνεχίζει να διαμορφώνεται, σταθερά σε επίπεδα υψηλότερα του μέσου όρου της ζώνης του ευρώ. Προκύπτει αβίαστα το συμπέρασμα ότι η υπερβάλλουσα ζήτηση που εξασφαλίζει η ταχεία πιστωτική επέκταση και η εισροή των ενισχύσεων από την Ευρωπαϊκή Ένωση οδηγούν στην ομοιόμορφη αύξηση των τιμών τόσο των υπηρεσιών όσο και των αγαθών. Με άλλα λόγια, στην Ελλάδα έχουμε, με έναν λανθάνοντα τρόπο όμως, το φαινόμενο *Balassa-Samuelson* αφού δεν υπάρχει έντονα κάποιος παραγωγικός τομέας της οικονομίας ο οποίος να συμβάλει στην ενίσχυση του εθνικού εισοδήματος μέσω της ανταγωνιστικότητας του. Την παρατήρηση αυτή φαίνεται να επιβεβαιώνει και πρόσφατη μελέτη των Gibson & Malley (2007), οι οποίοι βρίσκουν ότι το «παραδοσιακό» φαινόμενο *Balassa - Samuelson* συμβάλλει ελάχιστα στη διαφορά πληθωρισμού της Ελλάδας με τη ζώνη του ευρώ τα τελευταία χρόνια. Δεν εξετάζουμε περισσότερο στο σημείο αυτό, το σημαντικό πλεόνασμα του ισοζυγίου υπηρεσιών καθώς αυτό προέρχεται σε μεγάλο μέρος από την επιχειρηματική δραστηριότητα της ελληνόκτητης ναυτιλίας, η οποία όμως δραστηριοποιείται εκτός του θεσμικού πλαισίου που διαμορφώνει την πραγματικότητα του επιχειρείν στην Ελλάδα. Το ίδιο ισχύει και για τον τουρισμό ο οποίος επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό από τα φυσικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά της χώρας, όπως άλλωστε καταγράφει και η σχετική έκδοση του *World Economic Forum* για τον τουρισμό.

Αυτή η ταχεία αύξηση των τιμών και των αγαθών συμβάλλει στην παραπέρα επιδείνωση της ανταγωνιστικότητας των ελληνικών επιχειρήσεων στις διεθνείς αγορές, στη διατήρηση του μεγάλου ελλείμματος του ισοζυγίου αγαθών και στη συρρίκνωση του μεριδίου των ελληνικών επιχειρήσεων τόσο στις ξένες αγορές όσο και στην εγχώρια αγορά όπου η υποκατάσταση των εγχώρια παραγομένων αγαθών από εισαγωγές είναι καθημερινό φαινόμενο.

2.3.4. Όσον αφορά τις άμεσες ξένες επενδύσεις, η επίμονη χειροτέρευση του εμπορικού ισοζυγίου χρηματοδοτείται, πέρα από το θετικό ισοζύγιο αδήλων πόρων, από την έκδοση ομολόγων της κυβέρνησης, κι όχι από αυτόνομες εισροές ξένων επενδύσεων (ΑΞΕ). Οι άμεσες ξένες επενδύσεις κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών ήταν μόλις \$0,9 δισεκ. Για το 2006, \$-2,5 δισεκ. για 2007 και \$1.3 δισεκ. για το 2008, σύμφωνα με την Τράπεζα της Ελλάδος.

2.4 Η κοινωνική συμμαχία της δανειακής ανάπτυξης

2.4.1. Οι ευνοϊκές συνθήκες χρηματοδότησης της ελληνικής ανάπτυξης «κάθισαν» πάνω σε έναν κοινωνικό σχηματισμό διαμορφωμένο από την προϋπάρχουσα οικονομική δομή του συστήματος στην Ελλάδα. Έχει περιγραφεί αναλυτικά και τεκμηριωμένα σε διεθνείς δημοσιεύσεις από τους Mitsopoulos & Pelagidis (2009, 2011)²⁸ το πώς, γιατί και με ποιόν τρόπο, η Ελλάδα αποτελεί περισσότερο ένα άθροισμα επιμέρους ομάδων που είτε επιδιώκουν είτε προασπίζονται πρόσοδο, δηλαδή εισόδημα που παράγεται από άλλους και αλλού. Το χαμηλό κοινωνικό κεφάλαιο (social capital) και ο μαζικός «λαθρεπιβατισμός» (free riding) που παρατηρούνται στην ελληνική περίπτωση σε έντονο βαθμό, επιβεβαιώνουν τον ανωτέρω χαρακτήρα του ελληνικού οικονομικού και κοινωνικού σχηματισμού. Η διάσπαση και η κοινωνική κατάτμηση οδηγεί τελικώς σε μια κατάσταση ουδετεροποίησης είτε μέσα από έναν πόλεμο χαρακωμάτων όπου όλοι υπερασπίζονται τις προσόδους τους ή μιας κοινωνικής συμμαχίας όλων των προνομιούχων ομάδων (επιχειρηματικών, επαγγελματικών, συνδικαλιστικών, πολιτικών αντιπροσώπων, κ.α.) με σκοπό να μην υπάρξει καμία προσαρμογή. Στην περίπτωση αυτή τη διανομή την κάνει η ισχύς των ομάδων κι όχι μια καλορυθμισμένη από ανεξάρτητους κυβερνητικούς θεσμούς, αγορά. Το ίδιο και χειρότερο συμβαίνει με τις διαδικασίες της αναδιανομής μέσα από τον προϋπολογισμό όπου η πολυνομία των 15.000 νόμων περίπου και η προχειρότητα στη συγκρότησή τους αντικατοπτρίζει τόσο τις πιέσεις επιμέρους ομάδων όσο και την προβληματική ανεξαρτησία της πολιτικής, και των θεσμών γενικότερα απέναντι στην κοινωνία των ιδιωτικών

συμφερόντων. Σε κάθε περίπτωση, η ιδιόμορφη αυτή πολυδιάσπαση συγκροτείται πάνω σε μια το ίδιο ιδιόμορφη κοινωνική συμμαχία. Αυτήν που προωθεί την παγίωση και την υπεράσπιση της υπάρχουσας κατάστασης. Ο κοινωνικός και οικονομικός συσχετισμός δυνάμεων στην ουσία έτσι συμμαχεί πάνω στη συμφωνία της διατήρησης μιας κατάστασης, η οποία όμως με τη σειρά της συγκροτήθηκε και συντηρήθηκε σε σημαντικό βαθμό με το φθινό δανειακό χρήμα της περιόδου 1995-2008, και κυρίως της υπο-περιόδου 2000-2008.

Έτσι, στην προκειμένη περίπτωση, είτε αναφερόμαστε στην πιστωτική επέκταση της περιόδου 1995-2008, είτε στα εκτεταμένα ευρωπαϊκά διαρθρωτικά κεφάλαια, είτε σε εισροές που προέρχονται από νόμιμες αλλά και σκιώδεις οικονομικές λειτουργίες υπηρεσιών στις οποίες η χώρα διαθέτει συγκριτικό πλεονέκτημα (τουρισμό, κτλ), είτε στην κτηματαγορά, θα πρέπει πάντοτε να έχουμε στο πλαίσιο της ανάλυσής μας έναν προσοδοθηρικό τύπο κοινωνικής ‘οργάνωσης’ ετερόκλητων επιμέρους ομάδων συμφερόντων που αν και ανταγωνίζονται πολλές φορές μάλιστα χωρίς αρχές για την πρόσκτηση προσόδου, εντούτοις συστήνουν και συγκροτούν μια ιδιότυπη κοινωνική συμμαχία προάσπισης επιμέρους προσόδων συνολικά, η οποία είναι αντιπαραγωγική και φρενάρει την ανάπτυξη μιας κατά τα άλλα πλούσιας σε πόρους οικονομίας.

Το ζήτημα είναι στον καιρό της κρίσης, εάν η συμμαχία αυτή αδυνατίζει ή αντιθέτως ενδυναμώνεται. Ακόμη πιο κρίσιμο είναι εάν σε ένα τέτοιο πλαίσιο οικονομικής κρίσης, και καθώς πολλές από τις δραστηριότητες των ομάδων αυτών ανήκουν στην σκιώδη οικονομία, μπορούν να ενσωματωθούν στην εγχώρια, επίσημη οικονομία, μεταμορφώνοντας αναλόγως και τις κοινωνικές συμμαχίες.

²⁸ Mitsopoulos, M. & T. Pelagidis (2009), Vikings in Greece, *The Cato Journal*, Vol. 29(3), pp. 339-416. Mitsopoulos, M. & T. Pelagidis (2011), *Understanding the Crisis in Greece. From Boom to Bust*, MacMillan/Palgrave.

3. Αδυναμίες και εμπόδια για 'έξυπνη' ανάπτυξη στην Ελλάδα που βασίζεται στη γνώση

3.1. Συστημικές υστερήσεις στην πανεπιστημιακή και τεχνολογική εκπαίδευση, αλλά και νησίδες αριστείας στην ερευνητική δραστηριότητα

3.1.1. Η πανεπιστημιακή και τεχνολογική εκπαίδευση στη χώρα μας βρίσκεται μπροστά σε ένα κρίσιμο για την πορεία της, τον ρόλο της και την προοπτική της, σταυροδρόμι²⁹. Έπειτα από μian αντιφατική, άνιση, αλλά συνολικά ανοδική πορεία τριών δεκαετιών, το ελληνικό πανεπιστημιακό σύστημα έχει ολοκληρώσει έναν κύκλο ανάπτυξης και έχει χάσει - τουλάχιστον ως σύστημα και κατά μέσο όρο – την εσωτερική του δυναμική. Την ίδια ώρα, παρά τα προβλήματά του, το ελληνικό σύστημα πανεπιστημιακής και τεχνολογικής εκπαίδευσης διαθέτει ένα ικανό έμψυχο υλικό (ιδίως μεταξύ των νεότερων διδασκόντων) αλλά και έναν αξιοσημείωτο αριθμό ακαδημαϊκών μονάδων με διεθνή επιστημονική παρουσία και σημαντική ερευνητική δραστηριότητα. Ειδικότερα, η ελληνική ερευνητική κοινότητα- στα Πανεπιστήμια και στα ερευνητικά κέντρα- παρά την υποχρηματοδότησή της από εθνικούς πόρους (δημόσιους και ιδιωτικούς) σε σύγκριση με όλες τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες- έχει βελτιώσει την επίδοσή της και έχει κατακτήσει μια σημαντική θέση και έναν αντίστοιχο αυξημένο ρόλο στις ερευνητικές συνεργασίες και στα αντίστοιχα διευρωπαϊκά ερευνητικά δίκτυα που έχουν προκύψει από την χρηματοδοτούμενη με ευρωπαϊκούς πόρους έρευνα στη διάρκεια της τελευταίας εικοσιπενταετίας.

Όμως, την ίδια ώρα η λειτουργία του ελληνικού πανεπιστημιακού συστήματος επηρεάζεται αρνητικά από θεσμική δυσκινησία, διοικητικές αγκυλώσεις και εμπλοκές, καθώς και από παρωχημένα στερεότυπα που περιορίζουν ουσιαστικά την πρωτοβουλία και τη δημιουργικότητα των συλλογικών του οργάνων, των ακαδημαϊκών μονάδων και των μελών της ακαδημαϊκής κοινότητας. Διαπιστώνεται, επίσης, η μετατόπιση της έμφασης από την εκπαιδευτική διαδικασία και τη μάθηση στην εξέταση και η διολίσθηση ενός σημαντικού τμήματος του πανεπιστημιακού συστήματος σε μηχανισμό απονομής χαρτιών/ τίτλων κυρίως για τη διεκδίκηση μιας θέσης στον ευρύτερο δημόσιο τομέα.

3.1.2. Για να εκτιμήσουμε τον βαθμό αυτονομίας στη λήψη αποφάσεων από τα πανεπιστήμια χρησιμοποιούνται οι σχετικές εκθέσεις αξιολόγησης πανεπιστημίων χωρών του ΟΟΣΑ για

²⁹ Καλογήρου, Γ. (2010), «Ελληνικό Πανεπιστήμιο: Οργανισμός Πιστοποίησης Τίτλων ή Φορέας Αλλαγής προς την Οικονομία και την Κοινωνία της Γνώσης», στο: *Το Πανεπιστήμιο σήμερα: όψεις της κρίσης και βήματα προσαρμογής*, (επιστημονική επιμέλεια: Δημητρώπουλος, Α., Ν. Μαραβέγιας και Α. Μητσός), Θεμέλιο, σ. 172-199.

ένα δείγμα 7 ευρωπαϊκών χωρών με επικέντρωση σε ορισμένες κρίσιμες παραμέτρους που επηρεάζουν τη διαμόρφωση του συστήματος της "τριτοβάθμιας εκπαίδευσης". Τέτοιες παράμετροι είναι: η εισαγωγή φοιτητών, η πρόσληψη και αμοιβή καθηγητών, η ελευθερία διαμόρφωσης του διδακτικού έργου και της οικονομικής διαχείρισης και, τέλος, η ύπαρξη αξιολόγησης για τις αποφάσεις που λαμβάνονται. Στο ελληνικό πανεπιστημιακό σύστημα πολλές από τις αποφάσεις που συνδέονται με τις πιο πάνω παραμέτρους προσδιορίζονται από το Υπουργείο Παιδείας, ενώ πολύ περιορισμένα βήματα έχουν γίνει ως προς την εξωτερική αξιολόγηση των ιδρυμάτων. Ειδικότερα, ο αριθμός των φοιτητών που εισάγονται και τα κριτήρια εισαγωγής τους ορίζονται από το Υπουργείο Παιδείας. Επίσης, η διαμόρφωση της αμοιβής, οι εκπαιδευτικές άδειες και η προαγωγή του επιστημονικού και διδακτικού προσωπικού καθορίζονται από το Υπουργείο Παιδείας. Η διαδικασία κρίσης, πρόσληψης και εξέλιξης του διδακτικού επιστημονικού προσωπικού είναι ιδιαίτερα χρονοβόρα και σε αρκετές περιπτώσεις έρμαιο ενστάσεων και διαδικαστικών και διοικητικών εμπλοκών και παρεμβολών.

Επιπλέον, παρόλο που η διαμόρφωση της διδακτικής ύλης γίνεται ελεύθερα από τα τμήματα των πανεπιστημίων, τα τελευταία αντιμετωπίζουν σημαντικά διοικητικά εμπόδια στην διαμόρφωση των προγραμμάτων σπουδών, ιδίως σε μεταπτυχιακό επίπεδο. Σε ό,τι αφορά τη διαχείριση των οικονομικών πόρων, υπάρχει σχεδόν πλήρης έλλειψη διακριτικής ευχέρειας στη διάθεση των πόρων οι οποίοι διατίθενται από το κράτος για συγκεκριμένες μόνο δαπάνες, ενώ η δυνατότητα αναζήτησης πόρων εκτός των κυβερνητικών επιχορηγήσεων είναι περιορισμένη για τα προπτυχιακά προγράμματα. Τέλος, τόσο η πλήρης έλλειψη ακαδημαϊκής αξιολόγησης όσο και λογοδοσίας των ιδρυμάτων στην κοινωνία σχετικά με τις επιδόσεις τους συμπληρώνουν ένα θεσμικό πλαίσιο στο οποίο το πανεπιστήμιο δεν μπορεί να λάβει το ίδιο αποφάσεις που ενδεχομένως θα οδηγούσαν ίσως σε ποιοτική αναβάθμιση των σπουδών.

3.1.3. Αντιθέτως, σε πολλές άλλες χώρες τα πανεπιστήμια έχουν αποκτήσει πλέον τη δυνατότητα να καθορίζουν μόνα τους τα κριτήρια εισαγωγής των φοιτητών, είτε θέτοντας κριτήρια πέραν των εθνικών εισαγωγικών εξετάσεων όπως γίνεται πλέον σε αρκετά πανεπιστήμια στην Γερμανία, είτε με εξετάσεις μετά το πρώτο ακαδημαϊκό έτος. Εξετάσεις οι οποίες δημιουργούν και μια θετική φήμη διαφοροποίησης για το κάθε πανεπιστήμιο, ενώ του επιτρέπουν εμμέσως να ελέγχει την ποιότητα των εισερχόμενων φοιτητών, κάτι που γίνεται τόσο στην Γαλλία όσο και, αν και σε πολύ μικρότερο βαθμό, στο Βέλγιο. Αντιστοίχως, στην Αγγλία τα πανεπιστήμια έχουν πλήρη ελευθερία στη διαμόρφωση των κριτηρίων εισαγωγής των φοιτητών, ενώ αντιθέτως, στην Ισπανία και την Ιταλία οι φοιτητές εισάγονται κατόπιν εθνικών εξετάσεων, χωρίς το ίδρυμα να έχει κάποια επιρροή στην διαδικασία.

Επίσης σε χώρες όπως η Γερμανία, τα πανεπιστήμια αποκτούν σταδιακά περισσότερη ευχέρεια στην πρόσληψη των καθηγητών, αν και η μισθολογική κλίμακα παραμένει σε μεγάλο βαθμό δεδομένη. Σε άλλες χώρες όπως στο Βέλγιο, και ιδίως στην Αγγλία, τα ιδρύματα έχουν μεγάλη ευχέρεια στελέχωσης του ακαδημαϊκού προγράμματος τους και μπορούν ελεύθερα να προσλάβουν καθηγητές, διαμορφώνοντας τα κατάλληλα κίνητρα απόδοσης, αν και στην πράξη οι αμοιβές που προσφέρονται είναι συγκρίσιμες ανάμεσα στα διάφορα ιδρύματα και για παρόμοιες θέσεις. Στην Γαλλία και την Ισπανία, τα πανεπιστήμια μπορούν να προσλάβουν καθηγητές μόνο όταν οι τελευταίοι αποκτήσουν σχετική κρατική διαπίστευση/αναγνώριση, ενώ στην Ιταλία προσλαμβάνονται μόνο όσοι καθηγητές έχουν πετύχει σε έναν εθνικό διαγωνισμό ο οποίος προβλέπει την πλήρωση της θέσης που έχει ζητήσει το πανεπιστήμιο. Στην πράξη, οι περιορισμοί αυτοί δεν είναι ιδιαίτερα αυστηροί στην Γαλλία, όπου μια επιτροπή πρόσληψης αξιολογεί τις σχετικές αιτήσεις και στην οποία το πανεπιστήμιο δεν μπορεί να υποχρεωθεί να προσλάβει κάποιον που δεν επιθυμεί να προσλάβει, ενώ στην Ιταλία οι περιορισμοί είναι πολύ σημαντικοί και στην πράξη εμποδίζουν συχνά τα πανεπιστήμια να αποκτήσουν όσους καθηγητές χρειάζονται ή τους κατάλληλους καθηγητές που επιθυμούν. Επιπλέον, στην περίπτωση της Ισπανίας οι καθηγητές είναι δημόσιοι υπάλληλοι. Στην Ιταλία, την Γαλλία και την Ισπανία οι δυνατότητες διαμόρφωσης των κινήτρων παραμένουν περιορισμένες, καθώς τα θέματα αμοιβών εξαρτώνται από παραμέτρους που ορίζονται από το κράτος. Ο περιορισμός αυτός αντιμετωπίζεται μερικώς στην Ισπανία καθώς γίνεται πλέον αξιολόγηση των καθηγητών η οποία και συνεκτιμάται.

Σταδιακά, όλο και περισσότερα κράτη βασίζουν τη συνεργασία τους με τα πανεπιστήμια στην σύναψη συμβολαίων βάση των οποίων δίνεται η κρατική επιχορήγηση στα πανεπιστήμια. Η σύναψη των συμβολαίων περιλαμβάνει μεν την παρακολούθηση ποσοτικών δεικτών, όπως το κόστος ανά φοιτητή στη Γαλλία και το ποσοστό των φοιτητών που ολοκληρώνουν τις σπουδές τους στην Αγγλία, αλλά δεν προβλέπει πάντα τη διακριτική ευχέρεια του ιδρύματος να καταναείμει την κρατική επιχορήγηση κατά βούληση. Έτσι, στην Γαλλία και την Ισπανία τα ποσά αποδίδονται για συγκεκριμένη χρήση, ενώ στην Γερμανία, στο Βέλγιο, στην Αγγλία και, παραδόξως στην Ιταλία, το ίδρυμα λαμβάνει την επιχορήγηση και την διαχειρίζεται κατά βούληση. Σημειώνεται, επίσης, ότι στην Γερμανία όλο και περισσότερα κρατίδια συνάπτουν συμβόλαια επιχορήγησης με τα ιδρύματα χωρίς όμως να τίθενται διοικητικοί περιορισμοί στη διαχείριση των χρηματικών ποσών. Το ύψος όμως της επιχορήγησης διαμορφώνεται βάση των επιδόσεων του ιδρύματος και ειδικότερα σύμφωνα με την εξέλιξη ορισμένων σχετικών ποσοτικών δεικτών.

3.1.4. Η μεγαλύτερη ελευθερία στην κατανομή των χρημάτων συνοδεύεται συνήθως και με αυστηρότερους ανεξάρτητους μηχανισμούς ελέγχου. Στην Γερμανία, οι υπεύθυνες κυβερνήσεις των κρατιδίων έχουν αρχίσει να εκχωρούν τη λήψη αποφάσεων στα ίδια τα ιδρύματα, εισάγοντας όμως ταυτόχρονα και αυξημένη λογοδοσία τόσο για τις αποφάσεις που λαμβάνονται, όσο και για τα αποτελέσματα που επιτυγχάνονται. Έτσι δημοσιεύονται πλέον καταστάσεις αποτελεσμάτων χρήσης οι οποίες ελέγχονται από ορκωτό λογιστή, ενώ στην Αγγλία ο εκτελεστικός εκπρόσωπος του διοικητικού συμβουλίου ευθύνεται έναντι του κοινοβουλίου για την διαχείριση του δημοσίου χρήματος, ενώ, παράλληλα η κυβέρνηση ελέγχει την οικονομική διαχείριση των πανεπιστημίων που επιχορηγούνται από το κράτος μέσω μιας υπηρεσίας ορκωτών λογιστών. Στο Βέλγιο, το πανεπιστήμιο έχει την υποχρέωση τακτικά να αξιολογεί τον εαυτό του και επιπλέον υπόκειται σε ανεξάρτητο εξωτερικό έλεγχο για τις ποιοτικές επιδόσεις του. Στην διοίκηση του Βελγικού πανεπιστημίου συμμετέχει τόσο ένας κυβερνητικός επίτροπος, όσο και ένας εκπρόσωπος του Υπουργείου Οικονομικών. Αντιθέτως, στην Ισπανία μπορεί να συνάπτεται συμβόλαιο που να προβλέπει την αναλυτική χορήγηση κονδυλίων για συγκεκριμένες δαπάνες ανάμεσα στην τοπική κυβέρνηση και τα πανεπιστήμια, και το συμβόλαιο να βασίζεται και στην επίτευξη των στόχων σύμφωνα με ορισμένους ποσοτικούς δείκτες. Πέρα, όμως, από την παρακολούθηση των δεικτών αυτών δεν υπάρχει άλλος οικονομικός έλεγχος. Στην Γαλλία υπάρχει πλέον εξωτερική αξιολόγηση τόσο από την κυβέρνηση, όσο και από ανεξάρτητα σώματα, αλλά και από τους φοιτητές. Η αξιολόγηση αφορά τόσο την οικονομική διαχείριση όσο και για την γενικότερη λειτουργία των ιδρυμάτων. Τα αποτελέσματα των αξιολογήσεων και οι επιδόσεις, που μετρώνται και με ποσοτικούς δείκτες, επηρεάζουν τη διαμόρφωση των συμβολαίων στις επόμενες περιόδους. Η Ιταλία, τέλος, εμφανίζεται ως ιδιαίτερη περίπτωση καθώς τα ιδρύματα έχουν ευρεία ευχέρεια κατανομής των κρατικών επιχορηγήσεων, παρόλο που δεν υφίσταται υποχρέωση λογοδοσίας, ενώ δεν υπάρχει και κάποιος μηχανισμός αξιολόγησης των πεπραγμένων που να οδηγεί στην λήψη διορθωτικών μέτρων.

Στην Γερμανία τα πανεπιστήμια έχουν ευρύτατη αυτονομία σε ότι αφορά την διαμόρφωση των ακαδημαϊκών τους προγραμμάτων, αλλά υπάρχει σημαντική εποπτεία και λογοδοσία προς τις αρχές του κρατιδίου. Στην Αγγλία τα ιδρύματα έχουν πλήρη ακαδημαϊκή ελευθερία, ενώ την ίδια στιγμή συμμετέχουν στην ιδιοκτησία και στην διοίκηση ενός μη κυβερνητικού σώματος που ελέγχει την ποιότητα όλων των ακαδημαϊκών προγραμμάτων. Το σώμα αυτό συμβουλεύει και την κυβέρνηση ενώ λειτουργεί και ως ανεξάρτητος επόπτης στα επιμέρους ιδρύματα. Επίσης, στην Αγγλία τα διοικητικά συμβούλια των πανεπιστημίων, απέναντι στα οποία είναι υπόλογα τα ιδρύματα, συνήθως στελεχώνονται από άτομα που δεν εργάζονται στο ίδρυμα, ενώ τόσο οι φοιτητές όσο και η τοπική κοινωνία συμμετέχουν στην αξιολόγηση των ιδρυμάτων. Στην Ισπανία οι τοπικές κυβερνήσεις επεμβαίνουν ενεργά στην διαμόρφωση

των ακαδημαϊκών προγραμμάτων, και επιπλέον αυτά εποπτεύονται από ένα εθνικό συμβούλιο για την ποιότητα τους. Επίσης, υπάρχει πλέον εξωτερική συμμετοχή στα διοικητικά συμβούλια των πανεπιστημίων και έχει εισαχθεί η αξιολόγηση η οποία επιδρά στην εξέλιξη και αμοιβή ατόμων, χωρίς όμως η αξιολόγηση να οδηγεί στη λήψη αποφάσεων σχετικά με την διοίκηση των ιδρυμάτων. Στην Ιταλία το κράτος επεμβαίνει ουσιαστικά στις ακαδημαϊκές επιλογές καθώς θέτει ποιοτικά κριτήρια για τα μαθήματα και αποφασίζει για την ίδρυση τμημάτων, την ίδια ώρα που η απόδοση του ακαδημαϊκού προσωπικού ελέγχεται κατά έναν τρόπο που στην ουσία αποτρέπει οποιεσδήποτε ανάληψη διορθωτικών, μεταρρυθμιστικών ενεργειών. Έτσι, ο ουσιαστικός έλεγχος περιορίζεται στην κατανομή των ωρών εργασίας και τον έλεγχο της φυσικής παρουσίας. Στην Γαλλία, τέλος, το κράτος επεμβαίνει στην διαμόρφωση του ακαδημαϊκού προγράμματος μόνο στα πρώτα έτη σπουδών, αφήνοντας για τα υπόλοιπα έτη στο ίδρυμα ευρεία αυτονομία στην λήψη των σχετικών αποφάσεων.

3.1.5. Η πρόκληση λοιπόν είναι να αντιμετωπισθούν οι συστημικές υστερήσεις της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, καθώς το αίτημα για την αναζωογόνηση και την αναβάθμιση του ελληνικού δημοσίου πανεπιστημιακού συστήματος είναι επίκαιρο και πειστικό, ιδιαίτερα σήμερα στην περίοδο βαθιάς κρίσης που βιώνουμε, κατά την οποία ένα νέο αναπτυξιακό πρότυπο και η μελλοντική προοπτική της χώρας πρέπει να στηριχθούν στην παραγωγή και την αξιοποίηση της γνώσης και της τεχνολογίας παντού και για όλους, στην ενεργοποίηση μορφωμένων και καλά εκπαιδευμένων πολιτών και στη διαμόρφωση ενός κλίματος δημιουργικότητας, ανεκτικότητας, αλληλεγγύης και εμπιστοσύνης. Στην προσπάθεια αυτή ένα αναβαθμισμένο πανεπιστημιακό και ερευνητικό σύστημα έχει κεντρικό ρόλο. Ένα νέο ποιοτικό εργατικό επιστημονικό δυναμικό μπορεί να δημιουργήσει εκείνες τις συνθήκες που θα δώσουν ώθηση σε νέα ποιοτικά και καινοτόμα επιμέρους παραγωγικά συστήματα. Η μεταρρύθμιση για την αναβάθμιση του ελληνικού πανεπιστημιακού συστήματος προϋποθέτει σημαντικές αλλαγές στο περιεχόμενο της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης και ευρύτερα του πανεπιστημιακού έργου, στο σύστημα διακυβέρνησης και διοίκησης των πανεπιστημιακών ιδρυμάτων, στο μέγεθος και τη σύνθεση της χρηματοδότησής τους (ιδιαίτερα αναφορικά με την ερευνητική τους δραστηριότητα σε όλες τις μορφές) σε συνδυασμό με την αποδοτική και αποτελεσματική διαχείριση των οικονομικών τους, στην ενοποίηση του χώρου των πανεπιστημίων και των ερευνητικών κέντρων και ευρύτερα στην περιρρέουσα ατμόσφαιρα των πανεπιστημιακών χώρων.

3.2. Ασυμμετρίες του ελληνικού συστήματος καινοτομίας

3.2.1. Από το μέσο της δεκαετίας του 1990 διαπιστώνεται ένα συνεχές ενδιαφέρον για

πολιτικές καινοτομίας στην Ελλάδα, με έργα όπως η ίδρυση τεχνολογικών πάρκων και των περιφερειακών ινστιτούτων έρευνας (ΙΤΕ, ΕΚΕΤΑ, ΚΕΤΕΑΘ), η ενίσχυση θερμοκοιτίδων και εταιριών spin-off, η δημιουργία θεσμών κεφαλαίου κινδύνου (ΤΑΝΕΟ), τα clusters, οι περιφερειακοί πόλοι καινοτομίας για δημιουργία νέων προϊόντων, κ.α.

Οι πολιτικές αυτές δεν απέδωσαν τα αναμενόμενα αποτελέσματα και η Ελλάδα παραμένει στο περιθώριο της Ευρωπαϊκής οικονομίας της γνώσης.

Οι αστοχίες των πολιτικών που ασκήθηκαν οφείλονται σε πολλούς λόγους:

- Οι πολιτικές δεν ήσαν επαρκώς πληροφορημένες, αδιαφόρησαν για τα χαρακτηριστικά, τις αδυναμίες, τις ασυνέχειες, και ασυμμετρίες του εθνικού συστήματος καινοτομίας. Δεν βασίστηκαν σε ένα στέρεο σώμα έρευνας και μελετών.
- Οι πολιτικές δεν υιοθέτησαν μια θεσμική και συστημική φιλοσοφία, αλλά προσανατολίστηκαν σχεδόν αποκλειστικά στη λογική της μόχλευσης μέσω συγχρηματοδοτήσεων, όπου δημόσιοι πόροι κινητοποιούν ιδιωτικούς. Όπως τεκμηριώνεται από έρευνα της κατανομής των πόρων καινοτομίας του 3^{ου} ΚΠΣ, το 80% των πόρων διατέθηκε για ενισχύσεις μέσω ενδιάμεσων φορέων, spin-offs, και ΠΑΒΕΤ.³⁰
- Η συνολική προσπάθεια και οι πόροι που διατέθηκαν για έρευνα και καινοτομία ήσαν πενιχροί. Η συνολική κρατική επένδυση στο πεδίο της καινοτομίας υπήρξε περιορισμένη: 2,4% του 3ου ΚΠΣ.

3.2.2. Η ανάλυση των αιτίων που προσδιορίζουν την αποτυχία των πολιτικών καινοτομίας φέρνει στην επιφάνεια μια σειρά από αδυναμίες συστημικού χαρακτήρα. Είναι γενικά παραδεκτό ότι η μετατροπή επιστημονικών γνώσεων σε προϊόντα και υπηρεσίες, που είναι η κινητήρια δύναμη της καινοτομίας, είναι εφικτή μόνο όταν διασυνδέονται ικανότητες χρηματοδότησης, έρευνας, επιχειρηματικότητας, παραγωγής, και διάθεσης προϊόντων. Η καινοτομία δεν παράγεται από μια γραμμική πορεία εφαρμογής αποτελεσμάτων επιστημονικής έρευνας, αλλά από την ενεργοποίηση πολλών δυνάμεων μέσα σε ένα ευρύτερο σύστημα γνώσεων, δημιουργικότητας, ανάληψης ρίσκου, και επιχειρηματικότητας. Με την κυριαρχία συστημικών θεωριών καινοτομίας, η έμφαση μετακινήθηκε από τη διαδικασία στο περιβάλλον καινοτομίας. Από την οπτική αυτή οι πολιτικές καινοτομίας δημιουργούν το περιβάλλον μέσα στο οποίο αυτή ανθεί. Αυτή η βασική παραδοχή (μπορούμε να σχεδιάσουμε το περιβάλλον αλλά όχι την ίδια την καινοτομία) διαπιστώνεται σε όλες τις στρατηγικές καινοτομίας, οι οποίες οργανώνουν το περιβάλλον παρά την ίδια την μετατροπή των επιστημονικών και τεχνολογικών γνώσεων σε καινοτόμα προϊόντα και υπηρεσίες. Η

προσέγγιση αυτή είναι ουσιαστικά πιθανοκρατική. Αντιμετωπίζει την καινοτομία ως μια συνεχή και επαναλαμβανόμενη διαδικασία και οργανώνει το περιβάλλον της. Στο περιβάλλον αυτό άλλες απόπειρες (σχέδια καινοτομίας) θα επιτύχουν και άλλες θα αποτύχουν. Δεν είναι εφικτό να προβλεφθεί με πλήρη ασφάλεια το αποτέλεσμα κάθε σχεδίου. Σημαντικό είναι το περιβάλλον της καινοτομίας να μεγιστοποιεί τις πιθανότητες επιτυχίας ενός portfolio καινοτόμων σχεδίων.

Σε αντίθεση με τα παραπάνω, η εσωτερική δυναμική του ελληνικού συστήματος καινοτομίας προσδιορίζεται από σειρά ασυμμετριών και ανισοτήτων, που συνεπάγονται διαφορετικές ταχύτητες, επιδιώξεις και ικανότητες ανάμεσα σε περιφέρειες, τομείς της παραγωγής, μηχανισμούς πρόσβασης στην τεχνολογία. Οι ασυμμετρίες αποδομούν το περιβάλλον καινοτομίας. Μερικές εξ αυτών είναι:

Αναπτυξιακή – τεχνολογική ασυμμετρία: Με στοιχεία του 2007, μεταξύ των 25 χωρών της ΕΕ η Ελλάδα βρίσκεται στην 14η θέση ως προς το ΑΕΠ, στη 11η θέση ως προς την παραγωγικότητα εργασίας, στην 10η θέση ως προς το μακροχρόνιο το ρυθμό ανάπτυξης του ΑΕΠ, και στην 23η θέση ως προς την καινοτομία. Αυτή η διαφοροποίηση δείχνει έμμεσα ότι το αναπτυξιακό προφίλ της χώρας δεν έχει καμιά σχέση με την οικονομία της γνώσης.

Ασυμμετρία έρευνας - παραγωγής: Η επίδοση της Ελλάδας στην επιχειρηματική E&A είναι αξιοθρήνητη, στο 16% του μέσου όρου της ΕΕ, και στη χρηματοδότηση με κεφάλαια κινδύνου στο 32% του μέσου όρου. Αντίθετα, η Ελλάδα έχει καλύτερες επιδόσεις σε ορισμένους δείκτες διάχυσης καινοτομίας: είναι κοντά στο μέσο όρο για την πανεπιστημιακή E&A που χρηματοδοτείται από επιχειρήσεις, στο 69% του μέσου όρου για το μερίδιο των επιχειρήσεων που συμμετέχουν σε δίκτυα καινοτομίας, 94% του μέσου όρου στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, και τέλος είναι κατά 39% άνω του μέσου όρου στις επιχειρήσεις που έχουν εισαγάγει μη τεχνολογική καινοτομία. Βρίσκεται κοντά στο μέσο όρο της ΕΕ στους δείκτες εσωτερικής ζήτησης καινοτομίας. Η Ελλάδα αποδίδει επίσης πολύ καλύτερα στις πωλήσεις προϊόντων που είναι νέα στην επιχείρηση παρά στην αγορά, γεγονός που δηλώνει ισχυρή έμφαση στη υιοθέτηση παρά δημιουργία καινοτομίας.³¹

Περιφερειακή ασυμμετρία: Η περιφερειακή κατανομή των πόρων και ικανοτήτων καινοτομίας είναι εξαιρετικά άνιση. Τρεις περιφέρειες Αττική, Κ. Μακεδονία, Κρήτη συγκεντρώνουν την

³⁰ Technopolis (2006) Strategic Evaluation on Innovation and the Knowledge Based Economy in relation to the Structural and Cohesion Funds, for the programming period 2007-2013

³¹ European Trend Chart on Innovation, 2005

πλειοψηφία των δραστηριοτήτων έρευνας και τεχνολογικής καινοτομίας. Ένα μεγάλο μέρος ικανοτήτων και πληθυσμού βρίσκεται ουσιαστικά εκτός της εθνικής προσπάθειας καινοτομίας λόγω έλλειψης πόρων και υποδομών στην ελληνική περιφέρεια. Αλλά ακόμη και στις τρεις καλύτερες περιφέρειες οι επιδόσεις είναι κάτω του ευρωπαϊκού μέσου όρου. Ικανοποιητική συγκέντρωση των πόρων καινοτομίας παρουσιάζεται μόνο στην περιφέρεια Αττικής.

Ασυμμετρία μεταποίησης – υπηρεσιών: Όλοι οι κλάδοι της μεταποίησης έχουν τις χειρότερες επιδόσεις καινοτομίας στην ΕΕ. Στις υπηρεσίες ξεχωρίζουν θετικά οι υπηρεσίες υπολογιστών, οι επιχειρηματικές υπηρεσίες, οι μεταφορές και επικοινωνίες, που έχουν επιδόσεις κοντά και πάνω από το μ.ο. της ΕΕ. Εξαιρετική είναι η εικόνα του τομέα των τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών, στον οποίο η Ελλάδα έχει την καλύτερη επίδοση της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Εντούτοις, οι κλάδοι με υψηλές επιδόσεις καινοτομίας έχουν μικρή συμμετοχή στην ελληνική βιομηχανία. Οι πλέον προβληματικές πλευρές του εθνικού συστήματος καινοτομίας αφορούν στη βιομηχανία υψηλής τεχνολογίας, στις καινοτόμες επιχειρήσεις της μεταποίησης, στις πωλήσεις ριζικά νέων προϊόντων, στην προστιθέμενη αξία από τη βιομηχανία υψηλής τεχνολογίας, στην επιχειρηματική E&A, στη διαθεσιμότητα κεφαλαίων κινδύνου. Αντίθετα, οι καλύτερες πλευρές του σχετίζονται με τις υπηρεσίες, τις πωλήσεις νέων υπηρεσιών-στην επιχείρηση (καινοτομία), τις πωλήσεις νέων υπηρεσιών-στην αγορά (μεταφορά τεχνολογίας), τις υπηρεσίες υπολογιστών, τη μη τεχνολογική καινοτομία που χαρακτηρίζει τον τομέα των υπηρεσιών.

Ασυμμετρία δημοσίου - ιδιωτικού τομέα: Ο ιδιωτικός τομέας υστερεί ιδιαίτερα, τόσο στην έρευνα όσο και στην ανάπτυξη καινοτομίας. Ιδιαίτερα προβληματική είναι η επίδοση της μεταποίησης. Ο δημόσιος τομέας είναι η κινητήρια δύναμη της καινοτομίας στην Ελλάδα. Σε μεγάλο βαθμό αυτή η ασυμμετρία ερμηνεύει τη συνολική αδυναμία του εθνικού συστήματος καινοτομίας και τη χαμηλή αποτελεσματικότητα των πόρων που διατίθενται (0,6% ΑΕΠ).

3.2.3. Στην Ελλάδα δεν λειτουργεί ούτε το γραμμικό μοντέλο καινοτομίας, ούτε έχει συγκροτηθεί ένα λειτουργικό εθνικό σύστημα καινοτομίας. Στο γραμμικό μοντέλο καινοτομίας, η καινοτομία θεωρείται ως αποτέλεσμα της προσπάθειας στον τομέα της έρευνας. Η συνολική προσπάθεια της Ελλάδος στην έρευνα είναι εξαιρετικά χαμηλή και σε όρους γραμμικού μοντέλου δεν υπάρχουν επαρκείς εισροές έρευνας. Αλλά ούτε και ένα εθνικό σύστημα καινοτομίας (ή επιμέρους περιφερειακά) έχει σχηματισθεί, καθώς είναι εξαιρετικά κατακερματισμένο, με τους επιμέρους οργανισμούς που το συγκροτούν να κινούνται με διαφορετικές ταχύτητες, προσανατολισμούς, ικανότητες αφομοίωσης και παραγωγής καινοτομίας.

Οι φυγόκεντρες δυνάμεις προκύπτουν από την ίδια την αγορά: επιχειρήσεις, ερευνητικοί οργανισμοί, και οργανισμοί χρηματοδότησης κινούνται σε διαφορετικές και αποκλίνουσες αγορές, οι οποίες δεν επιτρέπουν συνέργιες και συγκλίσεις. Αυτή είναι μια αδυναμία που πρέπει να αντιμετωπισθεί κατά προτεραιότητα.

3.3. Προβλήματα στην εκδήλωση και την ανάπτυξη της νέας επιχειρηματικότητας

3.3.1. Με βάση την καταγραφή των απόψεων των εμπειρογνομόνων που συμμετέχουν στις ετήσιες έρευνες της επιχειρηματικότητας στην Ελλάδα (IOBE, ετήσιες έρευνες στο πλαίσιο του GEM)³², προκύπτει μια μάλλον μη ικανοποιητική εικόνα. Οι επιδόσεις της χώρας σε 18 επιμέρους περιοχές που χαρακτηρίζουν το εθνικό επιχειρηματικό περιβάλλον δεν είναι ικανοποιητικές και παρά την άνοδο της επιχειρηματικότητας αρχικών σταδίων τα προηγούμενα έτη, οι ειδικοί παραμένουν το ίδιο απαισιόδοξοι για την κατάσταση στην Ελλάδα. Συνοπτικά, οι Έλληνες ειδικοί δείχνουν να αναγνωρίζουν τις επιχειρηματικές ικανότητες του πληθυσμού και να θεωρούν ότι υπάρχει δυνατότητα να υποστηριχθεί η επιχειρηματικότητα. Ταυτόχρονα οι βασικές υποδομές της χώρας διευκολύνουν την εκδήλωση επιχειρηματικότητας, ενώ τα εμπόδια εισόδου στις αγορές είναι σχετικά περιορισμένα. Από την άλλη πλευρά, η Ελλάδα εμφανίζει χαμηλές επιδόσεις στις υπόλοιπες κατηγορίες, με χαμηλότερη αυτήν που αναφέρεται στην ενθάρρυνση της επιχειρηματικότητας στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, όπου κατατάσσεται στις τελευταίες θέσεις παγκοσμίως. Επίσης οι ειδικοί φαίνεται να επισημαίνουν τη δύσκαμπτη λειτουργία της Δημόσιας Διοίκησης, ενώ συγκλίνουν με την άποψη του πληθυσμού για περιορισμένες επιχειρηματικές ευκαιρίες στο ελληνικό περιβάλλον.

Από τη συνθετική ανάλυση των απόψεων των ειδικών εμπειρογνομόνων μπορούν να εξαχθούν τρία βασικά συμπεράσματα:

1^{ov}. Τα γραφειοκρατικά εμπόδια που αντιμετωπίζουν οι νεοσύστατες επιχειρήσεις αποτελούν βασικό ανασταλτικό παράγοντα στην εκδήλωση επιχειρηματικής δραστηριοποίησης. Οι χρονοβόρες και δαπανηρές διαδικασίες που απαιτούνται, το πλήθος των υπηρεσιών που εμπλέκονται, οι διαδικασίες αδειοδότησης κ.α. ασκούν μια αποτρεπτική επίδραση στην επιχειρηματική προσπάθεια. Η απλούστευση και επίσπευση των διαδικασιών αποτελεί επομένως ένα σημαντικό βήμα που πρέπει βελτιωθεί ώστε να τονωθεί περισσότερο η άνθηση της επιχειρηματικότητας.

³² Σ.Ιωαννίδης, Α.Τσακανίκας, Σ. Χατζηχρήστου (2009), “Η Επιχειρηματικότητα στα πρόθυρα της κρίσης”, IOBE, Αθήνα, Δεκέμβριος.

2^{ov}. Σε επίπεδο δημόσιας πολιτικής, υπάρχει μεν επάρκεια προγραμμάτων και δράσεων προώθησης της επιχειρηματικότητας, ωστόσο η αναποτελεσματικότητα των διαδικασιών και οι αγκυλώσεις των υπηρεσιών υπερακοντίζουν τις θετικές επιδράσεις αυτών των πολιτικών. Η διοχέτευση επομένως περισσότερων πόρων στην προώθηση της επιχειρηματικότητας δεν οδηγεί αυτόματα σε βελτίωση του επιχειρηματικού περιβάλλοντος, αλλά απαιτούνται και πρακτικές διευκολύνσεις στη διεκπεραίωση των απαραίτητων διαδικασιών.

3^{ov}. Υπάρχει σημαντικό περιθώριο βελτίωσης της σχέσης του εκπαιδευτικού συστήματος με την επιχειρηματικότητα σε όλες τις βαθμίδες του. Η παθητική εκμάθηση και η περιορισμένη προσπάθεια για έκφραση μεγαλύτερης δημιουργικότητας, αδυνατίζει την ανάπτυξη δεξιοτήτων που είναι απαραίτητες για την επιχειρηματικότητα. Η μικρή διάθεση ανάληψης ρίσκου σε συνδυασμό με την κακή εικόνα που προβάλλουν τα ΜΜΕ για τους επιχειρηματίες σε μια κοινωνία που δείχνει να φθονεί την επιτυχία, απωθεί τους νέους από την επιχειρηματικότητα. Αλλά και στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, οι προσπάθειες καλλιέργειας της επιχειρηματικότητας είναι ακόμα περιορισμένες και συναντούν πολλές αντιδράσεις.

3.4. Αποτυχίες πολιτικής και οι συνακόλουθες αδυναμίες ηγεσίας στο πολιτικό σύστημα

Στην ενότητα αυτή επιχειρείται η συστημική προσέγγιση των προβλημάτων του πολιτικού συστήματος με έμφαση σε ζητήματα «πολιτικού χρήματος», πολιτικών θεσμών και ηγεσίας. Επιλέχθηκε έστω μια τέτοια σύντομη αναφορά για να καταδειχθεί η σημασία που έχει η εύρυθμη λειτουργία της «πολιτικής αγοράς» σε μια σειρά συνακόλουθων ζητημάτων, πολύ κρίσιμων για την συγκρότηση και εφαρμογή μιας αποδοτικής πολιτικής καινοτομίας και συνοχής, όπως η προπαρασκευή πολιτικών, ο αποδοτικός δημόσιος διάλογος, η προετοιμασία και η ενημέρωση της κοινής γνώμης από το πολιτικό σύστημα, κ.λπ. Άλλωστε, δεν πρέπει κανείς να ξεχνά ότι οι «αντιπρόσωποι» είναι εκείνοι που τελικώς διαμορφώνουν και ψηφίζουν νόμους και θεσμούς αλλά και ειδικότερα το ρυθμιστικό καθεστώς που διαμορφώνει τα κατάλληλα κίνητρα για ζητήματα πολιτικών έρευνας και καινοτομίας, προαγωγής της «οικονομίας της γνώσης», ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας της εγχώριας παραγωγής, κ.λπ. Η ομάδα μελέτης επομένως αποφάσισε να ανοίξει ένα παράθυρο αναφοράς και μελέτης των προβλημάτων της πολιτικής αγοράς γιατί θεωρεί, όπως υποστηρίξαμε, στενά συνυφασμένη την αποδοτική λειτουργία της με το θέμα της παρούσης μελέτης. Περαιτέρω, φαινόμενα διαφθοράς που παρατηρούνται σήμερα μεταξύ των άλλων και στο πολιτικό σύστημα οπωσδήποτε αφορούν και πόρους οι οποίοι διαφορετικά θα μπορούσαν να χρηματοδοτήσουν αποδοτικές πολιτικές Ε&Α που θα ενίσχυαν την ανταγωνιστικότητα της εγχώριας παραγωγής.

3.4.1 «Αρχαϊκό πολιτικό σύστημα»

Σύμφωνα με μια ορισμένη θεωρητική προσέγγιση, ο ‘πολιτικός με αρχές’ (principled politician), αντιμετωπίζει το λεγόμενο ‘δίλημμα του φυλακισμένου’, καθώς ναι μεν δεν επιθυμεί να αποδεχθεί οικονομικές συνεισφορές από επιμέρους συμφέροντα, όμως από την άλλη γνωρίζει ότι αν αρκεστεί στα χρήματα του κράτους ή στην προσωπική του περιουσία, το πιο πιθανό είναι να μην εκλεγεί, εφόσον οι κανόνες δικαίου ή καλύτερα η πλημμελής εφαρμογή τους, δεν του εξασφαλίζουν ότι ο αντίπαλός του (εντός και εκτός κόμματος), παρομοίως θα αρνηθεί τη σχετική ιδιωτική οικονομική συνεισφορά. Έχουμε λοιπόν δύο «πολιτικούς-φυλακισμένους» των οποίων η «εκλογή-απελευθέρωση» εξαρτάται από το εάν θα τηρήσουν τη συμφωνία μη αποδοχής ιδιωτικού χρήματος, αν και το κίνητρο που έχουν είναι να αθετήσουν την υπόσχεσή τους και να εκλεγούν/απελευθερωθούν, ‘καταδικάζοντας’ τον αντίπαλό τους. Η κατάσταση αυτή δημιουργείται από τη στιγμή που είναι πολύ δύσκολο να ‘συλληφθούν’ τέτοιου είδους ροές ιδιωτικών κεφαλαίων προς τους πολιτικούς. Για παράδειγμα, το όριο ανώτατου ποσού συνεισφοράς με αγορά κουπονιών μπορεί να καταστρατηγηθεί με ‘σπάσιμο’ του ποσού σε περισσότερους συνεισφέροντες. Μπορεί επίσης να διοχετευθεί μέσω ενός σωματείου ή μιας μη-κερδοσκοπικής ένωσης. Όμως, η πιο γνωστή εκδοχή είναι αυτή της «μαύρης σακούλας», και γι αυτό είναι συνήθως ανώφελο να ψάχνουν αρμόδιοι και αναρμόδιοι στα λογιστικά βιβλία κομμάτων και πολιτικών.

Πίνακας 2: Δίλημμα φυλακισμένων υποψηφίων ‘πολιτικών με αρχές’

	Υποψήφιος Α. Αποκλειστική κρατική χρηματοδότηση	Υποψήφιος Α δέχεται ιδιωτικές συνεισφορές
Υποψήφιος Β. Αποκλειστική κρατική χρηματοδότηση	3(B), 3(A)	1(B), 4(A)
Υποψήφιος Β δέχεται ιδιωτικές συνεισφορές	4(B), 1(A)	2(B), 2(A)

Πηγή: A. Hillman, Public Finance and Public Policy, 2008, CUP (στα ελληνικά: Εκδ. Παπαζήση 2011)

Ο Πίνακας 2 εξηγεί γιατί σε μια περίπτωση πολιτικών με αρχές και συμμετρική πολιτική δύναμη, μόνον η απαγόρευση της ιδιωτικής χρηματοδότησης των υποψηφίων και η αποκλειστική δημόσια χρηματοδότηση εξασφαλίζει το μέγιστο (3, 3, δηλαδή 3+3=6) αποτέλεσμα. Δηλαδή, όπως φαίνεται στον Πίνακα αυτό, μόνον όταν και στους δύο υποψηφίους απαγορεύονται οι ιδιωτικές συνεισφορές, το συνολικό, τελικό αποτέλεσμα για τους ψηφοφόρους είναι το μέγιστο. Η αποκλειστική δημόσια χρηματοδότηση λύνει το πρόβλημα της καχυποψίας και της αβεβαιότητας για τη συμπεριφορά του αντιπάλου και θεραπεύει το ζήτημα των στρεβλών κινήτρων και της ‘δυσμενούς επιλογής’, το οποίο βέβαια

μπορεί στην πράξη να ευνοεί και να μεγιστοποιεί το αποτέλεσμα του ενός δίνοντάς του 4 (αυτού που παρά τη συμφωνία δέχεται μυστικά ανεξέλεγκτη ιδιωτική χρηματοδότηση), αλλά καταβαρυνώνει το αποτέλεσμα του έντιμου (ο οποίος θα αποτύχει να εκλεγεί έτσι), δίνοντάς του αποτέλεσμα 1 (σύνολο για τον ψηφοφόρο $4+1=5$). Αν και πρέπει να ομολογηθεί ότι πολύ δύσκολα επιβάλλεται, όπως προείπαμε, στην πράξη η πλήρης απαγόρευση των ιδιωτικών συνεισφορών.

Το ζήτημα γίνεται πολυπλοκότερο όταν η πολιτική ισχύς είναι ασύμμετρη, δηλαδή όταν διαφέρουν οι 'πηγές ισχύος' των διαφόρων υποψηφίων. Η απαγόρευση ιδιωτικής χρηματοδότησης προσκρούει τότε σ' εκείνους τους πολιτικούς-νομοθέτες οι οποίοι υποστηρίζονται από ευκατάστατα συμφέροντα και ψηφοφόρους και που φυσικά αντιτίθενται στην πλήρη απαγόρευση των ιδιωτικών συνεισφορών. Σε κάθε περίπτωση, οι πολιτικοί αυτοί αντιμετωπίζουν πάντα το δίλημμα ή καλύτερα την αντίφαση, να ζητάνε και να λαμβάνουν τη ψήφο ευρύτερων κοινωνικών στρωμάτων, ενώ ταυτόχρονα 'οφείλουν' να ...δίνουν τις δουλειές στα επιμέρους συμφέροντα. Η αδιαφάνεια, η δημαγωγία και πιθανώς η «κλεπτοκρατική» δράση είναι όροι επιβίωσης για κάποιους πολιτικούς σε ένα τέτοιο πολιτικό σύστημα.

Μια εναλλακτική ρύθμιση που συνάδει περισσότερο με την αμερικάνικη περίπτωση και επιχειρεί να λύσει το «δίλημμα του φυλακισμένου», είναι η λήψη δημόσιων κονδυλίων αναλόγως των -ήδη- συγκεντρωθέντων ιδιωτικών συνεισφορών, με ένα ανώτατο όριο όμως και για τα δύο. Εάν το δημόσιο συμφέρον ορίζεται ως η επιθυμία του διάμεσου ψηφοφόρου (το λεγόμενο 'κέντρο'), τότε, ο βαθμός λήψης ιδιωτικών συνεισφορών θα καθορίζει δύο πράγματα: το βαθμό απομάκρυνσης από το σημείο αυτό του πολιτικού (ή του κόμματος), και την ταυτόχρονη ανάλογη απώλεια ψήφων -με αντισταθμιστικό όφελος όμως την ...ιδιωτική συνεισφορά ή οποία μπορεί να ...αγοράσει ψήφους μέσω αγοράς χρόνου στα ΜΜΕ, κ.λπ.

Στο βαθμό πάντως που οι ιδιωτικές συνεισφορές είναι δημόσια γνωστές, η απώλεια ψήφων με τη μετακίνηση ενός πολιτικού από μια πολιτική δημόσιου συμφέροντος προς μια πολιτική υπέρ επιμέρους, συγκεκριμένων συμφερόντων, αυξάνει δυσανάλογα την απώλεια ψήφων και περιορίζει έτσι το κίνητρο απομάκρυνσης του υποψήφιου πολιτικού από το σημείο του ευρύτερου συμφέροντος.

Όποιο πάντως σύστημα κι αν επιλέξει η Ελλάδα, πρέπει να εφαρμοστεί με αυστηρότητα και συνέπεια. Δηλαδή, σημασία δεν έχει τόσο το ποιο σύστημα είναι -οριακά- καλύτερο. Σημασία έχει να εφαρμόζονται οι κανόνες. Κι αυτό είναι πλέον το πρώτο μέλημα/αίτημα του διάμεσου ψηφοφόρου.

3.4.2 Το πολιτικό σύστημα, οι αδύναμοι θεσμοί και η έλλειψη ηγεσίας

Η πολιτική αστάθεια και γενικότερα οι αδύναμοι θεσμοί και κανόνες παιχνιδιού, έχουν βαρύτερες οικονομικές επιπτώσεις. Ιδού ένας σχετικός, μακρύς κατάλογος συσχετίσεων: Η κρίση πολιτικής αντιπροσώπευσης συνοδεύεται κατά τεκμήριο με πρακτικές διαφθοράς που αποθαρρύνουν τις επιχειρηματικές επενδύσεις με αντίστοιχες αρνητικές συνέπειες στους ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης. Συσχετίζονται ακόμη με χαμηλές κυβερνητικές δαπάνες στους τομείς της υγείας και της παιδείας, αλλά και με υψηλά δημοσιονομικά ελλείμματα λόγω της χαμηλής είσπραξης φόρων και υψηλών δαπανών. Η κατάσταση αυτή συνήθως προκαλεί σχετικά υψηλό πληθωρισμό και υψηλά επιτόκια, όπως παρατηρούν έρευνες που συγκρίνουν χώρες με υψηλή πολιτική αστάθεια και διαφθορά, σε σχέση με εκείνες που έχουν περισσότερη σταθερότητα στην πολιτική σφαίρα και τους θεσμούς. Ακόμη, η δημοκρατία, οι αξίες και τα χρηστά ήθη, η αποδοτικότητα της δικαιοσύνης αλλά και ο ρυθμιστικός ρόλος της κυβέρνησης, δείχνουν να υποχωρούν στις ίδιες περιπτώσεις. Είναι πάντως εκπληκτικό ότι όλα τα παραπάνω χαρακτηριστικά ‘κουμπώνουν’ μια χαρά στην ελληνική περίπτωση.

Πολλοί θα υποστηρίξουν ίσως εκ πρώτης όψεως δικαιολογημένα, ότι *το ένα φέρνει το άλλο* και ότι όλα τα παραπάνω απλώς περιγράφουν μια κατάσταση που οι περισσότεροι πολίτες βιώνουν σήμερα. Η δυσaréσκειά των τελευταίων γίνεται μάλιστα φανερή και στις σχετικές έρευνες της κοινής γνώμης. Οι Έλληνες έχουν ιδιαίτερα χαμηλή εκτίμηση στο πολιτικό σύστημα και είναι ιδιαίτερα δυσαρεστημένοι με την παρούσα κατάσταση, με αποτέλεσμα για πρώτη ίσως φορά στη μεταπολίτευση, την σαφή υποχώρηση του κομματικού διπολισμού. Και η δυσaréσκεια αυτή εδράζεται περισσότερο στο γεγονός ότι η εντύπωση ενός «αρχαϊκού πολιτικού συστήματος» που δεν ανταποκρίνεται στις οικονομικές και κοινωνικές ανάγκες της εποχής, χαρακτηρίζεται από α) «πολιτικό αυτισμό», αφού απλώς φαίνεται να αναπαράγει τον εαυτό του χωρίς να τον προσαρμόζει και να τον ανανεώνει, με αποτέλεσμα να νοσεί έτσι και στο ζήτημα της ηγεσίας ενώ β) αφήνει μεγάλα περιθώρια ζήτησης και προσφοράς διαφθοράς, παραβατικότητας και ανομίας.

Το επιχείρημα στη βιβλιογραφία διατυπώνεται ως εξής: Οι κακής ποιότητας θεσμοί, με πολιτική αστάθεια και αδυναμία, χωρίς ελέγχους και εξισορροπήσεις, χωρίς διαφάνεια και λογοδοσία, επιτρέπουν τα επιθετικά επιμέρους οικονομικά συμφέροντα να αλώσουν την ανεξαρτησία της Πολιτικής, με αποτέλεσμα η τελευταία να συγκεντρώνει χαμηλούς βαθμούς εκτίμησης και αξιοπιστίας. Στο πλαίσιο αυτό, η κυβέρνηση ενδιαφέρεται κάθε φορά για πολύ βραχυπρόθεσμα και οπορτουνιστικά οφέλη, όπως η απλή επανεκλογή της. Εκμεταλλευόμενη με τη σειρά της την αδυναμία των πολιτικών θεσμών, επιχειρεί έτσι συνήθως να κερδίσει ψήφους με αθέμιτες πελατειακές πρακτικές. Σύμφωνα με μια ισχυρή εκδοχή στη

βιβλιογραφία, η κατάσταση αυτή, στα ανώτερα στρώματα της Πολιτικής και της Κυβέρνησης, επηρεάζει αναλόγως και τη διοικητική διαφθορά στο κράτος γενικότερα, με αποτέλεσμα η ανομία να διαχέεται και η διαφθορά να γίνεται ...αχαλίνωτη (rampant corruption). Οι εξωτερικές επιδράσεις της κατάστασης αυτή απλώνονται περαιτέρω, καθώς για κάθε σχεδόν οικονομική δραστηριότητα, στο δεδομένο θεσμικό περιβάλλον, παρουσιάζονται ευκαιρίες για ζήτηση και προσφορά διαφθοράς.

Η πολιτική αστάθεια, η πολιτική κρίση λοιπόν, δεν επιδεινώνει μόνον φανερά οικονομικούς δείκτες. Μέσα από τη μη-συμμόρφωση (no-compliance) και τις ευκαιρίες διαφθοράς που ευνοεί, η πολιτική ελίτ, αναπαράγοντας μάλιστα ως κλειστή κάστα τον εαυτό της, συντελεί περαιτέρω στη χειροτέρευση των οικονομικών δεικτών και του βιοτικού επιπέδου των πολιτών. Καλούνται λοιπόν τα κόμματα διακυβέρνησης να ακούσουν τα αιτήματα για πραγματική ανανέωση προσώπων, ιδεών, πρακτικών και δράσης, προτού τα ποσοστά τους κατακυλήσουν περαιτέρω, μαζί με την αξιοπιστία τους. Η ανανέωση αυτή που θα αναδείξει και τις ηγεσίες που θα οδηγήσουν τη χώρα σε διέξοδο από τη σημερινή οικονομική κρίση, έχει δύο προϋποθέσεις: 1. τη δημοκρατική λειτουργία των κομμάτων και 2. Το ανοιχτό κόμμα, το ανοιχτό στην κοινωνία κόμμα. Όπως ακριβώς αναφέρει ο Giovanni Sartori, στο *Comparative Constitutional Engineering*, η κοινοβουλευτική δημοκρατία δεν μπορεί να αποδώσει εάν δεν υπηρετείται από υγιή κοινοβουλευτικά κόμματα με σαφείς κοινωνικές αναφορές. Σε διαφορετική περίπτωση, η μη αποδοτική χρήση των πόρων που ένα στρεβλό και προβληματικό πολιτικό σύστημα περιλαμβάνει, θα στέλνει συνεχώς πόρους μακριά από τους τομείς της Ε&Α, της καινοτομίας και της συνοχής.

4. Πολιτικές συνοχής και καινοτομίας στην Ελλάδα στο πλαίσιο της στρατηγικής ΕΕ-2020

4.1. Προς ένα νέο μοντέλο ανάπτυξης

4.1.1. Στην αναζήτηση ενός νέου αναπτυξιακού προτύπου, ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα ευρήματα μιας μακρόχρονης και εμπειριστατωμένης έρευνας πεδίου του MIT (1999-2004) για τις στρατηγικές επιβίωσης και επιτυχίας των διεθνοποιημένων επιχειρήσεων των αναπτυγμένων χωρών που αναφέρεται σε ευρήματα της πρώτης πενταετίας του 21^{ου} αιώνα (πριν από την κρίση). Συνοπτικά: Η φθινή εργασία δεν είναι η πιο αποτελεσματική απάντηση στον παγκόσμιο ανταγωνισμό για επιχειρήσεις. Η ικανότητα για καινοτομία και μάθηση είναι ο βασικός παράγοντας που προσδιορίζει τη βιωσιμότητα μιας επιχείρησης ή ενός κλάδου μακροχρονίως, επομένως καθορίζει και την οικονομική και κοινωνική συνοχή, οι οποίες δεν νοούνται χωρίς ταχύρυθμη οικονομική μεγέθυνση και κυρίως δημιουργία νέων καθαρών θέσεων εργασίας. Το κράτος έχει ένα μείζονα ρόλο να επιτελέσει στη δημιουργία του αντίστοιχου επιχειρηματικού περιβάλλοντος, αλλά δεν υπάρχει ένα μοναδικό σύνολο πολιτικών και θεσμών κατάλληλο για όλες τις οικονομίες και όλες τις επιχειρήσεις, καθώς υπάρχουν διαφορετικές εκδοχές του καπιταλισμού, που αντανακλούν διαφορετικές ιστορικές και πολιτισμικές παραδόσεις που εξασφαλίζουν και επιτυγχάνουν την καινοτομία και τη συνοχή με διαφορετικούς τρόπους και πολιτικές. Στην ίδια κατεύθυνση κινούνται και πολλές σύγχρονες αναπτυξιακές θεωρήσεις. Μια δημοφιλής τέτοια προσέγγιση είναι το μοντέλο των “3Ts” (Technology, Talent, Tolerance) του Richard Florida που υποστηρίζει, ότι η μεγέθυνση στις αναπτυγμένες οικονομίες μπορεί να ευδοκιμήσει σε περιοχές όπου η παρουσία ενός δημιουργικού, καταρτισμένου και μορφωμένου ανθρώπινου δυναμικού συνδυάζεται με την αξιοποίηση της τεχνολογίας σε ένα ανεκτικό και ανοικτό περιβάλλον που επιτρέπει τον πειραματισμό και τη δημιουργικότητα και δημιουργεί έτσι και τους μηχανισμούς ενσωμάτωσης ευρύτερων οικονομικών μονάδων και κοινωνικών μονάδων.

4.1.2. Στα καθ’ ημάς, είναι προφανές ότι δεν υπάρχουν έτοιμες απαντήσεις ή συνταγές. Υπάρχουν όμως βασικές επιλογές. Αν αποκλείσουμε την επιλογή «μιας κούρσας προς τα κάτω» μέσω κυρίως δραστικών μειώσεων του κόστους εργασίας (καθιερωμένη συνταγή και σήμερα για τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας), που μπορεί κατά την έρευνα του MIT «να θάψει μια επιχείρηση ή μια χώρα σε ανταγωνιστικές ζούγκλες χωρίς ελπίδα απόκτησης ενός διατηρήσιμου πλεονεκτήματος», τότε, η μόνη κοινωνικά αποδεκτή και μακροχρονίως αποτελεσματική επιλογή είναι αυτή του δύσκολου ανηφορικού δρόμου στη διεθνή κλίμακα ανταγωνιστικότητας που εξασφαλίζει ταυτόχρονα καινοτομική δράση και οικονομική και κοινωνική συνοχή.

Βασικός πυλώνας για την υλοποίηση μιας τέτοιας επιλογής είναι η συστηματική προώθηση, κατά τα πρότυπα της στρατηγικής ένταξης στην ONE στη δεκαετία του 1990- δηλαδή με όραμα, σχέδιο, πολιτική δέσμευση στο ανώτατο επίπεδο και στρατηγική διοίκηση της υλοποίησης- μιας συνολικής πολιτικής για την παραγωγή, τη διάχυση και τη λειτουργική αξιοποίηση της γνώσης παντού σε συνδυασμό με την ενθάρρυνση της επιχειρηματικότητας που βασίζεται στη γνώση. Άλλωστε, η γνώση δεν συνδέεται μόνον με τους αποκαλούμενους κλάδους υψηλής τεχνολογίας ούτε προέρχεται αποκλειστικά από την επιστημονική έρευνα. Και οι παραδοσιακοί κλάδοι έχουν πλούσιο γνωσιακό υπόβαθρο, ενώ και η χρήση της τεχνολογίας έχει ιδιαίτερη αναπτυξιακή επίδραση. Επομένως, μια πολιτική αξιοποίησης της γνώσης αναφέρεται σε όλα τα στάδια της «αλυσίδας παραγωγής και διάχυσης της γνώσης» (έρευνα και διάδοση των αποτελεσμάτων της, καινοτομία και χρήση της τεχνολογίας, λειτουργική αξιοποίηση της πληροφορικής και του διαδικτύου, εκπαίδευση σε όλες τις βαθμίδες, κατάρτιση, δια βίου μάθηση, διαμόρφωση αξιόπιστων και αποτελεσματικών διαδικασιών δημόσιου διαλόγου και κοινωνικής συμμετοχής, έγκυρη ενημέρωση, δυνατότητες πρόσβασης) και αφορά όλους (δημόσια διοίκηση, επιχειρηματικό τομέα, εκπαιδευτικό κόσμο, κοινωνικές οργανώσεις, πολίτες). Το εγχείρημα είναι πολύ πιο σύνθετο, πιο δύσκολο, πιο απαιτητικό από την ένταξη στην ONE, καθώς πρέπει να επιχειρηθεί σε συνθήκες βαθιάς ύφεσης και ισχυρών δημοσιονομικών περιορισμών. Κυρίως, όμως, γιατί προϋποθέτει την εμπλοκή πολλών και την παράλληλη αλλαγή νοοτροπιών, αντιλήψεων, τρόπων σκέψης αλλά και μεθόδων εργασίας. Και η Ελλάδα στα χρόνια που πέρασαν, σημείωσε συγκριτικά πολύ μεγαλύτερη και ταχύτερη οικονομική μεγέθυνση από την εξέλιξη των αντιλήψεων και των νοοτροπιών των πολιτών της.

4.1.3. Το κεντρικό ζητούμενο, όμως, για την ελληνική οικονομία- και κοινωνία- είναι η επάνοδος σε μια νέα αναπτυξιακή τροχιά. Ζητούμενα, όμως, είναι επίσης και η διαδρομή και το περιεχόμενό της. Η ελληνική οικονομία βρίσκεται κατ' αναλογία σε ένα σταυροδρόμι ανάλογο με αυτό που βρέθηκε στα μέσα της δεκαετίας του '90, όταν τελικώς έγινε η επιλογή για τη δρομολόγηση της πορείας ένταξης στην ONE. Σήμερα, οι βραχυχρόνιες πιέσεις εκτός από την άμεση και βραχυπρόθεσμη απάντηση στην κρίση- από το «σβήσιμο της πυρκαγιάς»- η χώρα χρειάζεται άμεσα να σχεδιάσει και να υλοποιήσει μια μακροχρόνια στρατηγική ενεργού διαρθρωτικής προσαρμογής της ελληνικής οικονομίας μέσω της αναζωογόνησης του αναπτυξιακού προτύπου της χώρας.

Η επάνοδος, μετά την κρίση, σε μια νέα αναπτυξιακή τροχιά δεν θα είναι αυτόματη. Μετά την ύφεση ελλοχεύει ο κίνδυνος μιας μακράς καθήλωσης της ελληνικής οικονομίας και μιας επώδυνης επιδείνωσης της θέσης της στο παγκόσμιο σύστημα. Μετά την ύφεση, η

παρατεταμένη στασιμότητα; Η στρατηγική απάντηση στον κίνδυνο αυτό συνδέεται άμεσα με τη βελτίωση της αποδοτικότητας και της αποτελεσματικότητας των κρατικών και παραγωγικών δομών. Έτσι, η ανάδειξη της σημασίας της δημόσιας παρέμβασης- μετά την κρίση που βιώνουμε- δεν σημαίνει επιστροφή στο κράτος και στις μορφές ανάμειξής του στην οικονομία των δεκαετιών του 1970 και του 1980.

4.1.4. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι η μετατόπιση του εκκρεμούς μεταξύ δημόσιας παρέμβασης και ρύθμισης μέσω της αγοράς συνδέεται και με αποτυχίες που βιώνονται. Γενικότερα, η ελληνική οικονομία πρέπει να κινηθεί προς ένα αποδοτικότερο και φιλικότερο προς το περιβάλλον αναπτυξιακό πρότυπο υψηλότερης ποιότητας, που θα διέπεται από μια λογική «αφομοίωσης» της γνώσης, της τεχνολογίας και των σύγχρονων διοικητικών και επιχειρηματικών πρακτικών και δεν θα περιορίζεται σε μια απλή «συσσώρευση» πόρων, μέσων και υποδομών (Nelson, 2005)³³. Στο σημερινό περιβάλλον, δεν αρκούν οι αναγκαίοι υψηλοί επενδυτικοί ρυθμοί, στους οποίους ασφαλώς η χώρα πρέπει το ταχύτερο να επανέλθει. Όμως, ιδιαίτερη σημασία, έχει και η ποιότητα των συντελεστών της αναπτυξιακής διεργασίας, δηλ. η ποιότητα των επενδύσεων, η ποιότητα του φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος, του ανθρώπινου δυναμικού, των διοικητικών και επιχειρηματικών πρακτικών, των δημόσιων πολιτικών, του δημοσίου διαλόγου και της περιρρέουσας ατμόσφαιρας γενικότερα.

4.1.5. Τα συστατικά μέρη μιας στρατηγικής για την αναζωογόνηση του αναπτυξιακού προτύπου της χώρας πρέπει να περιλαμβάνουν:

- μια συνεκτική ενοποιημένη πολιτική για την έρευνα, την τεχνολογία, την καινοτομία και τη διάχυση της γνώσης (STID policy) που θα εμπεριέχει και μια δεσμευτική σταδιακή ετήσια αύξηση της χρηματοδότησης της έρευνας,
- μια ουσιαστική μεταρρύθμιση του εκπαιδευτικού συστήματος με τη μετατόπιση της έμφασης από τα «χαρτιά» στα «γράμματα» και τον μετασχηματισμό του σε έναν φορέα αλλαγής προς την οικονομία και την κοινωνία της γνώσης,
- μια συστηματική πολιτική για τη δημιουργία μιας νέας ενεργειακής οικονομίας με έμφαση στην αποδοτικότητα (τεχνικο-οικονομική και περιβαλλοντική) των ενεργειακών συστημάτων, την εξοικονόμηση ενέργειας, τη συστηματική προώθηση της ανακύκλωσης των υλικών και τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας,
- την ενεργοποίηση της δημόσιας ζήτησης, με την ανάπτυξη αγοραστικών πρακτικών της δημόσιας διοίκησης, της αυτοδιοίκησης και των δημόσιων οργανισμών που ευνοούν την αξιοποίηση αποτελεσμάτων έρευνας, την καινοτομία, τα ανοιχτά

πληροφοριακά συστήματα/ ανοιχτό λογισμικό και το «πρασίνισμα» των κρατικών προμηθειών,

- μια επενδυτική πολιτική για σύγχρονες ψηφιακές υποδομές (π.χ. οπτική ίνα στο σπίτι), καθώς η υποεπένδυση στις σύγχρονες υποδομές μπορεί να λειτουργήσει μακροπρόθεσμα, όπως η οστεοπόρωση για τον ανθρώπινο οργανισμό,
- την ηλεκτρονικοποίηση των λειτουργιών της δημόσιας διοίκησης και της τοπικής αυτοδιοίκησης (π.χ. ψηφιακές πόλεις) με την ανάπτυξη ανοιχτών συστημάτων που επικοινωνούν (προώθηση της διαλειτουργικότητας στα πληροφοριακά συστήματα της δημόσιας διοίκησης, της αυτοδιοίκησης και των οργανισμών του ευρύτερου δημόσιου τομέα) και βασίζονται στο ανοιχτό λογισμικό και παρέχουν ηλεκτρονικές υπηρεσίες σε πραγματικό χρόνο προς τους πολίτες και τις επιχειρήσεις,
- μια στοχευμένη πολιτική για την καλλιέργεια και την ενθάρρυνση της επιχειρηματικότητας εντάσεως γνώσης- που θα περιλαμβάνει και ειδικές πολιτικές για την τριτοβάθμια εκπαίδευση και ειδικότερα για την ένταξή της στην επαγγελματική προοπτική των αποφοίτων των πολυτεχνικών σχολών- με στόχο την ανανέωση και τον εμπλουτισμό του επιχειρηματικού ιστού της χώρας,
- την ανάπτυξη του αποθέματος της δημόσια διαθέσιμης και προσβάσιμης γνώσης που θα διευκολύνει τη ροή γνώσης ως βασικού συντελεστή οικοδόμησης της οικονομίας της κοινωνίας της γνώσης,
- τη μαζική κατάρτιση σε γνώσεις και δεξιότητες απαραίτητες για τη σύγχρονη λειτουργία της οικονομίας και της κοινωνίας όπως: η εξοικείωση με τις ΤΠΕ και τη διαχείριση της πληροφορίας (ψηφιακός αναλφαβητισμός), η απαραίτητη εκπαίδευση σε οικονομικές και διοικητικές γνώσεις που ενδυναμώνουν τους εργαζόμενους και τους πολίτες ευρύτερα για να μπορούν να κατανοήσουν καλύτερα τη λειτουργία της οικονομίας και του διεθνούς περιβάλλοντος και να εξοικειωθούν με διοικητικές πρακτικές και με τεχνικές οργάνωσης και διαχείρισης έργων και με την η οικολογική διαχείριση κ.α.

4.2. Αναπτυξιακή πολιτική: προς ένα νέο Κοινωνικό Συμβόλαιο βασιζόμενο στη γνώση για όλους και στη λειτουργική αξιοποίηση της τεχνολογίας παντού για την ποιοτική αναβάθμιση του αναπτυξιακού προτύπου

4.2.1. Η αντιμετώπιση του οικονομικού ζητήματος της χώρας δεν μπορεί να περιοριστεί στην αναγκαία δημοσιονομική προσαρμογή. Απαιτείται αντίστοιχη παραγωγική και τεχνολογική προσαρμογή στο πλαίσιο ενός ευρύτερου περιβάλλοντος που χαρακτηρίζεται από την

³³ Nelson, R. (2005), *Technology, Institutions and Economic Growth*, Cambridge/Massachusetts: Harvard University Press.

ταχύτητα και το επίπεδο των τεχνολογικών αλλαγών, τον χαρακτήρα του νέου διεθνούς ανταγωνισμού και την αντίστοιχη εξέλιξη του διεθνούς καταμερισμού εργασίας. Η προσαρμογή αυτή πρέπει να έχει ως κατεύθυνση ένα ποιοτικότερο, οικολογικότερο και ευφύτερο αναπτυξιακό πρότυπο με επίκεντρο τη γνώση για όλους, την ανάπτυξη της καινοτομίας και τη λειτουργική αξιοποίηση της τεχνολογίας παντού, παράγοντες όλοι που συνιστούν προϋποθέσεις επίτευξης οικονομικής και κοινωνικής συνοχής. Ένα πρότυπο που θα δώσει μια ισχυρή ώθηση προς μια νέα μακροχρόνια μεγεθυντική τροχιά, θα δημιουργήσει νέες δραστηριότητες, νέες επιχειρήσεις και θέσεις εργασίας και θα διασφαλίσει την κοινωνική συνοχή. Για την υλοποίηση ενός τέτοιου φιλόδοξου εγχειρήματος μεγάλης εμβέλειας- που θα συνδυάσει τον εξορθολογισμό της δημοσιονομικής διαχείρισης με ένα νέο αναπτυξιακό πρότυπο- απαιτείται η διαμόρφωση και εφαρμογή μιας μεγάλης κοινωνικής συμφωνίας για την ανασυγκρότηση της χώρας και την αναβάθμιση της θέσης της στον ευρωπαϊκό και τον διεθνή καταμερισμό εργασίας. Η υλοποίηση μιας τέτοιας συμφωνίας προϋποθέτει την καλλιέργεια με συγκεκριμένες πράξεις και πρωτοβουλίες ενός κλίματος εμπιστοσύνης, την αποκατάσταση της αξιοπιστίας, την ενεργοποίηση των πολιτών, των κοινωνικών δυνάμεων και των ηγετικών ομάδων της κοινωνίας σε όλα τα επίπεδα μέσω της ανάληψης συγκεκριμένων αμοιβαίων δεσμεύσεων.

4.2.3. Οι βασικές κατευθύνσεις³⁴ για τη διαμόρφωση μιας στρατηγικής μακράς πνοής (σε βάθος δεκαετίας) - που όμως πρέπει να δρομολογηθεί από σήμερα- για την ανανέωση και αναδιάρθρωση του ελληνικού παραγωγικού και επιχειρηματικού συστήματος στην προοπτική της ποιοτικής αναβάθμισής του περιλαμβάνουν:

1. Τη **συστηματική αξιοποίηση της παραγόμενης νέας γνώσης** (με την εφαρμογή των αποτελεσμάτων της ερευνητικής δραστηριότητας από τη βιομηχανία, τις επιχειρήσεις και τη δημόσια διοίκηση, με τη χρήση/ κωδικοποίηση της διάχυτης γνώσης και της γνώσης που προέρχεται από την επαγγελματική και επιχειρηματική πρακτική, με τη διαμόρφωση νέων συνδυασμών υφιστάμενης γνώσης). Στο πλαίσιο αυτό, η δημιουργία ενός σταθερού και τακτικά επαναλαμβανόμενου προγράμματος παρόμοιου με το αμερικανικό SBIR (Small Business Innovation Research Program) με στόχους: την υποκίνηση της τεχνολογικής- αλλά και της οργανωσιακής καινοτομίας, την υποστήριξη της εμπορικής αξιοποίησης από τον ιδιωτικό τομέα ερευνητικών αποτελεσμάτων, τη διασύνδεση της ερευνητικής και καινοτομικής δραστηριότητας με τις λειτουργικές και αναπτυξιακές ανάγκες του δημοσίου

³⁴ Καλογήρου, Γ. (2011), «Οικονομία και κοινωνία της γνώσης: λεκτικός εντυπωσιασμός ή εφικτός στόχος για μια νέα αναπτυξιακή διαδρομή της ελληνικής οικονομίας και κοινωνίας;» στη *Διεθνή και Ευρωπαϊκή Πολιτική* (Τριμηνιαία Πολιτική και Οικονομική Επιθεώρηση), υπό δημοσίευση.

τομέα, την αξιοποίηση των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων για την κάλυψη ερευνητικών αναγκών του δημοσίου τομέα.

2. Την ενσωμάτωση και τη **λειτουργική και αναπτυξιακή αξιοποίηση των τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών (ΤΠΕ)** παντού, στη δημόσια διοίκηση/ αυτοδιοίκηση, στην παραγωγή και τον επιχειρηματικό τομέα, στις εκπαιδευτικές, πολιτισμικές και κοινωνικές λειτουργίες σε συνδυασμό με τη μαζική εξοικείωση του ανθρώπινου δυναμικού στη χρήση τους. Η ελληνική οικονομία και κοινωνία, παρά την πρόοδο που έχει συντελεστεί στη χρήση των ΤΠΕ- ειδικότερα από τους νέους, από ειδικές ομάδες του πληθυσμού και σε συγκεκριμένους χώρους οικονομικής και κοινωνικής δραστηριότητας- δεν έχει ακόμη αποκομίσει τα αντίστοιχα οφέλη παραγωγικότητας που έχουν αποκομίσει άλλες οικονομίες και κοινωνίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης από τη λειτουργική και αναπτυξιακή αξιοποίηση των ΤΠΕ. Αναδεικνύεται, επομένως, ένα «κοίτασμα» ανάπτυξης που πρέπει το ταχύτερο να αξιοποιηθεί. Η διασύνδεση της αξιοποίησης των ΤΠΕ για την υποστήριξη της υλοποίησης μεγάλων και ποσοτικά εκφρασμένων στόχων δημόσιας πολιτικής (εξοικονόμηση πόρων στη διαχείριση των δημοσίων οικονομικών, εξυπηρέτηση των πολιτών και των επιχειρήσεων, φορολογική δικαιοσύνη, ορθολογική χρήση της ενέργειας κ.α.) μπορεί να διευκολύνει και να επιταχύνει την αξιοποίηση της συγκεκριμένης «πηγής ανάπτυξης».

3. Τη σύζευξη και τη **συμβατότητα της παραγωγικής δραστηριότητας με την περιβαλλοντική προστασία** και την αποδοτική χρήση των πόρων (ενεργειακών, πρώτων υλών, υλικών, κ.α.).

4. Την ενθάρρυνση της **επιχειρηματικότητας που βασίζεται στην ποιότητα, την αναζήτηση και την αξιοποίηση της γνώσης και της καινοτομίας**. Η επιχειρηματικότητα εντάσεως γνώσης (Knowledge Intensive Entrepreneurship/ KIE) αποτελεί έναν απαραίτητο μηχανισμό μετατροπής της γνώσης σε οικονομική δραστηριότητα, σε οικονομική μεγέθυνση και εντέλει σε κοινωνική ευημερία. Η επιχειρηματικότητα εντάσεως γνώσης (ΕεΓ) δεν αξιοποιεί αποκλειστικά την τεχνολογική γνώση, αλλά και την οργανωσιακή γνώση και τη γνώση της αγοράς και εφαρμόζει νέες διοικητικές πρακτικές, νέα επιχειρηματικά μοντέλα και νέα οργανωτικά σχήματα. Η ΕεΓ δεν ασκείται μόνον στους αποκαλούμενους «κλάδους υψηλής τεχνολογίας» αλλά και στους «κλάδους χαμηλής ή/και ενδιάμεσης τεχνολογίας» που έχουν συσσωρεύσει ένα πλούσιο απόθεμα γνώσης. Δεν αφορά τη μεταποίηση, αλλά και τις υπηρεσίες. Η προώθηση της επιχειρηματικότητας εντάσεως γνώσης μπορεί να συνεισφέρει καίρια στον εμπλουτισμό, την αναζωογόνηση και την ανανέωση του επιχειρηματικού ιστού

της χώρας, ο οποίος έχει υποστεί σημαντικά πλήγματα- και λόγω του ρηχού χαρακτήρα σημαντικού τμήματος της επιχειρηματικότητας στη χώρα μας- σε περίοδο ύφεσης και μείωσης της καταναλωτικής ζήτησης. Επιπροσθέτως, η καλλιέργεια της ΕεΓ- και στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής διαδικασίας- μπορεί να δώσει μια νέα προοπτική σταδιοδρομίας σε νέους αποφοίτους πολυτεχνικών κ.α. συναφών σχολών, που διαθέτουν ένα υψηλότερο γνωσιακό και τεχνικό υπόβαθρο αλλά και μια ροπή για αναζήτηση της γνώσης.

5. Την **επένδυση στον ανθρώπινο παράγοντα**, καθώς η επένδυση στην έρευνα και την τεχνολογία πρέπει να συνοδεύεται από επένδυση στους ανθρώπους και στη διαχείριση του ανθρώπινου δυναμικού προκειμένου να αποδώσει τα επιδιωκόμενα οφέλη. Βασικό εργαλείο αποτελεί η αναβάθμιση του συστήματος εκπαίδευσης και έρευνας, αλλά και του συστήματος κατάρτισης και δια βίου μάθησης ώστε να αποτελέσουν μια προωθητική δύναμη αλλαγής προς την οικονομία και την κοινωνία της γνώσης και όχι ένα σύστημα απλής πιστοποίησης τίτλων. Στο πλαίσιο αυτό βασική επιδίωξη είναι ο συγκερασμός της αριστείας με τη μαζικοποίηση με εργαλεία την ποιότητα, την ικανότητα διαφοροποίησης και την πολυτυπία, την καλλιέργεια της δημιουργικότητας, της κριτικής θεώρησης των πραγμάτων και της ανάπτυξης της πρωτοβουλίας. Στην κατεύθυνση αυτή το εκπαιδευτικό σύστημα πρέπει να συμβάλλει εκτός από τη διαμόρφωση του αναγκαίου για κάθε επιστημονικού ή/ και επαγγελματικού πεδίου γνωσιακού υποβάθρου, στην ανάπτυξη δεξιοτήτων και ικανοτήτων που απαιτούνται για τους μορφωμένους και καταρτισμένους πολίτες της επόμενης γενιάς.

6. Την **ενδυνάμωση παραγωγικών και τεχνολογικών οικοσυστημάτων** (π.χ. το αγρο-βιοδιατροφικό οικοσύστημα, το οικοσύστημα των ΤΠΕ, της υγείας, της ενέργειας) που αναφέρονται σε αλυσίδες παραγωγής αξίας και περιλαμβάνουν τους εμπλεκόμενους- ή τους δυνητικά εμπλεκόμενους- παραγωγούς, χρήστες, διανομείς, οργανισμούς παραγωγής και διάχυσης της γνώσης, χρηματοδοτικούς φορείς, φορείς άσκησης πολιτικής, ρυθμιστικές αρχές κ.α.

7. Την **προώθηση της εξωστρέφειας της ελληνικής οικονομίας** μέσω μιας στρατηγικής κατάκτησης νησίδων αγοράς σε παγκόσμια κλίμακα από μικρομεσαίες μεταποιητικές επιχειρήσεις.

Από τη μελέτη της διεθνούς επιτυχούς εμπειρίας μεσαίου μεγέθους επιχειρήσεων (οι «κρυμμένοι πρωταθλητές» της Γερμανίας, αλλά και σκανδιναβικές, αμερικανικές των μεσοδυτικών πολιτειών και βορειοιταλικών), που κατέχουν ηγετική θέση σε νησίδες της παγκόσμιας αγοράς τρία μαθήματα ανακύπτουν για τους διαμορφωτές δημόσιων πολιτικών και επιχειρηματικών στρατηγικών (Simon):

- Πρώτον, δεν είναι απαραίτητο η κάθε χώρα να δημιουργήσει τη δική της παραλλαγή της Silicon Valley προκειμένου να επιτύχει οικονομική ευημερία, αλλά είναι συχνά καλύτερο να επικεντρωθεί στα παραδοσιακά της ισχυρά σημεία σε παραδοσιακούς κλάδους.
- Δεύτερον, νησίδες αγοράς που εμφανίζονται να είναι λεπτεπίλεπτες, μπορούν να δημιουργήσουν πελώριες παγκόσμιες αγορές.
- Τρίτον, οι επιχειρήσεις των αναπτυσσόμενων χωρών της Δύσης μπορούν να συντηρήσουν υψηλής ποιότητας θέσεις εργασίας σε ένα ευρύ φάσμα κλάδων όσο προτίθενται να επικεντρωθούν στην καινοτομία.

8. Τη διαχείριση και την **αξιοποίηση της αγοραστικής δύναμης του δημοσίου τομέα** για την προώθηση καινοτομιών, «πράσινων» και ευφυών λύσεων στον τομέα της διαχείρισης των κρατικών προμηθειών.

- Αξιοποίηση του κράτους ως αγοραστή και διαμορφωτή προτύπων στην υγεία, την εκπαίδευση, το περιβάλλον, την ενέργεια, την αξιοποίηση των τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών κ.α.
- Κάλυψη νέων απαιτήσεων ρύθμισης που ανακύπτουν από την ανάπτυξη και τη διάδοση των νέων τεχνολογιών (βιοτεχνολογία, τεχνολογίες πληροφορικής και επικοινωνιών κ.α.).

9. Την ανάπτυξη **δικτυακών ψηφιακών υποδομών της επόμενης γενιάς** (π.χ. εθνικό δίκτυο οπτικών ινών), που αποτελούν τις αναγκαίες υποδομές στις αρχές του 21ου αιώνα, ώστε να μην περιοριστεί η παρουσία τους σε περιοχές προσοδοφόρες για τον επιχειρηματικό τομέα. Η διαμόρφωση ενός ανοιχτού στην πρόσβαση εθνικού δικτύου με την ενσωμάτωση υφιστάμενων δικτύων αποτελεί θεμελιώδη αναπτυξιακή προϋπόθεση.

10. Τη μακρά και συστηματική προσπάθεια **προσέλκυσης ξένων επενδύσεων** στην παραγωγή και τις υποδομές στην κατεύθυνση της αξιοποίησης της καινοτομίας και της γνώσης.

11. Την προώθηση της **καινοτομίας ως τρόπου σκέψης και δράσης** σε όλους τους τομείς της οικονομικής και κοινωνικής ζωής με την επιβράβευση σχετικών πρωτοβουλιών, τη θέσπιση συγκεκριμένων διαγωνισμών, τη συστηματική διάχυση καινοτόμων πρακτικών, την υποστήριξη ανθρώπινων δικτύων μεταφοράς πείρας και κωδικοποίησης της διάχυτης γνώσης (learning networks) στη δημόσια διοίκηση, την αυτοδιοίκηση, στις επιχειρήσεις μιας περιοχής ή ενός κλάδου κ.α.

12. Την αντιμετώπιση των **παρενεργειών και χασμάτων** (κοινωνικών, τεχνολογικών, μορφωτικών, περιφερειακών κ.α.) που προκύπτουν ως αποτέλεσμα παραγωγικών αναδιαρθρώσεων και τεχνολογικών εκσυγχρονισμών.

4.3. Βιομηχανική πολιτική: Επικέντρωση στη δυναμική εισαγωγών - εξαγωγών

4.3.1. Κατά την περίοδο που γράφεται το κείμενο αυτό (Φεβρουάριος 2011), έχει αρχίσει να φαίνεται μια ενθαρρυντική αύξηση των εξαγωγών, τον Οκτώβριο κατά 24.5% και τον Νοέμβριο κατά 38.5%. Η πτώση του ευρώ κατά 7% το δίμηνο Νοεμβρίου – Δεκεμβρίου, η ενίσχυση του ρυθμού ανάπτυξης βασικών εξαγωγικών προορισμών όπως η Γερμανία, η πτώση του ελληνικού κόστους εργασίας, έχουν συνεισφέρει οπωσδήποτε στην απότομη αυτή ανάκαμψη. Όμως, υπάρχει και μια πραγματικότητα απέναντι σε αυτό που συνήθως λέγεται άκοπα ότι δηλαδή η Ελλάδα δεν παράγει τίποτα. Η Ελλάδα, παρά την σωρευτική πτώση της μεταποίησης κατά 20% τα τελευταία τρία έτη 2008-2010, διατηρεί περίπου μεταποιητικό τομέα της τάξης του 10% του ΑΕΠ. Ο εξαγωγικός ιδιαίτερος μεταποιητικός τομέας είναι φυσικά ακόμη πιο περιορισμένος, όμως σε κάθε περίπτωση, δεν μπορεί να υποστηριχθεί ότι η Ελλάδα έχει μόνο τουρισμό και ναυτιλία.

Ο δεύτερος σημαντικός παράγων της αναφοράς αυτού του υπο-κεφαλαίου στην παραμελημένη ελληνική μεταποίηση είναι ότι στο πλαίσιο της παρούσης διεθνούς κρίσης, οι δυτικές οικονομίες προσπαθούν να επανέλθουν στην πραγματική παραγωγή και να απομακρυνθούν ή καλύτερα να περιορίσουν χρηματοπιστωτικές δραστηριότητες οι οποίες φαίνεται να οδήγησαν με τις στρεβλώσεις που επέφεραν στην παρούσα κρίση. Και δεν είναι μόνο οι ΗΠΑ. Η στρατηγική της ΕΕ για έξυπνη, διατηρήσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη (ΕΥΡΩΠΗ 2020), αναφέρει μεταξύ των επτά (7) εμβληματικών πρωτοβουλιών, τη στήριξη και ανάπτυξη μιας βιώσιμης και ισχυρής βιομηχανικής βάσης, ικανής να ασκεί ανταγωνισμό σε παγκόσμιο επίπεδο.

4.3.2 Προϋποθέσεις για την ανάκαμψη. Τρεις είναι οι τομείς ή οι στόχοι-προϋποθέσεις ώστε να είναι εφικτή μια ελληνικού τύπου ανάκαμψη. *Πρώτον*, έως το 2013-14, περιορισμός του ελλείμματος του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών ώστε να περιοριστεί η ανάγκη νέων δανειακών κεφαλαιακών ροών. Στο πλαίσιο αυτό, είναι αναγκαία η διερεύνηση των δυνατοτήτων για εγχώρια παραγωγή εκείνων από τα εισαγόμενα αγαθά και υπηρεσίες που συμβάλλουν σε σημαντικό βαθμό στην επιδείνωση του Ισοζυγίου Τρεχουσών Συναλλαγών. Η πολιτική αυτή πρέπει να είναι επιλεκτική- και εν πολλοίς «βολονταριστική»- και δεν έρχεται σε αντίθεση με την ενίσχυση επίσης επιλεγμένων κλάδων, αγαθών και υπηρεσιών, με εξαγωγικές δυνατότητες, που μπορεί και πρέπει να προωθηθεί. *Δεύτερον*, ουσιαστική αύξηση της εισροής άμεσων ξένων επενδύσεων μέσω της άμεσης προώθησης ευρύτατων θεσμικών και διοικητικών αλλαγών και την υιοθέτηση των αντίστοιχων πρακτικών που διευκολύνουν την ανάπτυξη επιχειρηματικής δραστηριότητας, απλοποιούν τις αναγκαίες διαδικασίες

αδειοδότησης και σταθεροποιούν το καθεστώς άσκησης της φορολογικής πολιτικής. Στην κατεύθυνση αυτή σημαντικό ρόλο παίζει η οργάνωση και η ορθολογική διαχείριση της χρήσης γης. *Τρίτον*, δημιουργικός διπλασιασμός της απορροφητικότητας των κονδυλίων του ΕΣΠΑ με την αποτελεσματική αλλά και αποδοτική χρήση των διαθέσιμων πόρων με την υιοθέτηση και την υλοποίηση και συγκεκριμένων ποσοτικών στόχων μέσα και από την επιτάχυνση της ωρίμανσης συγκεκριμένων έργων και παρεμβάσεων. Όλα αυτά μαζί σε συνδυασμό με μια δραστική απλοποίηση των αδειοδοτήσεων παντού, αλλά και μαζί με μια νέα βιομηχανική πολιτική ενίσχυσης των κλάδων της μεταποίησης στους οποία η χώρα διαθέτει σχετικά συγκριτικά πλεονεκτήματα, αλλά και σε κλάδους κρίσιμους για το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών. Περαιτέρω, θα πρέπει να διερευνηθούν συστηματικά οι δυνατότητες και η προοπτική εκείνων των κλάδων ή/και των συμπλεγμάτων παραγωγής στα οποία δυνητικά και με αυξημένες πιθανότητες επιτυχίας, μπορούν και πρέπει να κατευθυνθούν κρίσιμοι πόροι, από όλες τις διαθέσιμες πηγές χρηματοδότησης.

Είναι σημαντικό όμως, στο σημείο αυτό να συγκεκριμενοποιηθεί η προσέγγιση της συγκέντρωσης κρίσιμης μάζας πόρων σε τομείς και κλάδους της οικονομίας. Συνήθως η αντίδραση των συμβατικών οικονομολόγων προς μια πολιτική ενίσχυσης σημαντικών εγχωρίων βιομηχανικών κλάδων είναι ότι την ανάδειξη των συγκριτικών πλεονεκτημάτων την κάνουν μόνες τους οι διεθνείς αγορές οι οποίες και καθορίζουν τα σχετικά συγκριτικά πλεονεκτήματα κάθε χώρας. Δηλαδή τα αγαθά και τις υπηρεσίες που δυνητικά έστω μπορεί η εγχώρια οικονομία να παραγάγει και να πουλήσει στο εξωτερικό. Όμως, η οικονομική ιστορία διδάσκει ότι χώρες όπως η Ιαπωνία και η Κορέα πρώτα υποκατέστησαν τις εισαγωγές με στοχευμένη βιομηχανική πολιτική και στη συνέχεια τα εγχώρια αγαθά σε δυναμικούς κλάδους ‘δυνάμωσαν’ και εξήχθησαν. Πρόσφατες μελέτες επιβεβαιώνουν ότι η κινητήριος δύναμη στις περισσότερες αναπτυσσόμενες χώρες δεν είναι απλώς λίγα αγαθά, συγκεκριμένα στα οποία οι χώρες αυτές διαθέτουν πράγματι σχετικό συγκριτικό πλεονέκτημα αλλά, αντιθέτως ένα σύνολο μιας ευρύτερης ομάδας αγαθών και υπηρεσιών με υψηλή θετική επίπτωση (εξωτερικότητα) σε μια σειρά επιπλέον τομέων της εγχώριας οικονομίας. Η τάση αυτή που υποστηρίζεται από στοχευμένες κυβερνητικές πολιτικές αποδεικνύεται από την ανάλυση στοιχείων εξαγωγών μιας σειράς χωρών (Βλ. D. Rodrik, *One Economics, Many Recipes*, Princeton UP).

Στη χώρα μας, μια τέτοιου τύπου συζήτηση για να αναπτυχθεί προϋποθέτει μια πραγματιστική προσέγγιση των οικονομικών πραγμάτων και λιγότερο μια γενικόλογη ιδεολογική αντιπαράθεση. Ούτε οι αφορισμοί σχετικά με τα καρτέλ και τις κλειστές αγορές ωφελούν όσο δεν καταδεικνύουμε τεκμηριωμένα τους κλάδους που λειτουργούν ως καρτέλ

(πέρα από τα γνωστά επαγγέλματα) καθώς και, κυρίως, τι ακριβώς πρέπει να γίνει. Παρακάτω διερευνούμε τους κλάδους με συγκριτικά πλεονέκτημα στη βάση των στατιστικών στοιχείων που διαθέτουμε όσος αφορά εισαγωγές και εξαγωγές. Κλάδοι με εμπορικά πλεονάσματα, κλάδοι βασικοί για την οικονομία στους οποίους πρέπει οπωσδήποτε να βελτιώσουμε τις επιδόσεις μας, αλλά και κλάδοι που σίγουρα μπορούμε να πάμε καλύτερα γιατί διαθέτουμε φανερά συγκριτικά πλεονεκτήματα μπορούν στο τέλος να συστήσουν ακόμη και συνολικά και συνεκτικά παραγωγικά συμπλέγματα.³⁵

4.3.3. Οι κλάδοι με συγκριτικά πλεονεκτήματα που πετυχαίνουν, οι κλάδοι που υστερούν

Από τους πίνακες 3 και 4 που παρατίθενται στο τέλος της μελέτης μπορούν να εξαχθούν μερικά πρώτα συμπεράσματα σχετικά με την πορεία των εξαγωγών, άρα και συγκεκριμένων κλάδων και υποκλάδων μεταποιητικών προϊόντων τα τελευταία δέκα έτη. Η θετική πορεία αυτή συγκεκριμένων κλάδων και υποκλάδων δηλώνει κατά κύριο λόγο τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της χώρας στον μεταποιητικό, βέβαια, τομέα, πέραν του τομέα των υπηρεσιών (τουρισμός και ναυτιλία κυρίως, αλλά και με ορισμένες προϋποθέσεις, χρηματοπιστωτικός τομέας).

Εισαγωγές

Μηχανές, χημικά & προϊόντα πετρελαίου, φαρμακευτικά προϊόντα, αυτοκίνητα, πλοία, ηλεκτρικός και ηλεκτρονικός εξοπλισμός, αεροπλάνα, πλαστικά, κρέατα, και ιατρικός/οπτικός εξοπλισμός, είναι οι πρώτες δέκα (10) κατηγορίες με αξία περίπου 25 δις ευρώ (2009) και συνεχή και αλματώδη αύξηση από το 2001. Σε τετραψήφιο αντί για διψήφιο κωδικό, φαίνονται ειδικότερα οι υπο-κλάδοι που επιβαρύνουν το ισοζύγιο. Παρατηρείται ότι το ελληνικό ισοζύγιο επιβαρύνεται κυρίως από αγαθά υψηλής τεχνολογίας, ενώ καταδεικνύεται παράλληλα η έλλειψη ή και η σημαντική αποδυνάμωση της βασικής μεταποιητικής βάσης της χώρας, γεγονός που οδηγεί σε μια μόνιμη αλλά και αυξανόμενη ελλειμματικότητα το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών. Η μόνιμη ανεπάρκεια παραγωγής έστω μέρους της προστιθέμενης αξίας τέτοιων αγαθών, σχεδόν αποκλείει την όποια πιθανότητα και δυνατότητα εμφάνισης πλεονασμάτων στο εμπορικό ισοζύγιο, ώστε να ενισχυθεί και ο ρυθμός μεγέθυνσης του ΑΕΠ. Εκτός κι αν διαπιστώνεται υψηλό ποσοστό εξαγωγών ως % στο ΑΕΠ, τόσο υψηλό ώστε να εξισορροπεί την ελλειμματικότητα που

³⁵ * Τομείς – συμπλέγματα ανάπτυξης:

- Αγροτική επιχειρηματικότητα. Δορυφόροι: εξαγωγικός τομέας, μικρής κλίμακας παραγωγή τροφίμων, κανάλια διανομής και μάρκετινγκ. Τοπικοί μηχανισμοί υποβοήθησης.
- Κατασκευαστικός κλάδος. Εξαγωγικός τομέας, ενεργειακή θωράκιση κτιρίων εγχωρίως.
- Παραθερισμός-υγιεινή ζωή-μεταφορές-δρόμοι πολιτισμού. Μπορεί να περιλάβει κατασκευές εφόσον το πρότυπο αυτό προωθεί την εξοχική κατοικία στην Ελλάδα εύπορων αλλοδαπών.
- Άλλοι τομείς: Χημικά-φάρμακα

προκαλεί η βασική έλλειψη παραγωγής βασικών αγαθών, είτε τελικών καταναλωτικών είτε ενδιάμεσων κεφαλαιουχικών αγαθών.

Εξαγωγές

Προϊόντα διυλιστηρίου & πετρέλαια, φαρμακευτικά προϊόντα, πλαστικά, αλουμίνιο, λαχανικά και συναφή, ηλεκτρικός και ηλεκτρονικός εξοπλισμός, ένδυση και πλεκτά, μηχανές, φρούτα και συναφή, δημητριακά, είναι οι πρώτες δέκα (10) διψήφιες κατηγορίες με περίπου 8 δις εξαγωγικά έσοδα. Είναι εντυπωσιακό ότι με την εξαίρεση των τελευταίων δύο (2) κατηγοριών (δημητριακά και φρούτα), την περίοδο 2007-2009, οι εξελίξεις ήταν αρνητικές και οι υπόλοιπες εξαγωγές υπέστησαν μείωση. Επίσης, από τις κατηγορίες των προϊόντων φαίνεται ασφαλώς ότι παρά τις εξαιρέσεις, σημαντικές είναι οι εξαγωγές κυρίως σε μη υψηλής τεχνολογίας ή/και προστιθέμενης αξίας ή/και υψηλής εισοδηματικής ελαστικότητας προϊόντα. Τα αγαθά αυτά μάλιστα όπως φαίνεται και στον σχετικό πίνακα, εξάγονται κυρίως στις χώρες της Ευρωζώνης (ΕΕ-15), του πρώτου κύκλου της νομισματικής ενοποίησης.

Εμπορικό ισοζύγιο

Τέλος, στον σχετικό πίνακα του εμπορικού ισοζυγίου, στην τελευταία σελίδα όπου καταγράφεται η ελλειμματικότητα ανά υπο-κλάδο, παρατηρείται κατά σειρά: Προϊόντα πετρελαίου, οχήματα, μηχανές, ηλεκτρικός και ηλεκτρονικός εξοπλισμός, πλοία, φαρμακευτικά προϊόντα, σίδηρο και ατσάλι, ιατρικά μηχανήματα, πλαστικά, κ.λπ., με συνολικό έλλειμμα που ξεπερνά ετησίως τα 26 δισεκ. ευρώ.

Είναι σημαντικό να παρατηρηθεί ότι είναι ελλειμματικοί κλάδοι της μεταποίησης που δεν θα περίμενε κανείς, όπως, τρόφιμα, παπούτσια, κρέας, πλεκτά, κεραμικά, γυαλί, πλεκτά, δέρματα, ποτά, κ.λπ. Η κατάσταση αυτή δείχνει ότι το ισοζύγιο επιδεινώνεται από «εύκολα αγαθά» τα οποία όχι μόνο η χώρα θα μπορούσε να παραγάγει και να έχει θετικό ισοζύγιο, αλλά και συνιστούν παραγωγικοί τομείς όπου η ελληνική οικονομία διαθέτει δυνητικά σημαντικά συγκριτικά πλεονεκτήματα.

4.4. Ανοικτά συστήματα καινοτομίας και τεχνολογικές πλατφόρμες

4.4.1. Στην εικοσαετία 1990-2010 εφαρμόσθηκε σειρά πολιτικών για τη συγκρότηση συστημάτων καινοτομίας στην Ελλάδα, οι οποίες δεν έφεραν τα επιθυμητά αποτελέσματα ως προς τη βελτίωση των επιδόσεων καινοτομίας της χώρας και την ενδογενή ανάπτυξη επιχειρήσεων έντασης γνώσης. Ενδεικτικά μπορούμε να αναφέρουμε τις πολιτικές για:

- Την ανάπτυξη επιστημονικών και τεχνολογικών πάρκων, η οποία οδήγησε στη δημιουργία τεχνολογικών κέντρων (ΙΤΕ, ΕΚΕΤΑ, ΚΕΤΕΑΘ) χωρίς τη συνιστώσα της διάδοσης και αξιοποίησης της έρευνας και τεχνολογίας, που χαρακτηρίζει τα τεχνολογικά πάρκα, επομένως στη δημιουργία ινστιτούτων έρευνας παρά τεχνολογικών πάρκων.
- Την ανάπτυξη συστάδων καινοτόμων επιχειρήσεων (clusters) οι οποίες δεν επιβίωσαν μετά την περίοδο κρατικής ενίσχυσης, με αποτέλεσμα να λειτουργεί σήμερα μόνο ένα cluster, το Coralia. Αυτό βρίσκεται σήμερα στη φάση της κρατικής ενίσχυσης και ενδεχόμενα να αποδειχθεί πιο βιώσιμο και ανθεκτικό στο χρόνο.
- Την ανάπτυξη θερμοκοιτίδων καινοτόμων επιχειρήσεων, που λειτουργούν κυρίως ως χώροι εγκατάστασης επιχειρήσεων παρά ως μηχανισμοί εκκόλαψης επιχειρήσεων έντασης γνώσης, οι οποίες αρχίζουν το κύκλο ζωής τους στη θερμοκοιτίδα και μετά μια περίοδο ανάπτυξης αποχωρούν ώστε να λειτουργήσει ο μηχανισμός της συνεχούς εκκόλαψης επιχειρήσεων.
- Την ανάπτυξη περιφερειακών πόλων καινοτομίας, οι οποίοι παρά τα αποτελέσματά τους στη δημιουργία κοινοπραξιών ανάπτυξης νέων προϊόντων δεν συνέχισαν τη λειτουργία τους μετά τη φάση της κρατικής ενίσχυσης.
- Τη δημιουργία της Τεχνόπολης Θεσσαλονίκης, ενός ημιτελούς έργου που βρίσκεται ακόμη στη φάση δημιουργίας των βασικών κτιριακών εγκαταστάσεων και πλήρη απουσία τεχνολογικού περιβάλλοντος και μηχανισμών ανάπτυξης καινοτομίας.
- Τη δημιουργία της Αλεξάνδρειας Ζώνης Καινοτομίας Θεσσαλονίκης, ομοίως ενός θεσμικού σχήματος χωρίς πόρους, μηχανισμούς διάχυσης τεχνολογίας, και υποδομές καινοτομίας.

Τα ενδεικτικά αυτά παραδείγματα τεκμηριώνουν την αδυναμία της χώρας να σχεδιάσει και να υλοποιήσει πολιτικές συστημικού χαρακτήρα για τη δημιουργία περιβάλλοντος καινοτομίας και να δημιουργήσει βιώσιμες συνέργιες ανάμεσα στην έρευνα, την επιχειρηματικότητα, και τη δημόσια χρηματοδότηση.

4.4.2. Οι παραπάνω αποτυχίες δεν πρέπει να ερμηνευθούν ως αποτυχία των θεσμικών και συστημικών μηχανισμών - στο βαθμό που αυτοί ουδέποτε δημιουργήθηκαν - αλλά ως αποτυχίες σχεδιασμού και υλοποίησης οικοσυστημάτων καινοτομίας. Τρεις μεγάλες αστοχίες πρέπει να επισημανθούν ώστε να αντλήσουμε τουλάχιστον ορισμένα μαθήματα και να μην επαναληφθούν στο μέλλον λάθη και παραλείψεις του παρελθόντος.

Η πρώτη αστοχία αφορά στη σημασία που αποδόθηκε στις υλικές υποδομές, στα κτίρια, και στην ακίνητη περιουσία, στην πολεοδόμηση περιοχών εγκατάστασης επιχειρήσεων έναντι των τεχνολογικών γνώσεων και της δυναμικής των γνώσεων για την ανάπτυξη καινοτομίας. Όλες οι πολιτικές δημιουργίας οικοσυστημάτων καινοτομίας που εφαρμόστηκαν χαρακτηρίζονται από ανισορροπία στη χρηματοδότηση των κτιριακών υποδομών έναντι της χρηματοδότησης μηχανισμών ανάπτυξης καινοτομίας με portfolio τεχνολογιών, κεφάλαια έναρξης, κεφάλαια συμμετοχών, επιχειρηματικές υπηρεσίες, και ουσιαστική καθοδήγηση στη δημιουργία προϊόντων και υπηρεσιών έντασης γνώσεων και υψηλών αποδόσεων. Αποτέλεσμα είναι να δημιουργείται ένα υλικό περιβάλλον από το οποίο απουσιάζουν οι διαδικασίες και οι μηχανισμοί καινοτομίας και επιχειρηματικότητας γνώσης. Αυτή η αστοχία μπορεί να οφείλεται σε μια επιχειρηματική αντίληψη εξασφάλισης κερδοφορίας μέσω της επένδυσης στα κτιριακά, η οποία δεν έπρεπε να είναι αποδεκτή κατά το σχεδιασμό της πολιτικής. Ενδεχόμενα όμως να οφείλεται σε μια πιο ουσιαστική έλλειψη τεχνολογικών ικανοτήτων για τη δημιουργία επιχειρηματικής δυναμικής έντασης γνώσεων, η οποία προκύπτει από αδυναμίες του εκπαιδευτικού συστήματος τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και ελλείψεις της ελληνικής κοινωνίας σε τεχνολογικές γνώσεις και ικανότητες.

Συμμετρικά, η δεύτερη αστοχία αφορά στο σχεδιασμό μηχανισμών που δημιουργούν πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα καινοτομίας. Όπως αναφέραμε, η ανάπτυξη που βασίζεται στη γνώση χαρακτηρίζεται από αυξανόμενες αποδόσεις που προκύπτουν από την ιδιότητα της γνώσης να βελτιώνεται με τη χρήση και να δημιουργεί αλυσιδωτές διαδικασίες ανάπτυξης νέων προϊόντων με πολύ χαμηλό οριακό κόστος. Εδώ δημιουργείται ένα πεδίο πολλαπλασιαστικών αποτελεσμάτων τεχνολογικού χαρακτήρα που αποτελεί την πιο ουσιαστική συνιστώσα ενός οικοσυστήματος καινοτομίας. Ένα από τα καλύτερα παραδείγματα οικοσυστήματος με πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα είναι η ψηφιακή πλατφόρμα της Apple - χαρακτηρίστηκε και ως iPhone city - που δίνει την ευκαιρία στους νέους να αναπτύξουν τις δικές τους ψηφιακές εφαρμογές, παρέχοντας εκπαίδευση και εργαλεία προγραμματισμού, και προωθεί τις εφαρμογές αυτές στην αγορά μέσω του iPhone. Όπως και η τεχνολογική πλατφόρμα του Cyberport στο Χονγκ Κονγκ που δημιουργεί μια συνεχή ροή εκπαίδευσης σε νέες τεχνολογίες, δημιουργικότητας, και γέννησης νέων επιχειρήσεων. Αντίθετα, οι αποτυχίες των ελληνικών οικοσυστημάτων καινοτομίας οφείλονται στην αδυναμία να σχεδιασθούν και να λειτουργήσουν ανοικτές πλατφόρμες τεχνολογικών γνώσεων και δημιουργίας ικανοτήτων με πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα και μαζική συμμετοχή.

Η τρίτη αστοχία οφείλεται στην υποτίμηση της σημασίας του μοντέλου βιωσιμότητας των οικοσυστημάτων καινοτομίας. Είναι χαρακτηριστικό ότι πολλά οικοσυστήματα λειτουργούν

στην αρχική φάση της κρατικής χρηματοδότησης και στη συνέχεια παύουν τη λειτουργία τους όταν η χρηματοδότηση αυτή εκλείπει. Αντίθετα, τα οικοσυστήματα που επιβίωσαν μακροπρόθεσμα ακολούθησαν ένα επιχειρηματικό μοντέλο που εξασφάλιζε πόρους είτε από την έρευνα (ινστιτούτα έρευνας) είτε από την αξιοποίηση της ακίνητης περιουσίας (θερμοκοιτίδες). Εδώ, η συμπληρωματικότητα έρευνας - καινοτομίας - τεχνολογικών υποδομών - κτιριακών εγκαταστάσεων παρουσιάζεται ως ουσιαστικό στοιχείο που μπορεί να εξασφαλίσει παράλληλα τη βιωσιμότητα και τη δυναμική της καινοτομίας.

4.4.3. Παρά τις αδυναμίες που επισημάνθηκαν, τα ανοικτά οικοσυστήματα καινοτομίας και τεχνολογικές πλατφόρμες είναι η μια περιοχή στην οποία πρέπει να επικεντρωθεί η ελληνική πολιτική καινοτομίας, λαμβάνοντας υπόψη τόσο τις αδυναμίες του παρελθόντος όσο και τις κατευθύνσεις της 'έξυπνης ανάπτυξης' που προωθεί η στρατηγική ΕΕ-2020 για τη σύζευξη εκπαίδευσης, καινοτομίας και κοινωνίας της πληροφορίας.

Η γεωγραφική κατανομή της καινοτομίας στην Ελλάδα, με τρεις μεγάλους πόλους στην Αττική, Θεσσαλονίκη, και Κρήτη και αδυναμίες στις άλλες 10 περιφέρειες της χώρας ευνοεί τα τομεακά και πολυκεντρικά συστήματα καινοτομίας. Πρόκειται για δίκτυα στοχευμένα σε ένα τομέα παραγωγής με κόμβους γεωγραφικά κατανεμημένους σε πολλές περιφέρειες.

‘Η έννοια του τομεακού (ή κλαδικού) συστήματος καινοτομίας και παραγωγής συμπληρώνει άλλες έννοιες που σχετίζονται με τη συζήτηση περί συστημάτων καινοτομίας (Edquist, 1997), όπως τα εθνικά συστήματα καινοτομίας που καθορίζονται από εθνικά όρια και επικεντρώνονται στο ρόλο μη επιχειρηματικών οργανισμών και ινστιτούτων (Freeman 1987, Nelson 1993, Lundvall 1993), τα περιφερειακά/τοπικά συστήματα καινοτομίας που οριοθετούνται από περιφέρειες (Cooke et al., 1997) και τα τεχνολογικά και κατανεμημένα συστήματα καινοτομίας, τα οποία εστιάζονται κυρίως στα δίκτυα φορέων για την παραγωγή, διάδοση και αξιοποίηση των τεχνολογιών και για καινοτομία (Carlsson-Stankiewicz 1995, Hughes 1984, Callon 1992, Andersen-Metcalf-Tether 2000). Από την άποψη του τομεακού συστήματος, αναγνωρίζεται ότι τα εθνικά και περιφερειακά/τοπικά όρια επιδρούν διαφορετικά ανάλογα με το συγκεκριμένο τομέα που λαμβάνεται υπόψη. Παρόμοια, η προσέγγιση του τομεακού συστήματος καινοτομίας περιλαμβάνει την προσέγγιση του τεχνολογικού συστήματος, τοποθετώντας την εντός του τομεακού πλαισίου και των διαδικασιών των οικονομικών δραστηριοτήτων του’.³⁶

Βασικές οντότητες ενός τομεακού συστήματος καινοτομίας είναι οι επιχειρήσεις του αντίστοιχου κλάδου, και οι μη επιχειρηματικοί οργανισμοί έρευνας, τεχνολογικής διαμεσολάβησης, χρηματοδότησης, και τεχνολογικής πληροφόρησης σε συναφείς τεχνολογικές περιοχές. Κάθε οντότητα συγκροτείται από μεγάλο αριθμό οργανισμών της αντίστοιχης κατηγορίας. Το σύστημα συμπεριλαμβάνει οργανισμούς με 4 διακριτούς ρόλους σε όλο τον κύκλο της καινοτομίας: έρευνα και ανάπτυξη ιδεών, χρηματοδότηση, παραγωγή

νέων προϊόντων και προώθηση προϊόντων στην αγορά. Οι τέσσερις αυτοί ρόλοι είναι καταστατικοί και συμπληρωματικοί, εξασφαλίζοντας τη μετατροπή γνώσεων και ιδεών σε προϊόντα και υπηρεσίες.³⁷ Το σύνολο διαμορφώνει ένα πυκνό δίκτυο οργανισμών που δραστηριοποιούνται στον αντίστοιχο τομέα παραγωγής και τεχνολογίας. Σε σχέση με ένα οριζόντιο σύστημα καινοτομίας, στα τομεακά συστήματα οι οργανισμοί που το συγκροτούν ανήκουν, κατά πλειοψηφία, στον ίδιο κλάδο / τεχνολογική περιοχή, γεγονός που προσανατολίζει το σύστημα στην αναζήτηση τεχνολογικής αριστείας σε παγκόσμιο επίπεδο.

Η άσκηση πολιτικής καινοτομίας στην Ελλάδα μέσω τομεακών συστημάτων καινοτομίας και ανοικτών τεχνολογικών πλατφορμών προτείνεται ως κεντρικός άξονας ανασύνταξης της πολιτικής έρευνας και καινοτομίας. Μεταξύ των τομεακών συστημάτων θα υπάρχουν επικαλύψεις, κοινές περιοχές τεχνολογίας όπως και σχέσεις παραγωγού-προμηθευτή, αλλά αυτό δεν αναιρεί την αυτόνομη συγκρότηση και εσωτερική συνοχή κάθε τομεακού συστήματος. Η γεωγραφική διάταξη των επιμέρους κόμβων κάθε δικτύου θα προκύψει από την υφιστάμενη γεωγραφική κατανομή των μονάδων που θα τα συγκροτήσουν. Εντούτοις, οι περιορισμοί της προγραμματικής περιόδου 2007-13, που προκύπτουν από την κατάταξη των ελληνικών περιφερειών σε περιοχές εκτός ενισχύσεων, σταδιακής μείωσης των ενισχύσεων (phasing-out), και στόχου 1, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι το μεγαλύτερο μέρος της πολιτικής E&A θα χρηματοδοτηθεί από τα Περιφερειακά Επιχειρησιακά Προγράμματα Αττικής και Κ. Μακεδονίας, οδηγούν σε γεωγραφικά πολωμένα τομεακά συστήματα με ισχυρά κέντρα στην Αθήνα και Θεσσαλονίκη.

Συνεκτιμώντας τις δυσκολίες δημιουργίας ενός καθολικού συστήματος καινοτομίας και την πολυπλοκότητα της παράλληλης λειτουργίας του σε πλειάδα αγορών και τεχνολογιών, θεωρούμε ότι τα τομεακά συστήματα καινοτομίας προσφέρουν τρία βασικά πλεονεκτήματα:

- Εστιάζονται στους τεχνολογικά ισχυρούς κλάδους της ελληνικής οικονομίας και συγκεντρώνουν τις καλύτερες δυνάμεις της ελληνικής οικονομίας της γνώσης.
- Δημιουργούν σωρευτικά πλεονεκτήματα λόγω εξειδίκευσης και μακροπρόθεσμης δημιουργίας μιας βάσης τεχνολογικών γνώσεων.

³⁶ Malerba, F. (2002) 'New challenges for sectoral systems of innovation in Europe', DRUID Summer Conference on Industrial Dynamics of the New and Old Economy, Copenhagen 6-8 June 2002, <http://www.druid.dk/uploads/tx_picturedb/ds2002-630.pdf>.

³⁷ Radjou, N. (2004) Innovation Networks, <<http://www-03.ibm.com/technology/businessvalue/files/innovation-networks.pdf>>.

- Διασυνδέουν την Ελλάδα με τους μεγάλους τομείς των ξένων ιδιωτικών επενδύσεων σε E&A, χωρίς τις οποίες η ιδιωτική προσπάθεια ETA δεν θα μπορέσει να φθάσει τα διεθνή επίπεδα αριστείας.

4.5. Τομεακή στόχευση της έρευνας και καινοτομίας

4.5.1. Από το 1989 μέχρι σήμερα, και σε τρία συνεχόμενα Κοινοτικά Πλαίσια Στήριξης, η Ελλάδα επιχείρησε (ανεπιτυχώς) να βελτιώσει το επίπεδο τεχνολογικής ικανότητάς της και τη θέση της στην Ευρωπαϊκή οικονομία της γνώσης.

Δύο δομικές αστοχίες χαρακτήρισαν τις πολιτικές που ασκήθηκαν. Πρώτο, οι πολιτικές έρευνας και τεχνολογικής ανάπτυξης προσανατολίσθηκαν στη λογική των ‘συγχρηματοδοτήσεων’, όπου δημόσιοι πόροι μοχλεύουν ιδιωτικούς. Όπως τεκμηριώνεται από την έρευνα κατανομής των πόρων καινοτομίας του 3^{ου} ΚΠΣ, το 80% των πόρων διατέθηκε για ενισχύσεις μέσω ενδιάμεσων φορέων, spin-offs, και ΠΑΒΕΤ.³⁸ Αυτή η προσέγγιση αντιστοιχεί πλήρως στη λογική του γραμμικού μοντέλου καινοτομίας, στο οποίο η δημόσια χρηματοδότηση έρευνας μοχλεύει πολλαπλασιαστικά ιδιωτικές επενδύσεις, και συνολικά το σύστημα οδηγείται σε ένα υψηλότερο επίπεδο καινοτομίας. Δυστυχώς, οι διασυνδέσεις δεν λειτούργησαν και στους δύο κρίκους της αλυσίδας των πολλαπλασιαστικών αποτελεσμάτων: Οι δημόσιοι πόροι για έρευνα ήσαν περιορισμένοι, και οι επιχειρήσεις που ενισχύθηκαν δεν ήσαν έντασης- έρευνας και παραγωγής καινοτομίας. Αφετέρου, οι πόροι που διατέθηκαν για έρευνα και καινοτομία ήσαν πενιχροί. Η συνολική κρατική επένδυση στο πεδίο της καινοτομίας περιορίσθηκε στο 2,4% του 3ου ΚΠΣ.

Δεύτερο, οι πολιτικές έρευνας και τεχνολογίας δεν ήσαν επαρκώς πληροφορημένες, αδιαφόρησαν για τα χαρακτηριστικά, τις αδυναμίες, τις ασυνέχειες, και ασυμμετρίες του εθνικού συστήματος καινοτομίας. Δεν βασίσθηκαν σε ένα στέρεο σώμα έρευνας και μελετών. Ως αποτέλεσμα, οι πολιτικές δεν υιοθέτησαν μια θεσμική και συστημική προσέγγιση για τη συγκρότηση και λειτουργία συστημάτων καινοτομίας.

³⁸ Technopolis (2006) ‘Strategic Evaluation on Innovation and the Knowledge Based Economy in relation to the Structural and Cohesion Funds, for the programming period 2007-2013’, European Commission, DG Regio.

Οι παραπάνω συνθήκες πρέπει να επαναπροσδιορισθούν με την σημαντική αύξηση των πόρων για έρευνα και καινοτομία και την κατανόηση των βασικών χαρακτηριστικών / αδυναμιών του ελληνικού συστήματος καινοτομίας.

Καταρχήν, η κυριαρχία μικρών επιχειρήσεων στην ελληνική οικονομία, αλλά και οι γενικότερες μεταβολές στο πεδίο της καινοτομίας με την παγκοσμιοποίηση των δικτύων έρευνας και ανάπτυξης νέων προϊόντων αποτρέπουν την επιστροφή στο γραμμικό μοντέλο καινοτομίας. Αποκλείοντας τη γραμμική σχέση έρευνας και καινοτομίας ως μοντέλου άσκησης πολιτικής ETA, το κεντρικό ερώτημα στο οποίο πρέπει να απαντήσει η εθνική στρατηγική έρευνας και καινοτομίας είναι αν οι πολιτικές πρέπει να τείνουν στη συγκρότηση συστημάτων καινοτομίας σε επιλεγμένους τομείς (κλάδους) της ελληνικής οικονομίας ή αντίθετα πρέπει να διατηρήσει τον οριζόντιο και μη επιλεκτικό χαρακτήρα που έχει ακολουθήσει έως σήμερα.

4.5.2. Η επιλεκτικότητα ως κεντρικό στοιχείο οργάνωσης της ελληνικής πολιτικής έρευνας και καινοτομίας, την οποία υποστηρίζουμε ως καταλληλότερη πολιτική, βασίζεται σε μια σειρά ερευνών που αναδεικνύουν τρεις κρίσιμες διαστάσεις αναδιοργάνωσης των συστημάτων καινοτομίας:

- (1) την τάση των μικρών χωρών να επικεντρώνουν το εθνικό σύστημα καινοτομίας τους σε περιορισμένο (επιλεγμένο) αριθμό τομέων,
- (2) τη σημαντική συγκέντρωση της παγκόσμιας E&A σε ένα μικρό αριθμό τομέων βιομηχανίας και υπηρεσιών, που επιτρέπει τη διασύνδεση των τομεακών συστημάτων καινοτομίας με την παγκόσμια κινητικότητα επενδύσεων E&A.
- (3) τις πολλαπλές ταχύτητες καινοτομίας που χαρακτηρίζουν την ελληνική βιομηχανία (υπηρεσίες) και αφετέρου την ιδιαίτερα θετική επίδοση της Ελλάδος στον τομέα των τεχνολογιών πληροφορίας και επικοινωνιών και των υπηρεσιών.

Χαρακτηριστική περίπτωση τομεακού συστήματος καινοτομίας είναι αυτό της Φινλανδίας. Σε έρευνα που δημοσιεύθηκε στο *Technology Analysis & Strategic Management*, βασισμένη στο Science Citation Index 2003-2004 και με μεθόδους ομαδοποίησης (clustering) και βιβλιομετρίας (bibliometrics) τεκμηριώνεται ότι ο πυρήνας γνώσης του Φινλανδικού συστήματος καινοτομίας εντοπίζεται σε 4 μόνο θεματικές περιοχές: (1) ασύρματα δίκτυα και κινητή επικοινωνία, (2) επεξεργασία σήματος, (3) επιστήμη των υλικών και engineering, και (4) χημεία.³⁹ Η ανάλυση αυτή επικυρώνει τις απόψεις για την εξειδίκευση των συστημάτων καινοτομίας των μικρών αλλά τεχνολογικά προηγμένων χωρών σε ένα μικρό αριθμό

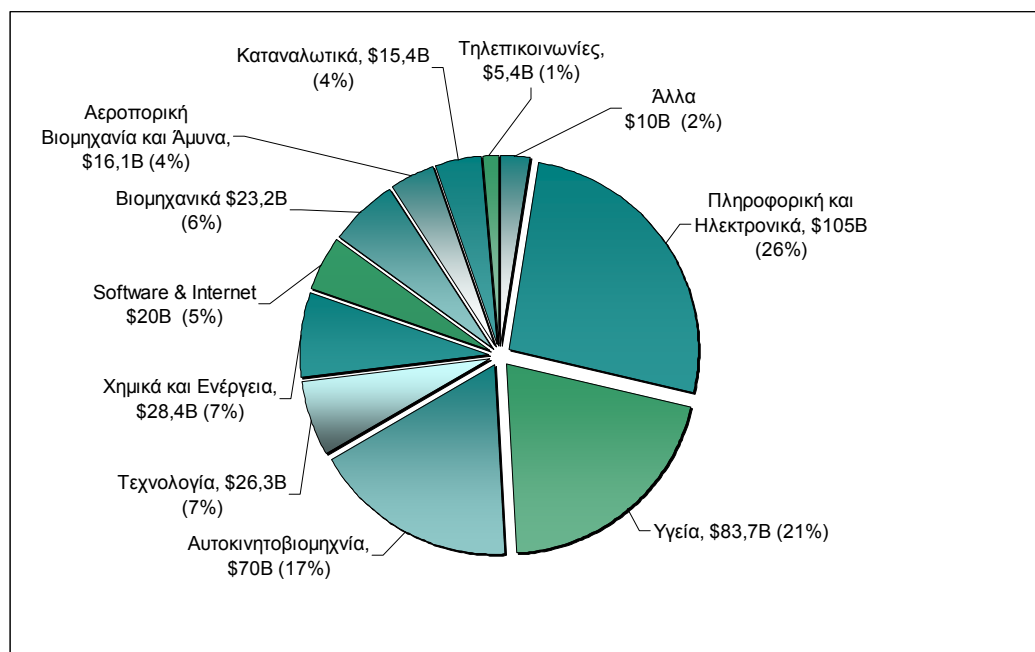
³⁹ Kostoff, R., Tshiteya, R., Bowles, C. και Tuunanen T. (2006) 'The structure and infrastructure of Finnish research literature' *Technology Analysis & Strategic Management*, Vol. 18, σσ. 187-220.

περιοχών έρευνας και τεχνολογίας και την αναζήτηση, μέσω της εξειδίκευσης, ηγετικής θέσης σε παγκόσμιο επίπεδο.

Εξίσου σημαντικό επιχείρημα υπέρ της τομεακής εξειδίκευσης των συστημάτων καινοτομίας, μικρών και μεγάλων χωρών, προσφέρει η πρόσφατη έρευνα της Booz Allen Hamilton σχετικά με τις ιδιωτικές επενδύσεις E&A σε παγκόσμιο επίπεδο.⁴⁰

Η έρευνα βασίζεται στις 1000 επιχειρήσεις με τις μεγαλύτερες δαπάνες E&A (Global Innovation 1000). Δείχνει ότι η ερευνητική δραστηριότητα είναι εξαιρετικά συγκεντρωμένη. Η επόμενη ομάδα 1000 επιχειρήσεων δαπάνησε μόνο 25 δις \$, που αντιστοιχεί στο 6% των επιχειρήσεων του Global Innovation 1000. Από τα πιο σημαντικά ευρήματα της έρευνας είναι η τομεακή συγκέντρωση της E&A: τρεις τομείς (Υπολογιστές και Ηλεκτρονικά, Υγεία, και Αυτοκινητοβιομηχανία) συγκεντρώνουν το 65% του συνόλου της ιδιωτικής δαπάνης E&A. Οι δύο εξ' αυτών (Υγεία, Λογισμικό και Υπηρεσίες Internet) παρουσιάζουν και τη μεγαλύτερη ένταση καινοτομίας, όπως αυτή απεικονίζεται στο δείκτη E&A προς Πωλήσεις.

Διάγραμμα 8: Τομεακή συγκέντρωση της επιχειρηματικής E&A σε παγκόσμιο επίπεδο

Πηγή: Booz Allen Hamilton Global Innovation 1000

⁴⁰ Booz Allen Hamilton (2006) 'Global Innovation 1000',
<http://www.boozallen.com/media/file/Global_Innovation_1000_2006.pdf>.

Ο τρίτος λόγος που συνηγορεί για την τομεακή στόχευση του ελληνικού συστήματος καινοτομίας είναι οι πολλαπλές ταχύτητες καινοτομίας που εμφανίζουν οι επιμέρους κλάδοι της μεταποίησης και των υπηρεσιών και η ανάδειξη των υπηρεσιών ως του πλέον καινοτόμου τμήματος του ελληνικού παραγωγικού συστήματος. Μια πολιτική καινοτομίας που ακολουθεί αρχές αποτελεσματικότητας και επιβράβευσης είναι εύλογο να δώσει προτεραιότητα σε τομείς υψηλής ικανότητας.

4.5.3. Άμεσο ερώτημα των παραπάνω είναι η διερεύνηση και τεκμηρίωση των τομέων που θα μπορούσαν να αποτελέσουν τον πυρήνα της ερευνητικής και καινοτομικής εξειδίκευσης της Ελλάδος.

Σε έρευνα της Logotech, η τομεακή και τεχνολογική εξειδίκευση της Ελληνικής οικονομίας προσδιορίζεται από την ανάλυση των επιδόσεων των κλάδων μεταποίησης και υπηρεσιών σε πέντε επίπεδα: προστιθέμενη αξία, απασχόληση, εξαγωγές, δαπάνες για έρευνα, και αιτήσεις για ευρεσιτεχνίες. Ένα έκτο επίπεδο αφορά τις τάσεις αύξησης ή μείωσης που διαγράφουν οι κλάδοι στα παραπάνω επίπεδα στην περίοδο 1993-2003.⁴¹

Από την έρευνα αυτή τεκμηριώνεται ότι στη συνολική προστιθέμενη αξία της χώρας, συντριπτικό μερίδιο έχουν οι υπηρεσίες, η κτηματαγορά, το εμπόριο, και η γεωργία. Επίσης σημαντικό μερίδιο, και με τάσεις αύξησης, έχουν οι κατασκευές, ο τουρισμός, και οι μεταφορές. Μια επόμενη ομάδα συγκροτούν η κλωστοϋφαντουργία, τα τρόφιμα (με τάσεις συρρίκνωσης), ιδιαίτερα της κλωστοϋφαντουργίας), και οι τηλεπικοινωνίες (με τάσεις αύξησης). Αντίστοιχα με τη συμβολή των κλάδων στην προστιθέμενη αξία, το μεγαλύτερο μέρος της συνολικής απασχόλησης συγκεντρώνεται στις υπηρεσίες, τη γεωργία, το εμπόριο, τις κατασκευές, τα ξενοδοχεία / εστιατόρια, τις μεταφορές, την κλωστοϋφαντουργία, και τα τρόφιμα. Σημειώνουμε ότι ο κλάδος υπηρεσιών πληροφορικής, παρόλο με μικρό μερίδιο, με βάση το ρυθμό αύξησης της προστιθέμενης αξίας, είναι ο πλέον δυναμικός κλάδος της ελληνικής οικονομίας.

Ως προς το δείκτη εξειδίκευσης της προστιθέμενης αξίας της χώρας σε σύγκριση με τον αντίστοιχο της Ε.Ε. των 15, μεγάλη εξειδίκευση παρουσιάζει η Ελλάδα στη γεωργία (τη μεγαλύτερη εξειδίκευση στην Ε.Ε των 15), στα ξενοδοχεία/ εστιατόρια, στα προϊόντα πετρελαίου, στον ναυπηγοεπισκευαστικό κλάδο, και στην κλωστοϋφαντουργία. Σημαντική εξειδίκευση παρουσιάζουν επίσης οι κατασκευές, οι τηλεπικοινωνίες και υπηρεσίες

⁴¹⁴¹ Logotech (2007) 'Διερεύνηση των τομέων προτεραιότητας για την προώθηση της Έρευνας & Τεχνολογίας κατά την προγραμματική περίοδο 2007-2013', Αθήνα: ΓΓΕΤ.

πληροφορικής, τα τρόφιμα, οι μεταφορές, και τα μη μεταλλικά ορυκτά.

Στο δείκτη εξειδίκευσης εξαγωγών, η Ελλάδα διατηρεί ανταγωνιστική θέση στη γεωργία, στα προϊόντα πετρελαίου, στα κλωστοϋφαντουργικά προϊόντα, στα βασικά μέταλλα, στα τρόφιμα και στα μη μεταλλικά ορυκτά.

Οι κλάδοι που συγκεντρώνουν το μεγαλύτερο μερίδιο των δαπανών για έρευνα είναι οι ηλεκτρονικές συσκευές και εξαρτήματα (ραδιοφωνίας, τηλεόρασης και τηλεπικοινωνιών, ηλεκτρονικά εξαρτήματα ολοκληρωμένα κυκλώματα) με τάσεις αύξησης του μεριδίου τους σε όλη τη δεκαετία 1993-2003, οι υπηρεσίες πληροφορικής, με μικρή τάση υποχώρησης, και τα χημικά που αυξάνουν το μερίδιό τους πάνω από 10 μονάδες στη δεκαετία 1993-2003. Ως προς το δείκτη εξειδίκευσης δαπανών έρευνας των επιχειρήσεων, οι ελληνικοί κλάδοι με τη καλύτερη επίδοση σε σύγκριση με τις αντίστοιχες δαπάνες των κλάδων στην Ε.Ε. των 15, είναι οι δημόσιες υπηρεσίες και ακολουθούν τα τρόφιμα, οι υπηρεσίες πληροφορικής, το εμπόριο, οι ηλεκτρονικές συσκευές, τα έπιπλα, ο ναυπηγοεπισκευαστικός κλάδος, οι κατασκευές, τα μη μεταλλικά ορυκτά και τα χημικά.

Σε επίπεδο ευρεσιτεχνιών, μεγαλύτερη συγκέντρωση μεταξύ των ελληνικών κλάδων παρατηρείται στα φάρμακα, στα χημικά, και στις ηλεκτρονικές συσκευές και εξαρτήματα. Με βάση το δείκτη εξειδίκευσης ευρεσιτεχνιών σε σχέση με τον αντίστοιχο δείκτη της Ε.Ε.-15 υπάρχει σχετική εξειδίκευση μόνο στα φάρμακα, στα χημικά (εξαιρουμένων των φαρμάκων), και στα τρόφιμα /ποτά.

Στη βάση των παραπάνω στοιχείων και δεικτών παραγωγικής εξειδίκευσης (σύνθεση δεικτών προστιθέμενης αξίας και εξαγωγών) και τεχνολογικής / ερευνητικής εξειδίκευσης (σύνθεση των δαπανών για έρευνα και ευρεσιτεχνίες) μπορούμε να ξεχωρίσουμε τους κλάδους που προηγούνται σε ικανότητα ανάπτυξης καινοτομίας. Ξεκινώντας με αποκλεισμούς, εξαιρούμε κλάδους με σημαντική εξειδίκευση, όπως η γεωργία, οι δημόσιες υπηρεσίες, οι χρηματοοικονομικές υπηρεσίες, τα ξενοδοχεία /εστιατόρια και το εμπόριο, επειδή η παραγωγική τους εξειδίκευση δε συνοδεύεται με αντίστοιχη τεχνολογική εξειδίκευση. Επίσης, εξαιρούμε την κλωστοϋφαντουργία λόγω της φθίνουσας πορείας του κλάδου. Οι υπόλοιποι κλάδοι που συνδυάζουν σημαντική παραγωγική και ερευνητική / τεχνολογική εξειδίκευση είναι οι κατασκευές, τα τρόφιμα/ ποτά, οι τηλεπικοινωνίες, ο ηλεκτρονικός εξοπλισμός και υπηρεσίες πληροφορικής. Στην ομάδα αυτών των κλάδων πρέπει να προστεθούν και τα χημικά λόγω της ταχύτητας αύξησης της τεχνολογικής εξειδίκευσης. Στον

Πίνακα 3 παρουσιάζεται η βαθμολογία στους επιμέρους τομείς εξειδίκευσης, με βαθμό αριστείας το 3, καθώς και η συγκεντρωτική βαθμολογία των επιλεγμένων κλάδων.

Πίνακας 3. Βαθμολογία εξειδίκευσης των επιλεγμένων κλάδων

Κλάδοι	Παραγωγική εξειδίκευση	Τεχνολογική εξειδίκευση	Ταχύτητα ανάπτυξης	Συνολική βαθμολογία
Κατασκευές	2	3	1	6
Κοινοτικές υπηρεσίες* (υγεία)	0	3	2	5
Τρόφιμα	2	2	1	5
Υπηρεσίες πληροφορικής	0	2	3	5
Ηλεκτρονικός εξοπλισμός	0	3	1	4
Τηλεπικοινωνίες	2	0	2	4
Χημικά	0	2	1	3

* Κατά την ορολογία της μελέτης περιλαμβάνει τους κλάδους 75-99 ΣΤΑΚΟΔ

Πηγή: Logotech 2007

4.3.4. Η ανάπτυξη των παραπάνω κλάδων σχετίζεται αναπόσπαστα με τη δυναμική και εξειδίκευση συγκεκριμένων επιστημονικών πεδίων έρευνας και τεχνολογιών. Η διασύνδεση κλαδικών ικανοτήτων με τεχνολογίες αριστείας είναι προϋπόθεση για κάθε στοχοθετημένο οικο-σύστημα καινοτομίας. Συνεκτιμώντας τη διάσταση αυτή μπορούμε να οριοθετήσουμε 5 περιοχές προτεραιότητας που αντιστοιχούν στα δεδομένα εξειδίκευσης και αριστείας των ελληνικών παραγωγικών και ερευνητικών δραστηριοτήτων:

1. **Πληροφορικής και Ηλεκτρονικών**, που συμπεριλαμβάνει τους κλάδους κατασκευής μηχανών γραφείου και υπολογιστών (NACE 30), κατασκευής ηλεκτρικού εξοπλισμού (NACE 31), κατασκευής εξοπλισμού ραδιοφωνίας, τηλεόρασης, και επικοινωνίας (NACE 32), τις υπηρεσίες τηλεπικοινωνιών (NACE 64), και τις υπηρεσίες υπολογιστών και άλλες συναφείς (NACE 72), που στηρίζονται στις τεχνολογίες πληροφορικής και επικοινωνίας, αυτομάτου ελέγχου, και στις ψηφιακές υπηρεσίες του σημερινού και μελλοντικού Διαδικτύου.
2. **Υγείας**, που επικεντρώνεται στον αντίστοιχο κλάδο υπηρεσιών και στις επιστήμες της υγείας και βιο-ιατρικής.
3. **Αγρο-βιο-διατροφής**, που συμπεριλαμβάνει τους κλάδους τροφίμων και ποτών (NACE 15) και στηρίζεται στις τεχνολογίες τροφίμων, στη βιοτεχνολογία, στις αγρο-τεχνολογίες και απαντάει σε νέα διατροφικά και καταναλωτικά πρότυπα.
4. **Κατασκευών**, που συμπεριλαμβάνει τους κλάδους μη-μεταλλικών ορυκτών (NACE 26) και κατασκευών (NACE 45) που στηρίζονται στις επιστήμες μηχανικού, στα προηγμένα υλικά και στην ορθολογική χρήση και εξοικονόμηση ενέργειας.

5. **Χημικών και Πετρελαιοειδών**, που συμπεριλαμβάνει τους κλάδους χημικών (NACE 24) και πετρελαιοειδών (NACE 23) που στηρίζονται σε τεχνολογίες χημικών διεργασιών.
6. **Ενέργειας και Περιβάλλοντος**, που συμπεριλαμβάνει τις πράσινες τεχνολογίες κατασκευής και διαχείρισης περιβάλλοντος, τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, τις τεχνολογίες εξοικονόμησης ενέργειας, και ανακύκλωσης υλικών.

4.6 . Μεγάλα έργα: Υλοποίηση δέσμης πολιτικών και μηχανισμοί εφαρμογής

Η στροφή προς το νέο μοντέλο ανάπτυξης που βασίζεται στην επιχειρηματικότητα γνώσης και καινοτομίας είναι εφικτή μέσα στην παρούσα συγκυρία και με το υφιστάμενο πλαίσιο μηχανισμών διαχείρισης του δημόσιου τομέα.

Τρεις μεγάλες ενότητες μηχανισμών εφαρμογής αποτελούν:

- Οι θεσμικές μεταβολές και προσαρμογές για την ενεργοποίηση των πολιτικών που επιγραμματικά περιγράψαμε, την αναπτυξιακή πολιτική, τη νέα βιομηχανική πολιτική, την πολιτική οικοσυστημάτων καινοτομίας, και την πολιτική στοχευμένης έρευνας,
- Οι μηχανισμοί χρηματοδότησης και διαχείρισης του ΕΣΠΑ και άμεσα η αξιοποίηση των δυνατοτήτων που προσφέρει η ενδιάμεση αναθεώρηση του ΕΣΠΑ για την ένταξη και υλοποίηση έργων άμεσης προτεραιότητας, και
- Η ευρεία εισαγωγή πληροφορικής και ψηφιακών συστημάτων διαχείρισης σε όλο το φάσμα της δημόσιας διοίκησης, της αυτοδιοίκησης, των ΔΕΚΟ και του ευρύτερου δημόσιου τομέα.

Για την ενεργοποίηση των παραπάνω μηχανισμών εφαρμογής χρειάζεται επιπλέον επεξεργασία που υπερβαίνει την παρούσα έκθεση και η οποία είναι εύλογη μόνο στο πλαίσιο (και μετά) υιοθέτησης των κατευθύνσεων άσκησης πολιτικής που επιγραμματικά περιγράψαμε στο Κεφάλαιο 4 του παρόντος κειμένου.

4.7. Εν είδει συμπερασμάτων: Η ελληνική οικονομία χρειάζεται μια νέα αναπτυξιακή στρατηγική με επίκεντρο τη γνώση, την τεχνολογία και την καινοτομία παντού και για όλους

Η ελληνική οικονομία εκτός από το οξύ δημοσιονομικό της πρόβλημα έχει και πολύ σημαντικό πρόβλημα με την επιδεινούμενη θέση της στη διεθνή κατανομή έργων. Το

ελληνικό παραγωγικό και επιχειρηματικό σύστημα συμπίεζεται στο πλαίσιο του διεθνούς ανταγωνισμού μεταξύ παραγωγών που βασίζονται στο χαμηλό κόστος εργασίας («φθηνοί παραγωγοί») και προέρχονται από χώρες χαμηλότερου βιοτικού επιπέδου και παραγωγών που στηρίζονται στην υψηλή ποιότητα και τη διαφοροποίηση και προέρχονται από χώρες υψηλών παραγωγικών και τεχνολογικών δυνατοτήτων και υψηλών εισοδημάτων. Η αντιμετώπιση του οικονομικού ζητήματος της χώρας δεν μπορεί να περιοριστεί στην αναγκαία δημοσιονομική προσαρμογή. Απαιτείται αντίστοιχη παραγωγική και τεχνολογική προσαρμογή.

Το κεντρικό ζήτημα που τίθεται μπορεί να συνοψισθεί ως εξής: «Πώς στο πλαίσιο της απαραίτητης δημοσιονομικής προσαρμογής θα τεθούν οι προϋποθέσεις από τώρα για την επανεκκίνηση της μεγεθυντικής και αναπτυξιακής δυναμικής στην κατεύθυνση της αναβάθμισης της θέσης της χώρας στον νέο και εξελισσόμενο διεθνή καταμερισμό εργασίας»; Η ελληνική οικονομία πέρα από τον δημοσιονομικό εκτροχιασμό εμφανίζει θεσμική και τεχνολογική υστέρηση και έλλειμμα παραγωγικότητας και ανταγωνιστικότητας. Εξάλλου, και στην πρόσφατη μακρά αναπτυξιακή τροχιά της ελληνικής οικονομίας της περιόδου 1994-2008, ισχυρή οικονομική μεγέθυνση είχαμε με αποτέλεσμα να συγκλίνουμε με το ευρωπαϊκό μέσο επίπεδο (της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 27) , αλλά από την οικονομία της γνώσης απείχαμε.

Επομένως, πέρα από τη μακροοικονομική διαχείριση θα πρέπει να στρέψουμε την προσοχή μας στην αναγκαία διασύνδεση των παραγωγικών δομών- και των παραγωγικών και επιχειρηματικών υποκειμένων- με την τεχνολογία και την καινοτομία καθώς και με την ποιότητα των θεσμών. Στο πλαίσιο αυτό, πρέπει να επιδιωχθεί μια ποιοτική ανάπτυξη με επίκεντρο τη γνώση, την καινοτομία και τη λειτουργική αξιοποίηση της τεχνολογίας, με μοχλό την επιχειρηματικότητα εντάσεως γνώσης και με την υποστήριξη ενός ευφυούς και αποτελεσματικού αναπτυξιακού κράτους.

Η αναζήτηση, ο σχεδιασμός και κυρίως η υλοποίηση ενός ποιοτικά αναβαθμισμένου αναπτυξιακού προτύπου που θα αξιοποιεί περισσότερο τη γνώση, την καινοτομία και την τεχνολογία, θα είναι περισσότερο οικολογικό και οικονομικά δυναμικότερο και θα «συμφιλιώνει» την ανταγωνιστικότητα με την κοινωνική συνοχή είναι επιτακτική. Κατευθυντήρια προοπτική είναι η «πράσινη κοινωνία της γνώσης» (Green knowledge based society) που συμπυκνώνει ένα νέο βιώσιμο «ευρωπαϊκό μοντέλο» για τον 21^ο αιώνα, στη δρομολόγηση του οποίου πρέπει να συγκλίνουν και οι ευρωπαϊκές πολιτικές καινοτομίας και συνοχής.

Η υλοποίηση μιας στρατηγικής για την ποιοτική ανάπτυξη στη χώρα μας απαιτεί ένα νέο κοινωνικό συμβόλαιο για την ανασυγκρότηση της χώρας και την αναβάθμιση της θέσης της χώρας στην ευρωπαϊκή και στη διεθνή κατανομή έργων. Η κοινωνική αυτή συμφωνία θα έχει στο επίκεντρο της την αποδοτική και αποτελεσματική χρήση των πόρων, την ενθάρρυνση της δημιουργικότητας και της πρωτοβουλίας, την εξυπηρέτηση των πολιτών, τη δίκαιη κατανομή των βαρών και των ωφελειών. Θα επιδιώκει να συνδυάσει τη βελτίωση της παραγωγικότητας και της ανταγωνιστικότητας με την κοινωνική συνοχή. Απαιτεί, προς τούτο, τη διαμόρφωση μιας νέας ατζέντας του δημόσιου διαλόγου και της δημόσιας διαβούλευσης, καθώς η ανάπτυξη είναι και μια διεργασία κινητοποίησης και μετατόπισης πόρων, ενεργοποίησης ανθρώπων, ομάδων και κοινωνικών δυνάμεων γύρω από ευρύτερους, αλλά και συγκεκριμένους και χρονικά και τοπικά εντοπισμένους στόχους. Απαιτεί, ασφαλώς, τη διαμόρφωση ενός συστήματος δημόσιων πολιτικών με την ενοποίηση και την ολοκλήρωση παρεμβάσεων, δράσεων και μέτρων αντί της υιοθέτησης μεμονωμένων και πολλές φορές αντικρουόμενων πολιτικών ή / και αποσπασματικών παρεμβάσεων και μέτρων. Η οργάνωση και η στρατηγική διοίκηση της υλοποίησης των δημόσιων πολιτικών μετράει και μετράει πάρα πολύ. Η εξαγγελία τους ή η απλή νομοθετική τους πλαισίωση δεν επαρκεί ιδιαίτερα στο ελληνικό περιβάλλον, όπως επώδυνα έχει δείξει η πολύ πρόσφατη εμπειρία. Χρειάζεται, ένας ισχυρός συντονισμός των δημόσιων πολιτικών με τη διαμόρφωση των συνθηκών και τη διασφάλιση των προϋποθέσεων για την αποκεντρωμένη υλοποίησή τους σε συνδυασμό με το κατάλληλο timing εκδήλωσης των αντίστοιχων πρωτοβουλιών και τη συστηματική παρακολούθηση της εφαρμογής τους. Το Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς αποτελεί το πεδίο πρόκληση για την εφαρμογή αυτής της στρατηγικής τόσο γιατί εκεί κρίνεται η στοχευμένη χρηματοδότηση δράσεων στο ανωτέρω τομέα όσο και ο συντονισμός των πολιτικών.

Παράρτημα Πινάκων και Διαγραμμάτων για την τεκμηρίωση της μελέτης

1. Πίνακας εισαγωγών σε αξία € για τα έτη 2001-2009
2. Πίνακας εισαγωγών σε ποσότητες για τα έτη 2001-2009
3. Πίνακας εξαγωγών σε αξία € για τα έτη 2001-2009
4. Πίνακας εξαγωγών σε ποσότητες για τα έτη 2001-2009
5. Πίνακας εξαγωγών της Ελλάδας στην ΕΕ-15 για τα έτη 2001-2008
6. Πίνακας Μοναδιαίου Κόστους Εργασίας για τα έτη 1997-2008
7. Πίνακες και Διαγράμματα για την ανταγωνιστικότητα της Ελλάδας
8. Πίνακες και Διαγράμματα για την Καινοτομία στην Ελλάδα

Imports Growth in value (€) - 2001-2009 - 2dig

Code	Product label	2001-2002, %	2002-2003, %	2003-2004, %	2004-2005, %	2005-2006, %	2006-2007, %	2007-2008, %	2008-2009, %	Imported value in 2009,Euro thousand
'84	Machinery, nuclear reactors, boilers, etc	-5,71	16,88	10,2	-5,71	17,31	14,31	10,6	-25,43	3898505,5
'27	Mineral fuels, oils, distillation products, etc	-4,72	18,47	-1,11	46,5	23,23	-13,58	44,37	-70,32	3597058,5
'30	Pharmaceutical products	-34,31	126,09	16,18	22,4	6,97	13,6	9,22	-0,36	3502827,75
'87	Vehicles other than railway, tramway	15,5	24,6	29,75	-5,51	1,58	18,89	-8,61	-36,13	3063000
'89	Ships, boats and other floating structures	102,35	25,84	-39,6	-30,29	98,04	-2,24	-12,54	30,02	3009829
'85	Electrical, electronic equipment	-10,05	20,52	16,36	-5,76	14,5	13,46	2,12	-26,97	2757359
'88	Aircraft, spacecraft, and parts thereof	25,32	175,73	12,03	-31,6	-88,29	201,8	96,64	179,5	1533663,25
'39	Plastics and articles thereof	9,97	6,94	17,02	2,97	14,21	17,92	-2,13	-29,97	1227729,13
'02	Meat and edible meat offal	9,22	4,64	3,98	14,58	16,67	-10,67	9,9	2,15	1049273,25
'90	Optical, photo, technical, medical, etc apparatus	13,29	11,56	18,25	-7,34	18,19	9,21	10,56	-28,03	1001479,88
'61	Articles of apparel, accessories, knit or crochet	-40,66	22,05	23,45	14,93	15,84	50,64	8,77	-7,06	977518
'62	Articles of apparel, accessories, not knit or crochet	-0,47	33,57	6,98	12,63	9,72	17,35	6,32	-8,87	959514,63
'72	Iron and steel	4,73	18,81	33,37	-0,51	25,72	17,29	10,27	-62,17	860479,75
'48	Paper & paperboard, articles of pulp, paper and board	-22,06	38,25	1,62	0,13	7,16	5,31	2,67	-19,21	852963,81

Imports Growth in value (€) - 2001 -2009- 4dig

Code	Product label	2001-2002, %	2002-2003, %	2003-2004, %	2004-2005, %	2005-2006, %	2006-2007, %	2007-2008, %	2008-2009, %	Imported value in 2009,Euro thousand
'8901	Cruise ship, cargo ship, barges	105,98	25,2	-42,17	-30,89	104,5	-4,55	-16,2	39,99	2867154,5
'3004	Medicament mixtures (not 3002, 3005, 3006), put in dosage	-35,46	130,9	14,49	20,06	8,48	14,69	8,89	-5,61	2816908,25
'8703	Cars (incl. station wagon)	17,47	26,95	33,64	-8,66	5,17	17,68	-9,9	-31,83	2019971,5
'2710	Petroleum oils, not crude	19,55	71,65	-14,6	47,64	25,69	-36,5	97,74	-23,98	1957727,75
'9999	Commodities not elsewhere specified	202,36	-43,32	-71,68	-13,58	159,95	-37,84	-5,11	2167,57	1779023
'8802	Aircraft, (helicopter,aeroplanes) & spacecraft (satellites)	-61,59	611,48	77,62	-32,15	-96,48	761,63	116,06	181,94	1318734,63
'2709	Crude petroleum oils	-8,2	6,54	2,23	47,96	20,14	-8,61	30,29	-85,26	1166749,5
'8517	Electric app for line telephony,incl curr line system	-32,32	33,37	11,68	-31,26	16,83	228,38	3,15	-31,79	740588,5
'3002	Human & animal blood; antisera, vaccines, toxins, micro-organism cultu	-42,37	181,2	24,24	40,36	22,09	8,11	17,23	69,24	520925,22
'8471	Automatic data processing machines;optical reader, etc	4,76	16,4	23,5	-10,93	9,31	12,21	14	-30,03	446625,25
'0201	Meat of bovine animals, fresh or chilled	79,21	4,32	11,72	12,67	16,72	-7,74	8,32	12,17	419394,38
'0203	Meat of swine, fresh, chilled or frozen	-17,03	1,07	-1,4	17,46	35,56	-24,3	11,17	4,52	396110,06

Imports Growth in quantity - 2001-2009- 4dig

Code	Product label	2001-2002, %	2002-2003, %	2003-2004, %	2004-2005, %	2005-2006, %	2006-2007, %	2007-2008, %	2008-2009, %	2009	
										Imported quantity	Unit
'8901	Cruise ship, cargo ship, barges	1244,63	233,17	-97,99	-63,65	113,07	31,64	-46,94		0	No quantity
'3004	Medicament mixtures (not 3002, 3005, 3006), put in dosage	-51,4	44,57	146,69	-67,21	40,96	-25,3	44,21	13,88	36697	Tons
'8703	Cars (incl. station wagon)	12,03	17,53	35,12	-10,36	2,12	20,53	-16,24		0	No quantity
'2710	Petroleum oils, not crude	-5,21	-11,1	15,7	7,27	12,66	-33,45	53,83		0	No quantity
	Aircraft, (helicopter,aeroplanes) & spacecraft (satellites)										
'8802		-63,91	87,32	185,42	-39,69	-88,05	450,63	59,31		0	No quantity
'2709	Crude petroleum oils	-7,26	1,74	-3,09	2,91	-2,93	-7,79	-6,94	-74,54	4013217	Tons
	Electric app for line telephony,incl curr line system										
'8517		-83,14	110,95	-3,86	5,88	-19,11	108,49	-6,05		0	No quantity
	Human & animal blood; antisera, vaccines, toxins, micro-organism cultu										
'3002	Automatic data processing machines;optical reader, etc	-59,57	153,07	-10,3	60	-16,67	14,43	-13,83	139,15	3726	Tons
'8471	Meat of bovine animals, fresh or chilled	-59,86	25,15	-3,99	-20,39	12,19	-29,41	10,33		0	No quantity
'0201		-5,27	-15,84	11,23	3,23	10,52	-7,55	4,93	9,26	112026	
'0203	Meat of swine, fresh, chilled or frozen	-64,2	3,18	-5,58	25,81	5,09	-12,13	0,49	15,99	213940	

Exports Growth in value (€) - 2001-2009 - 2dig

Code	Product label	2001-2002, %	2002-2003, %	2003-2004, %	2004-2005, %	2005-2006, %	2006-2007, %	2007-2008, %	2008-2009, %	Exported value in 2009,Euro thousand
'27	Mineral fuels, oils, distillation products, etc	-28,62	-10,04	1,7	56,23	64,84	-4,1	-8,66	-17,53	1569703
'30	Pharmaceutical products	-22,39	104,31	22,98	37,91	-4,18	3,77	-7,89	-0,17	858016,06
'39	Plastics and articles thereof	23,31	10	9,41	16,5	15,45	15,53	-0,09	-21,26	670985,81
'76	Aluminium and articles thereof	-10,84	21,35	0,74	1,14	18,95	5,75	-4,29	-28,19	642807,75
'20	Vegetable, fruit, nut, etc food preparations	4,62	-19,81	-1,41	19,38	16,83	14,56	-2,84	-7,35	629742,63
'85	Electrical, electronic equipment	-8,7	2,19	19,02	10,34	29,67	-4,45	-0,82	-35,91	600517,69
'61	Articles of apparel, accessories, knit or crochet	0,41	9,06	-7,87	-18,54	-13,44	-4,78	-18,78	-8,84	535007,13
'84	Machinery, nuclear reactors, boilers, etc	21,25	7,48	1,06	-3,38	19,89	7,92	5,47	-44,37	521741,22
'08	Edible fruit, nuts, peel of citrus fruit, melons	-22,09	-9,28	-5,55	23,71	-0,27	5,93	12,81	-8,77	498760,22
'10	Cereals	36,29	-53,65	-19,02	182,44	-7,24	-4,04	55,34	209,14	489701,19
'72	Iron and steel	-0,83	11,64	87,8	-9,01	19,92	27,59	26,14	-25,94	459940,59
'03	Fish, crustaceans, molluscs, aquatic invertebrates nes	-2,59	30,69	9,39	6,45	16,03	5,5	-0,24	0,45	414485,53

Exports Growth in value (€) - 2001-2009 - 4dig

Code	Product label	2001-2002, %	2002-2003, %	2003-2004, %	2004-2005, %	2005-2006, %	2006-2007, %	2007-2008, %	2008-2009, %	Exported value in 2009,Euro thousand
'2710	Petroleum oils, not crude	-21,37	-11,32	2,92	56,55	65,77	-5,59	-9,96	-25,58	1303615,25
'3004	Medicament mixtures (not 3002, 3005, 3006), put in dosage	-23,29	102,43	22,52	39,51	-4,01	4,89	-8,31	-2,65	809190,19
'9999	Commodities not elsewhere specified	-25,41	39,19	27,9	23,88	25,57	24,58	-18,58	52,46	696252,75
'1001	Wheat and meslin	26,59	-59,51	-53,8	125,65	95,37	-20,2	99,88	322,67	444701,44
'0302	Fish, fresh, whole	-10,28	36,34	6,79	8,27	17,63	7,82	2,7	-11,72	304718,78
'1509	Olive oil and its fractions	-22,18	42,87	-53,63	175,94	18,47	-30,26	-16,86	18,47	276732,88
'7606	Aluminum plates, sheets and strip, of a thickness exceeding 0.2mm	7,9	17,37	18,89	-6,17	7,03	3,27	7,28	-13,38	257950,13
'2401	Tobacco unmanufactured; tobacco refuse	-3,18	15,16	-19,48	29,13	-17,85	-9,13	18,9	-0,97	257843,28
'2005	Prepared or preserved vegetables nes (excl. frozen)	21,7	-2,66	9,49	13,53	15,88	19,1	-1,48	14,18	240235,03
'5201	Cotton, not carded or combed	-24,88	54,19	-11	-10,62	20,64	-47,64	34,89	4,69	234394,05
'2008	Preserved fruits nes	0,71	-31,08	-2,09	22,65	13,08	18,82	-4,7	-21,32	225379,47
'0406	Cheese and curd	-13,29	20,85	11,66	-3,21	23,66	17,37	14,9	9,42	217067,59

Exports Growth in quantity 2001-2009 - 4dig

Code	Product label	2001-2002, %	2002-2003, %	2003-2004, %	2004-2005, %	2005-2006, %	2006-2007, %	2007-2008, %	2008-2009, %	2009	
										Exported quantity	Unit
'2710	Petroleum oils, not crude	-17,18	-25,42	3,73	5,64	37,66	-6,43	-31,98	13,45	3195788	Tons
'6106	Women's blouses & shirts, knitted or crocheted	-25,8	312,53	-38,13	-70,47	-2,3	-33,86	-28,42	-52,06	6497	Tons
'6109	T-shirts, singlets and other vests, knitted or crocheted	559,47	-58,91	-79	-21,46	-24,46	-6,95	-9,33		0	No quantity
'3004	Medicament mixtures (not 3002, 3005, 3006), put in dosage	-93,36	92,65	11,32	54,35	25,29	-26,84	1,01		0	No quantity
'2401	Tobacco unmanufactured; tobacco refuse	0,1	-1,86	-7,44	22,23	-7,49	-5,89	-6,59	-26,28	55995	Tons
'5201	Cotton, not carded or combed	-29,23	26,95	0,83	0,7	15,24	-48,35	27,62	8,08	236937	Tons
'7606	Aluminum plates, sheets and strip, of a thickness exceeding 0.2mm	18,55	28,28	23,99	-16,61	-12,34	-1,93	1,63	14,22	103817	
'1509	Olive oil and its fractions	-59,13	42,68	-58,74	139,35	4,58	-14,54	-16,24	38,4	108278	
'2523	Cements, portland, aluminous, slag, supersulfate & similar hydraulic c	-42,17	18,64	-8,25	30,33	-17,17	11,56	5,69	-69,16	1219555	Tons
'2716	Electrical energy							283,58	-22,09	693163	Mega watt hours
'1001	Wheat and meslin	32,28	-59,24	-57,73	144,84	83,05	-47,62	64,33	70,16	529900	Tons

Code	Product label	2001-2002, %	2002-2003, %	2003-2004, %	2004-2005, %	2005-2006, %	2006-2007, %	2007-2008, %	2008-2009, %	2009	
										Exported quantity	Unit
'2818	Aluminium oxide (incl artificial corundum); aluminium hydroxide	8,33	9,06	10,28	8,25	5,35	58,44	-37,72	13,53	521972	Tons
'2606	Aluminium ores and concentrates	-5,71	32,44	30,57	22,83	-19,75	19,44	-27,47	-43,84	443732	Tons
'2530	Mineral substances, ores	-21,07	27,75	0,72	6,7	-4,62	8,49	-9,63	-29,1	438882	Tons
'7214	Bars&rods of iron/non-al/s, nfw than forged, hr, hd,/hot-extruded	48,28	43,26	63,97	13	23,61	9,3	7,81	-14,33	351446	Tons
'0406	Cheese and curd	-87,25	82,89	-47,46	-25,55	23,06	27,48	3,72	-0,95	40968	
	Ceramic building bricks, flooring blocks										
'6904	support/filler tiles	-16,58	-17,91	50,92	102,87	3,7	8,45	17,01	-42,14	304429	Tons
'2508	Clay nes	-97,15	1110,85	-30,82	-72,38	241,99	-93,24	780,28	2480,78	279886	Tons
	Waste and scrap of paper or paperboard										
'4707		35,88	44,6	53,42	35,68	9,46	21,67	5,77	34,81	267342	Tons
'2515	Marble, travertine, calcassine etc,	2,57	30,28	-10,1	-5,2	21,91	-13,93	-1,17	10,05	263952	Tons
	Activated carbon; activated natural mineral products; animal black										
'3802		-36,31	35,09	1,42	13,09	11,23	14,83	5,12	-79,21	244512	Tons
'2008	Preserved fruits nes	-25,07	-41,04	1,95	43,58	5,8	7,47	-10,36	-26,28	240923	Tons
	Cotton, not carded or combed										
'5201		-29,23	26,95	0,83	0,7	15,24	-48,35	27,62	8,08	236937	Tons
'0805	Citrus fruit, fresh or dried	-35,19	8,14	-29,98	10,17	0,98	-9,98	2,75	-8,04	230514	Tons

***ΠΙΝΑΚΑΣ ΕΞΑΓΩΓΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΣΤΗΝ ΕΕ-15 ΓΙΑ ΤΑ ΕΤΗ
2001-2008***

Greece's exports to European Union (EU 15) -€ thousand

Product code	Product label	Value in 2001	Value in 2002	Value in 2003	Value in 2004	Value in 2005	Value in 2006	Value in 2007	Value in 2008	Value in 2009
'61	Articles of apparel, accessories, knit or crocheted	774067,4	697408,1	829416,02	765212,74	601689,94	506237,36	507745,54	393037,11	
'76	Aluminium and articles thereof	406972,26	301156,41	371725,12	371961,25	364283,78	527398,41	560791,21	528224,37	
'30	Pharmaceutical products	287874,06	191704,48	480644,25	577264,86	771218,51	771583,54	790904,99	679460,98	
'08	Edible fruit, nuts, peel of citrus fruit, melons	284275,95	174159,35	195595,11	203121,68	269711,73	251425,91	238208,65	248662,29	
'20	Vegetable, fruit, nut, etc food preparations	271187,32	266896,07	253826,04	248992,78	285754,9	328532,44	376107,51	391380,12	
'15	Animal, vegetable fats and oils, cleavage products, etc	229772,15	168646,11	256078,54	103363,3	335724,84	408034,24	261053,91	217733,95	
'03	Fish, crustaceans, molluscs, aquatic invertebrates nes	213882,86	194540,92	270717,99	295297,99	302272,64	341238,79	359406,36	355664,98	
'52	Cotton	177050,66	142987,05	239804,06	205988,58	168259,88	155376,08	138416,1	110744,86	
'27	Mineral fuels, oils, distillation products, etc	173528,38	53611,16	69611,79	25991,77	43852,97	238556,38	189441,69	389366,98	
'99	Commodities not elsewhere specified	157371,43	112936,43	176098,22	227306,17	264604,89	350854,11	425698,84	299951,7	
'84	Machinery, nuclear reactors, boilers, etc	146277,04	174340,13	328225,48	320152,98	276809,11	351312,63	292590,08	289515,61	
'85	Electrical, electronic equipment	142356,59	161809,26	193563,44	315838,97	376240,7	514977,84	471447,73	430810,24	
'25	Salt, sulphur, earth, stone, plaster, lime and cement	128982,42	83187,11	88593,68	69445,37	103060,98	111532,75	121741,94	111578,12	
'74	Copper and articles thereof	121337,81	125592,05	127117,52	162607,32	148235,62	260615,36	314217,02	338373,22	
'39	Plastics and articles thereof	110232,27	144469,23	196786,71	205104,23	252490,6	295616,3	363064,96	335404,49	

Product code	Product label	Value in 2001	Value in 2002	Value in 2003	Value in 2004	Value in 2005	Value in 2006	Value in 2007	Value in 2008	Value in 2009
'04	Dairy products, eggs, honey, edible animal product nes	105853,41	91692,2	116097,96	137426,75	126177,45	148694,14	161003,11	185519,04	
'07	Edible vegetables and certain roots and tubers	104174,8	103805,48	80177,3	75753,18	79844,13	101708,86	94145,25	87484,38	
'62	Articles of apparel, accessories, not knit or crocheted	97407,98	70218,56	78597,03	66219,11	78639,69	80991,99	56774,29	53599,55	
'72	Iron and steel	88844,32	64658,79	70288,41	168395,78	108837,48	111442	121207,92	124085,79	
'24	Tobacco and manufactured tobacco substitutes	68296,23	70257,67	115261,45	89172,75	130824,19	117827,81	94231,33	115628,18	
'43	Furskins and artificial fur, manufactures thereof	66436,94	34748,78	56928,92	48159,14	55789,8	64468,65	40793,91	39575,57	
'22	Beverages, spirits and vinegar	66374,48	49908,88	79272,78	82292,52	78164,34	78597,51	80368,05	91934,76	
'10	Cereals	53415,23	55286,81	40951,23	20848,08	73003,7	68512,52	64929,72	67926,66	
'63	Other made textile articles, sets, worn clothing etc	49054,21	39145,63	47818,24	44739,12	37929,52	35402,15	33087,15	29357,65	
'38	Miscellaneous chemical products	46833,55	29268,3	45844	48854,55	48288,53	50523,67	54193,21	80360,25	
'73	Articles of iron or steel	45215,17	65955,97	91605,84	113013,94	115788,73	174159,37	124132,61	143469,52	
'41	Raw hides and skins (other than furskins) and leather	42166,92	18204,81	22396,86	14317,58	12185,75	14926,49	9189,17	5734,92	

Greece's exports to European Union (EU 15) -€ thousand

Product code	Product label	Value in 2001	Value in 2002	Value in 2003	Value in 2004	Value in 2005	Value in 2006	Value in 2007	Value in 2008	Value in 2009
'6109	T-shirts, singlets and other vests, knitted or crocheted	318159,17	267594,86	268365,68	251985,08	180193,5	134111,54	130635,65	104011,53	
'3004	Medicament mixtures (not 3002, 3005, 3006), put in dosage	283301,13	189722,26	462634,02	550687,8	745820,81	750211,56	779803,69	666971,67	
'6106	Women's blouses & shirts, knitted or crocheted	282867,27	253715,01	353949,85	347586,22	280647,27	269700,52	256705,17	176990,06	
'7607	Aluminum foil of a thickness not exceeding 0.2mm	257082,61	68213,07	65672,13	55877,88	62249,63	71114,76	67551,65	60944,57	
'1509	Olive oil and its fractions	215157,72	159473,94	238752,88	93381,43	301581,29	351219,48	227319,66	183648,64	
'0302	Fish, fresh, whole	178321,04	147775,06	219267,49	232145,96	242724,17	278587,48	302656,15	303558,62	
'2710	Petroleum oils, not crude	172913,82	53076,22	66581,07	25393,63	43565,51	223418,94	177275,3	353464,93	
'0806	Grapes, fresh or dried	159495,05	82839,29	93215,27	88542,45	123904,26	122311,88	109465,39	110591,94	

Product code	Product label	Value in 2001	Value in 2002	Value in 2003	Value in 2004	Value in 2005	Value in 2006	Value in 2007	Value in 2008	Value in 2009
'9999	Commodities not elsewhere specified	157371,43	112936,43	176098,22	227306,17	264604,89	350854,11	425698,84	299951,7	
'2008	Preserved fruits nes	149420,09	152082,06	125523,99	121828,47	144717,04	155707,23	188135,1	191638,64	
'7606	Aluminum plates, sheets and strip, of a thickness exceeding 0.2mm	88847,66	104553,97	120424,52	118518,6	103434,36	174756,4	187372,74	202604,18	
'2523	Cements, portland, aluminous, slag, supersulfate & similar hydraulic c	85140,24	41343,53	45533,95	29547,65	56583,13	72066,03	76697,05	68862,54	
'5205	Cotton yarn (not sewing thread) 85% or more cotton, not retail	83512,95	80154,03	114135,2	98331,37	83356,29	68725,06	61622,02	43914,49	
'0406	Cheese and curd	83502,91	70548,4	87315,5	96473,43	88997,9	111098,11	122751,61	144239,57	
'8544	Insulated wire/cable	80040,86	63998,05	75158,22	115662,96	137043,13	229573,1	215846,34	164464,71	
'2002	Tomatoes prepared or preserved	65598,2	55854,52	59960,51	50230,92	57296,96	63684,56	48715,16	57284,64	

Product code	Product label	Value in 2001	Value in 2002	Value in 2003	Value in 2004	Value in 2005	Value in 2006	Value in 2007	Value in 2008	Value in 2009
'0709	Vegetables, fresh or chilled	65201,13	67161,16	49104,37	49750,15	50593,83	70182,6	64501,48	62685,85	
'2401	Tobacco unmanufactured; tobacco refuse	61339,79	68122,15	113625,52	87609,86	123961,27	108923,34	78401,97	92339,15	
'5201	Cotton, not carded or combed	60277,98	40420,6	66475,07	42037,04	31453,63	39304,33	21783,8	21544,35	
'7411	Copper tubes and pipes	59216,16	71356,09	75659,95	110834,43	128512,46	205462,73	227691,73	189651,33	
'8418	Refrigerator, freezer, etc	54444,69	62026,39	72593,91	83143,91	101955,3	148911,46	104383,48	66313,16	
'4303	Articles of apparel, clothing access and other articles of furskin	48277,93	22591,09	30014,7	27163,93	31029,66	32229,15	15764,44	11528,97	

6

***ΠΙΝΑΚΑΣ ΜΟΝΑΔΙΑΙΟΥ ΚΟΣΤΟΥΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΙΑ ΤΑ ΕΤΗ
1997-2008***

AMECO RESULTS

Real unit labour costs: manufacturing industry (QLCM)

Country	Unit	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
European Union (27 countries)	(2000 = 100)	102	101	101	100	100	101	101	100	99	NA	NA	NA
Euro area (17 countries)	(2000 = 100)	104	102	102	100	100	101	102	100	99	98	96	NA
Euro area (16 countries)	(2000 = 100)	104	102	102	100	100	101	102	100	99	98	96	NA
EU15 (including DEL "linked" Germany)	(2000 = 100)	102	101	101	100	101	101	102	101	100	NA	NA	NA
EA12 (including DEL "linked" Germany)	(2000 = 100)	104	102	102	100	100	101	102	100	99	98	96	NA
Belgium	(2000 = 100)	101	101	104	100	105	104	104	100	98	99	99	104
Bulgaria	(2000 = 100)	102	97	114	100	88	79	76	76	69	71	70	84
Czech Republic	(2000 = 100)	101	105	100	100	104	109	112	102	104	104	102	112
Denmark	(2000 = 100)	102	104	104	100	103	102	105	104	104	103	106	104
Germany	(2000 = 100)	101	100	100	100	100	100	99	96	93	90	87	92
Estonia	(2000 = 100)	99	106	100	100	95	100	98	104	102	101	102	107
Ireland	(2000 = 100)	123	110	100	100	97	86	94	101	110	111	108	113
Greece	(2000 = 100)	117	112	106	100	101	110	110	108	106	108	114	113
Spain	(2000 = 100)	105	104	102	100	100	100	100	99	98	97	98	100
France	(2000 = 100)	106	102	102	100	101	103	105	106	106	108	107	110
Italy	(2000 = 100)	105	101	103	100	100	102	106	107	108	107	105	110
Cyprus	(2000 = 100)	109	105	102	100	98	100	101	99	100	107	108	NA
Latvia	(2000 = 100)	92	106	103	100	88	83	87	84	87	93	92	99
Lithuania	(2000 = 100)	103	103	118	100	93	93	98	94	94	97	97	98
Luxembourg	(2000 = 100)	102	98	100	100	103	107	104	104	106	108	88	100
Hungary	(2000 = 100)	96	93	95	100	97	95	90	87	87	82	86	88
Malta	(2000 = 100)	116	114	117	100	120	116	113	120	116	116	110	113
Netherlands	(2000 = 100)	103	103	103	100	103	105	104	101	96	96	92	95
Austria	(2000 = 100)	106	107	105	100	100	101	102	99	98	95	93	93
Poland	(2000 = 100)	103	105	103	100	101	94	85	77	78	77	77	83
Portugal	(2000 = 100)	101	102	100	100	100	101	102	102	104	105	103	NA
Romania	(2000 = 100)	80	116	96	100	109	101	102	95	101	95	98	110
Slovenia	(2000 = 100)	104	102	99	100	99	98	94	97	99	96	94	97
Slovakia	(2000 = 100)	114	109	99	100	95	103	102	94	93	92	92	97
Finland	(2000 = 100)	110	105	106	100	103	103	106	106	108	105	99	108
Sweden	(2000 = 100)	105	103	99	100	108	106	105	102	100	96	97	102
United Kingdom	(2000 = 100)	91	95	98	100	100	102	103	104	103	NA	NA	NA
Norway	(2000 = 100)	104	104	102	100	98	101	97	93	92	92	94	99
United States	(2000 = 100)	95	96	96	100	102	98	99	91	88	87	86	88
Japan	(2000 = 100)	101	102	102	100	104	103	98	95	93	94	93	NA
Canada	(2000 = 100)	109	109	103	100	105	106	110	110	NA	NA	NA	NA
Mexico	(2000 = 100)	89	90	94	100	105	103	100	93	92	85	81	79
Korea	(2000 = 100)	116	101	99	100	107	108	106	103	109	112	110	106
Australia	(2000 = 100)	96	97	98	100	99	98	92	NA	NA	NA	NA	NA
New Zealand	(2000 = 100)	109	109	106	100	104	104	108	107	104	103	NA	NA

OECD ranking	
New Zealand	3
United Kingdom	4
United States	5
Denmark	6
Canada	7
Norway	8
Ireland	9
Australia	10
Finland	13
Sweden	14
Iceland	15
Korea, Rep.	16
Japan	18
Germany	22
Belgium	25
France	26
Switzerland	27
Netherlands	30
Portugal	31
Austria	32
Mexico	35
Slovak Republic	41
Chile	43
Luxembourg	45
Hungary	46
Spain	49
Czech Republic	63
Turkey	65
Poland	70
Italy	80
Greece	109

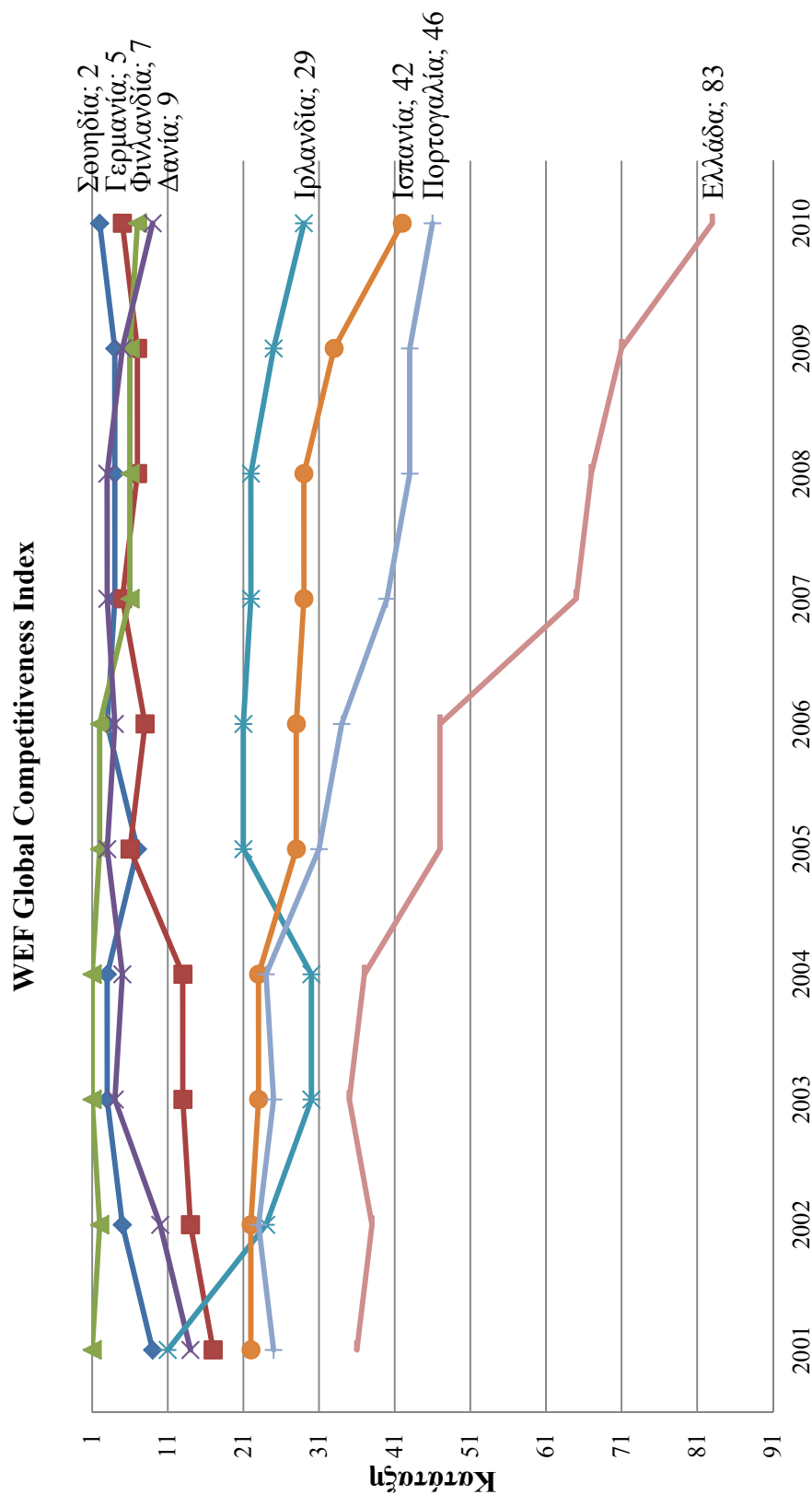
top10	
Singapore	1
Hong Kong SAR, China	2
New Zealand	3
United Kingdom	4
United States	5
Denmark	6
Canada	7
Norway	8
Ireland	9
Australia	10

NA Eurῶνη	
Macedonia, FYR	38
Slovenia	42
Bulgaria	51
Romania	56
Turkey	65
Montenegro	66
Albania	82
Croatia	84
Serbia	89
Greece	109
Bosnia and Herzegovina	110

EE27	
United Kingdom	4
Denmark	6
Norway	8
Ireland	9
Finland	13
Sweden	14
Estonia	17
Germany	22
Lithuania	23
Latvia	24
Belgium	25
France	26
Switzerland	27
Netherlands	30
Portugal	31
Austria	32
Cyprus	37
Slovak Republic	41
Luxembourg	45
Hungary	46
Spain	49
Romania	56
Czech Republic	63
Poland	70
Italy	80
Greece	109

Other	
Botswana	52
Tunisia	55
Ghana	67
Vietnam	78
China	79
Pakistan	83
Kenya	98
Ethiopia	104
Morocco	114
Nepal	116
Uganda	122
Ukraine	145
Uzbekistan	150
Zimbabwe	157

**Παγκόσμια κατάταξη της διεθνούς ανταγωνιστικότητας του
World Economic Forum κατά την περίοδο 2001-2010.**

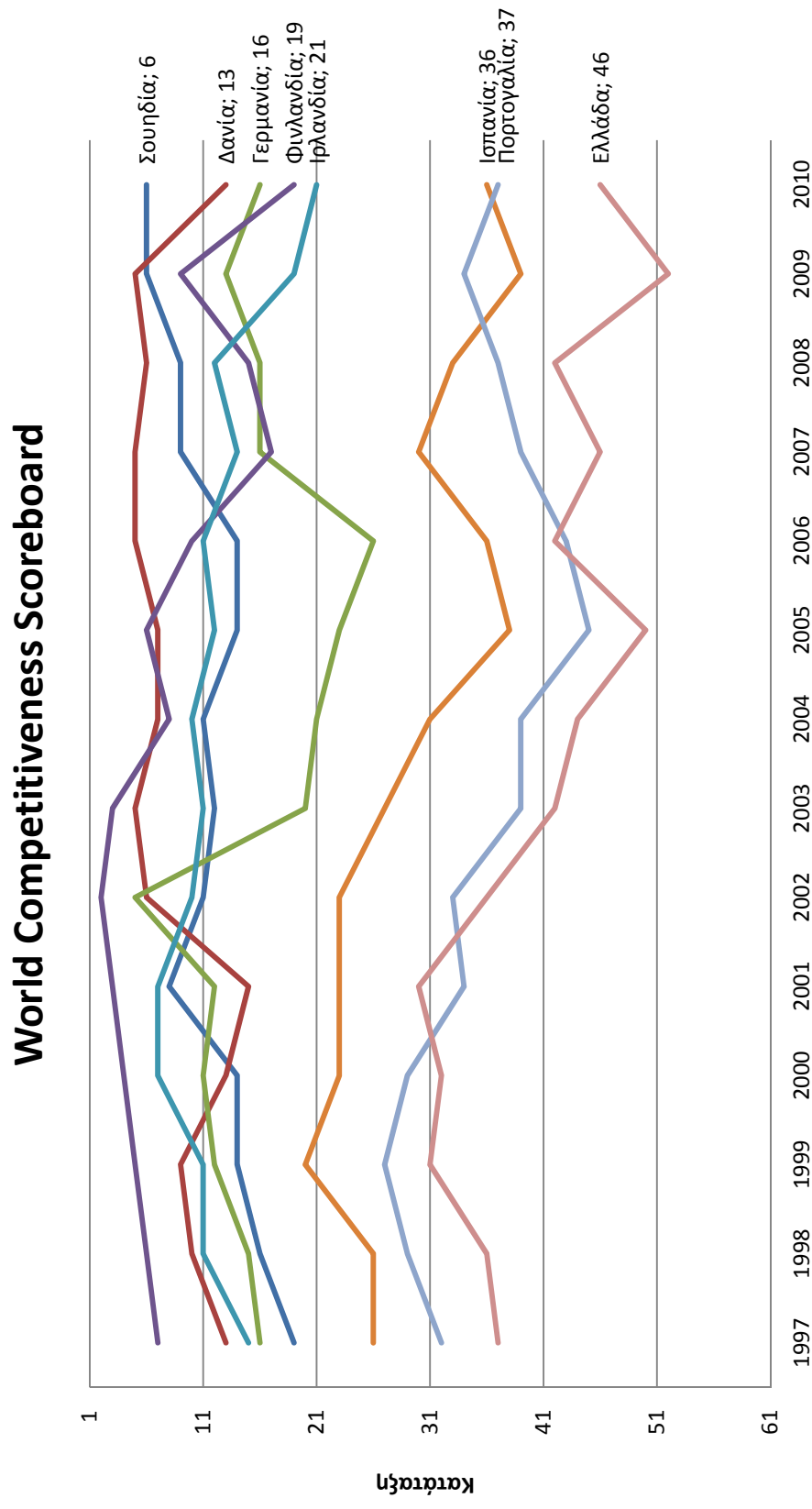
Παγκόσμια κατάταξη της διεθνούς ανταγωνιστικότητας του World Economic Forum κατά την περίοδο 2001-2010.

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Σουηδία	9	5	3	3	7	3	4	4	4	2
Γερμανία	17	14	13	13	6	8	5	7	7	5
Φινλανδία	1	2	1	1	2	2	6	6	6	7
Δανία	14	10	4	5	3	4	3	3	5	9
Ιρλανδία	11	24	30	30	21	21	22	22	25	29
Ισπανία	22	22	23	23	28	28	29	29	33	42
Πορτογαλία	25	23	25	24	31	34	40	43	43	46
Ελλάδα	36	38	35	37	47	47	65	67	71	83

Διαχρονική εξέλιξη της θέσης της ελληνικής οικονομίας στην παγκόσμια κατάταξη της διεθνούς ανταγωνιστικότητας του World Economic Forum κατά την περίοδο 1997-2010.

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Ελλάδα	48	44	41	34	36	38	35	37	47	47	65	67	71	83

παγκόσμια κατάταξη της διεθνούς ανταγωνιστικότητας του IMD

παγκόσμια κατάταξη της διεθνούς ανταγωνιστικότητας του IMD

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Σουηδία	19	16	14	14	8	11	12	11	14	14	9	9	6	6
Δανία	13	10	9	13	15	6	5	7	7	5	5	6	5	13
Γερμανία	16	15	12	11	12	5	20	21	23	26	16	16	13	16
Φινλανδία	7	6	5	4	3	2	3	8	6	10	17	15	9	19
Ιρλανδία	15	11	11	7	7	10	11	10	12	11	14	12	19	21
Ισπανία	26	26	20	23	23	23	27	31	38	36	30	33	39	36
Πορτογαλία	32	29	27	29	34	33	39	39	45	43	39	37	34	37
Ελλάδα	37	36	31	32	30	36	42	44	50	42	46	42	52	46

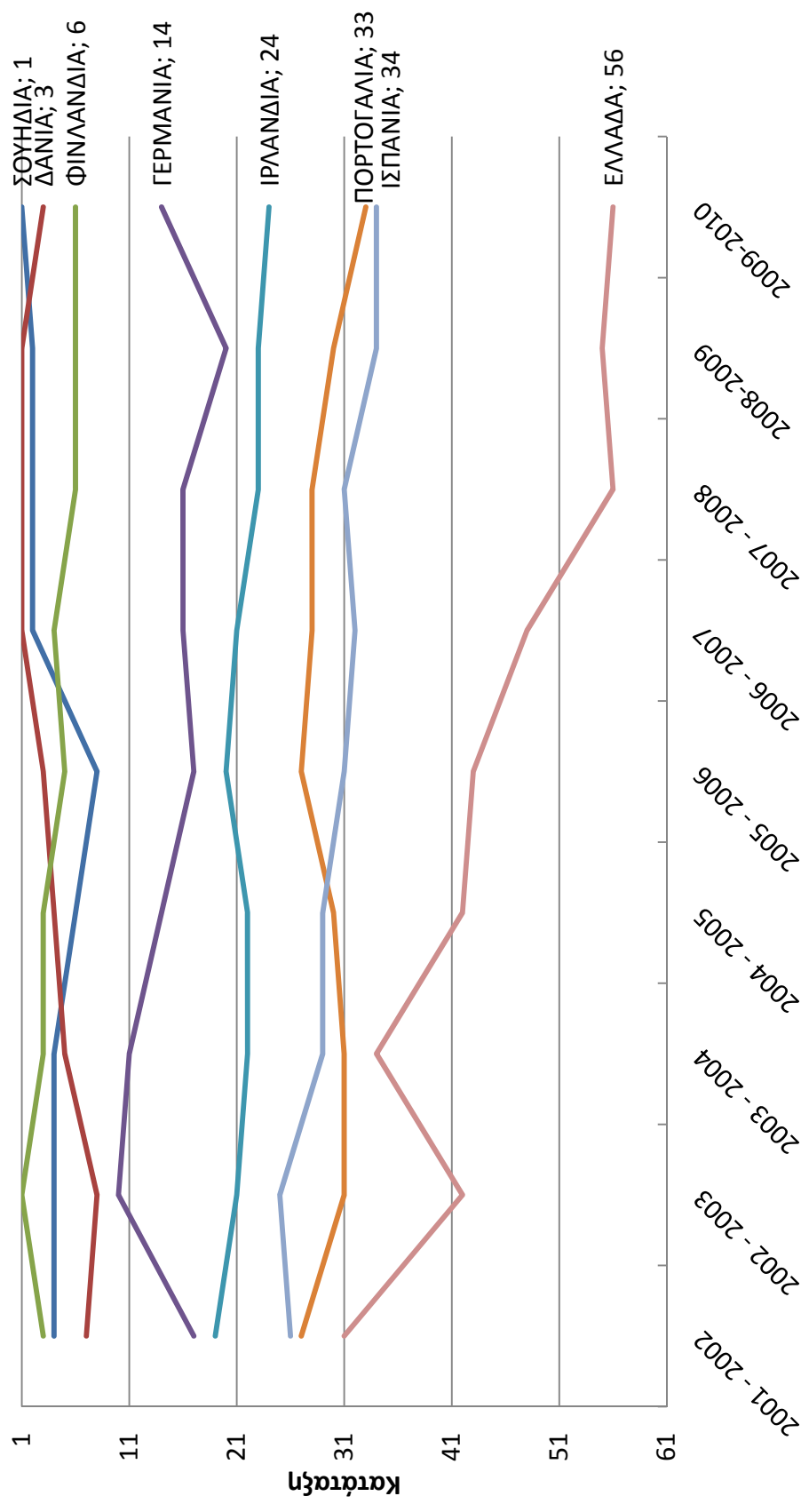
Real unit labour cost growth: Growth rate of the ratio: compensation per employee in current prices divided by GDP in current prices per total employment

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010(f)	2011(f)	2012(f)
ΕΕ27							-0.6	-1	-0.7	0	0.3	0.1	-0.4	-0.3	-1.5	-0.6	-1.1	-0.8	0.7	2.9	-0.3	-0.9	-0.4
ΕΕ15							-0.8	-0.9	-0.6	0	0.3	0.2	-0.3	-0.3	-1	-0.5	-0.8	-0.6	0.8	3	-0.4	-0.8	-0.4
Δανία	-0.7	-0.6	-0.5	0.2	-4	0.2	0.3	-0.7	2.2	0.5	-2.4	1.9	1	0.6	-1.9	-0.7	0.1	2.4	2.8	4.3	-2.6	-0.9	-0.7
Γερμανία			1.4	-0.2	-2.2	0	-0.5	-1.4	-0.4	0.1	1.3	-0.4	-0.6	-0.3	-1.4	-1.6	-2	-1.9	1.3	3.7	-1.4	-0.2	-0.1
Ιρλανδία							-2.2	-4.2	-1.6	-3.5	-2.9	-0.6	-4.2	0.6	1.9	2.5	0	2.3	7.5	3.6	-3.9	-1.6	-1.9
Ελλάδα												-3.4	6.5	-2.3	-0.7	0.9	-0.8	0.6	2.4	2.7	-3.2	-1.4	-1.3
Ισπανία	2.6	1.5	1.8	0.8	-3	-4.1	0.1	-0.3	-0.7	-0.7	-0.6	-1	-1.2	-1.3	-1.5	-0.9	-0.9	0.7	2.4	0.2	-1.1	-1.3	-0.8
Πορτογαλία							1.6	0	-0.4	-0.9	1.1	0.3	-0.5	0.8	-1.4	1	-1.8	-1.6	1.1	3.3	-1.2	-2.3	-1.4
Φινλανδία	2.8	5.1	-2.6	-6.5	-3.2	-2.5	0.8	-3	-2	-0.2	-2	0.6	-0.4	1.5	-0.5	1.7	-0.5	-2.4	3.9	6.8	-1.8	-1.8	-0.6
Σουηδία					-1.7	-3.2	3.8	-0.8	-0.5	-2.1	3.7	2.7	-1.1	-1.5	-1.2	-0.7	-2.4	1.4	-0.1	2.9	-3.4	-1.7	0

Real GDP growth rate

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
																					(f)	(f)	(f)
ΕΕ27							1.8	2.7	3	3.1	3.9	2	1.2	1.3	2.5	2	3.2	3	0.5	-4.2	1.8	1.7	2
ΕΕ15							1.7	2.7	3	3.1	3.9	1.9	1.2	1.2	2.3	1.8	3	2.8	0.3	-4.3	1.8	1.6	1.9
Δανία	1.6	1.3	2	-0.1	5.5	3.1	2.8	3.2	2.2	2.6	3.5	0.7	0.5	0.4	2.3	2.4	3.4	1.6	-1.1	-5.2	2.3	1.9	1.8
Γερμανία			2.2	-0.8	2.7	1.9	1	1.8	2	2	3.2	1.2	0	-0.2	1.2	0.8	3.4	2.7	1	-4.7	3.7	2.2	2
Ιρλανδία							7.8	12	8.4	11	9.7	5.7	6.5	4.4	4.6	6	5.3	5.6	-3.5	-7.6	-0.2	0.9	1.9
Ελλάδα							2.4	3.6	3.4	3.4	4.5	4.2	3.4	5.9	4.4	2.3	4.5	4.3	1.3	-2.3	-4.2	-3	1.1
Ισπανία	3.8	2.5	0.9	-1	2.4	5	2.4	3.9	4.5	4.7	5	3.6	2.7	3.1	3.3	3.6	4	3.6	0.9	-3.7	-0.2	0.7	1.7
Πορτογαλία							3.7	4.4	5	4.1	3.9	2	0.7	-0.9	1.6	0.8	1.4	2.4	0	-2.6	1.3	-1	0.8
Φινλανδία	0.5	-6	-3.5	-0.8	3.6	4	3.6	6.2	5	3.9	5.3	2.3	1.8	2	4.1	2.9	4.4	5.3	0.9	-8	2.9	2.9	2.3
Σουηδία	1	-1.1	-1.2	-2.1	4	3.9	1.6	2.7	4.2	4.7	4.5	1.3	2.5	2.3	4.2	3.2	4.3	3.3	-0.6	-5.3	4.8	3.3	2.3

Network Readiness Index (2001-2010)

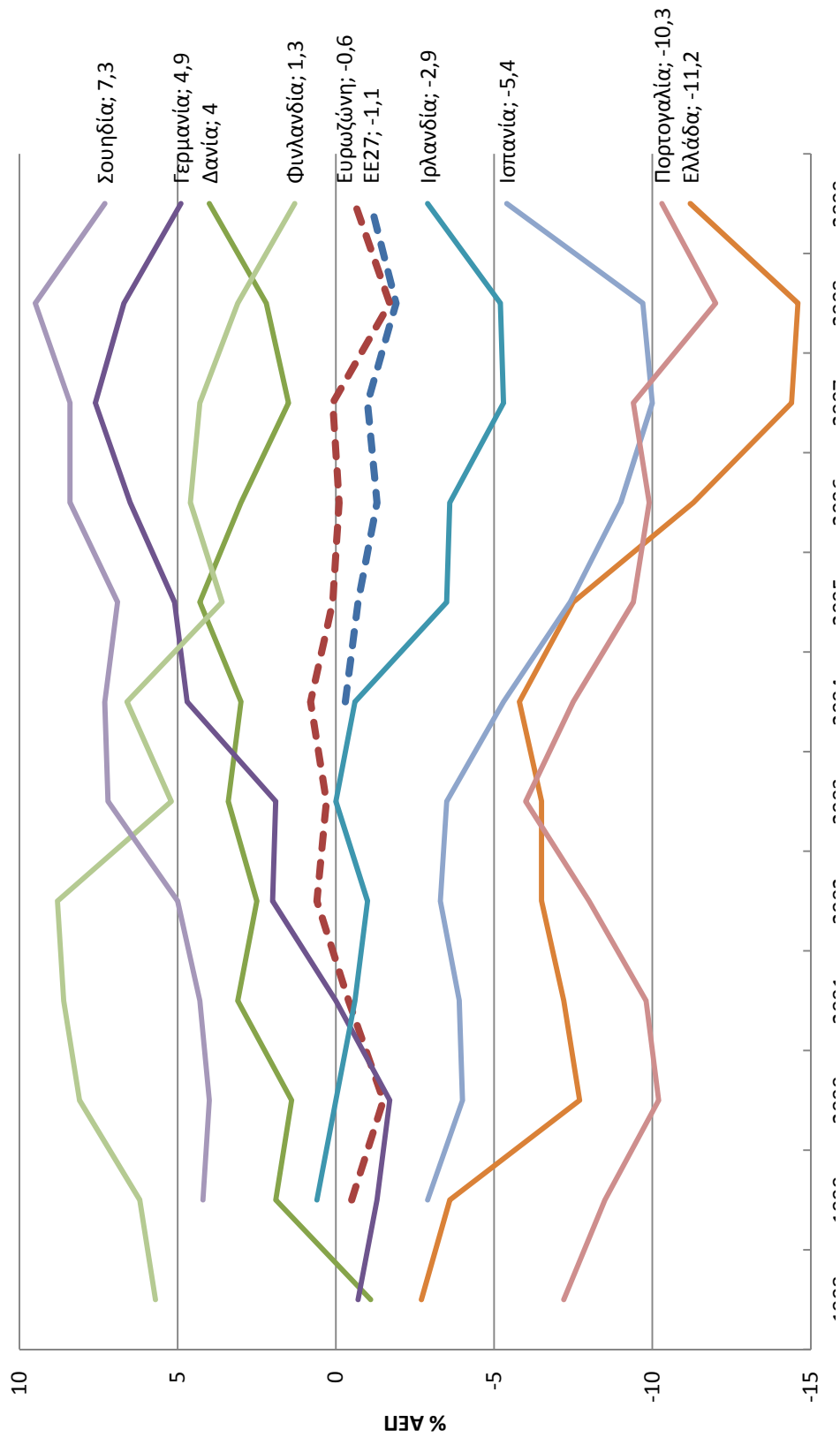
Network Readiness Index (2001-2010)

	2001 - 2002	2002 - 2003	2003 - 2004	2004 - 2005	2005 - 2006	2006 - 2007	2007 - 2008	2008- 2009	2009- 2010
ΣΟΥΗΔΙΑ	4	4	4	6	8	2	2	2	1
ΔΑΝΙΑ	7	8	5	4	3	1	1	1	3
ΦΙΝΛΑΝΔΙΑ	3	1	3	3	5	4	6	6	6
ΓΕΡΜΑΝΙΑ	17	10	11	14	17	16	16	20	14
ΙΡΛΑΝΔΙΑ	19	21	22	22	20	21	23	23	24
ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ	27	31	31	30	27	28	28	30	33
ΙΣΠΑΝΙΑ	26	25	29	29	31	32	31	34	34
ΕΛΛΑΔΑ	31	42	34	42	43	48	56	55	56

Balance of the current account (% of GDP) - Eurostat

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
ΕΕ27							-0,3	-0,7	-1,3	-1	-1,9	-1,1
Ευρωζώνη		-0,5	-1,5	-0,4	0,6	0,3	0,8	0,1	-0,1	0,1	-1,7	-0,6
Δανία	-1,1	1,9	1,4	3,1	2,5	3,4	3	4,3	3	1,5	2,2	4
Γερμανία	-0,7	-1,3	-1,7	0	2	1,9	4,7	5,1	6,5	7,6	6,7	4,9
Ιρλανδία		0,6	0	-0,6	-1	0	-0,6	-3,5	-3,6	-5,3	-5,2	-2,9
Ελλάδα	-2,7	-3,6	-7,7	-7,2	-6,5	-6,5	-5,8	-7,5	-11,3	-14,4	-14,6	-11,2
Ισπανία		-2,9	-4	-3,9	-3,3	-3,5	-5,3	-7,4	-9	-10	-9,7	-5,4
Πορτογαλία	-7,2	-8,5	-10,2	-9,8	-8	-6	-7,5	-9,4	-9,9	-9,4	-12	-10,3
Φινλανδία	5,7	6,2	8,1	8,6	8,8	5,2	6,6	3,6	4,6	4,3	3,1	1,3
Σουηδία		4,2	4	4,3	5	7,2	7,3	6,9	8,4	8,4	9,5	7,3

Balance of the current account (% of GDP) - Eurostat

Trade balance

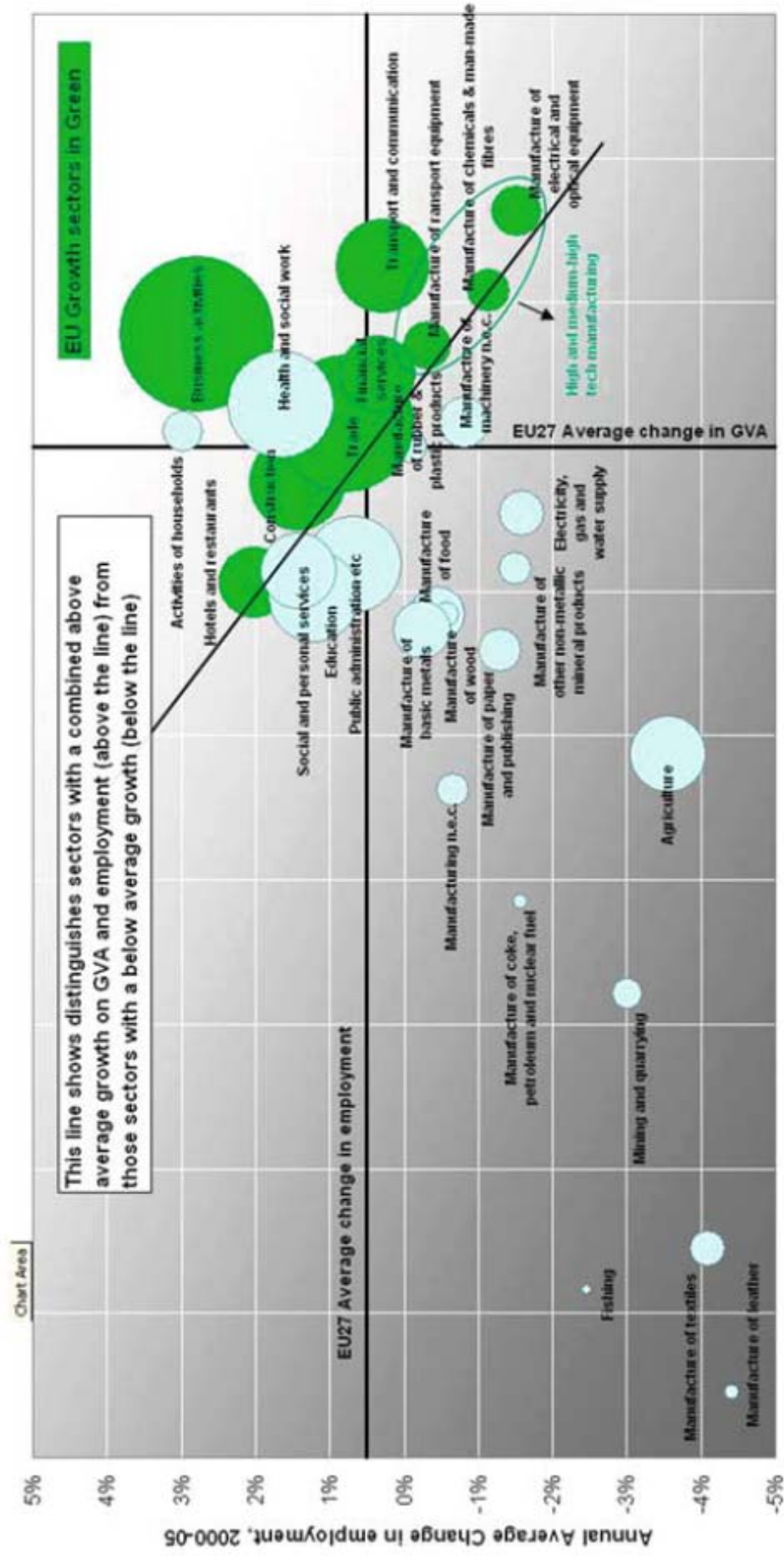
- <http://stats.oecd.org/Index.aspx?QueryId=166>

Καινοτομία και Ανάπτυξη στην ΕΕ και Ελλάδα

Παράρτημα: Χάρτες και Διαγράμματα

Τομείς και Κλάδοι Νέας Ανάπτυξης στην ΕΕ, 2000-2006

Change in GVA and employment by sector in the EU27, 2000-2006

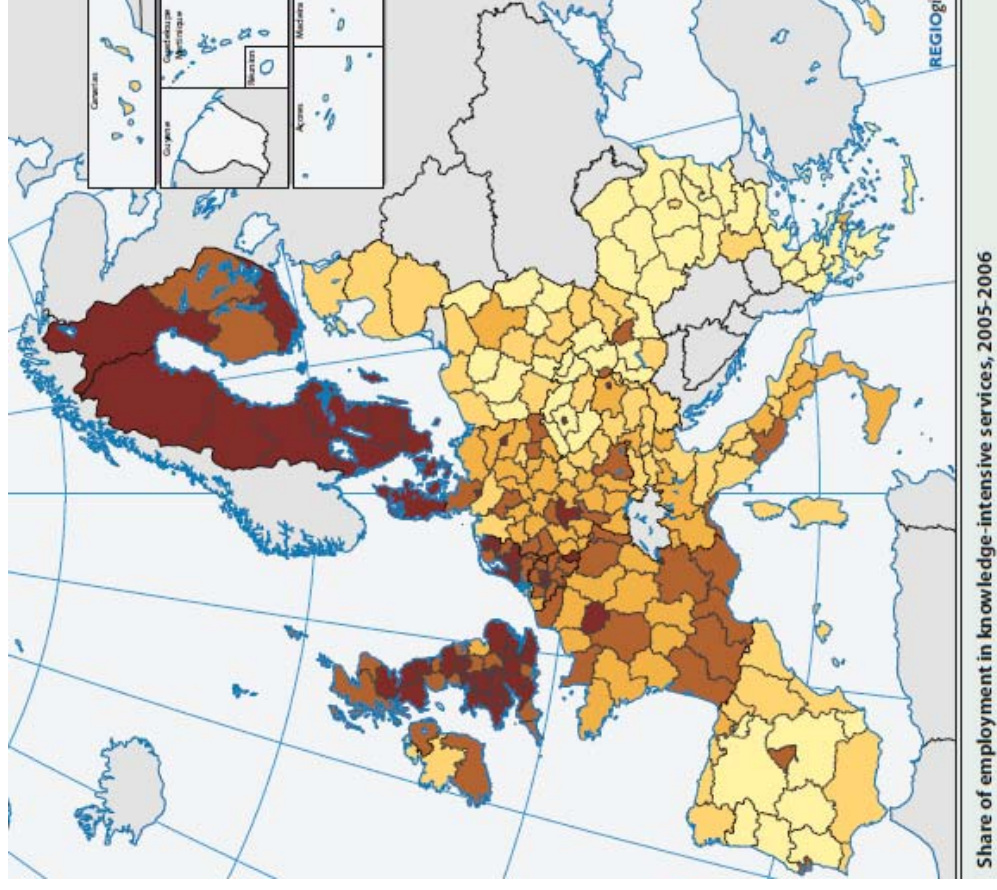
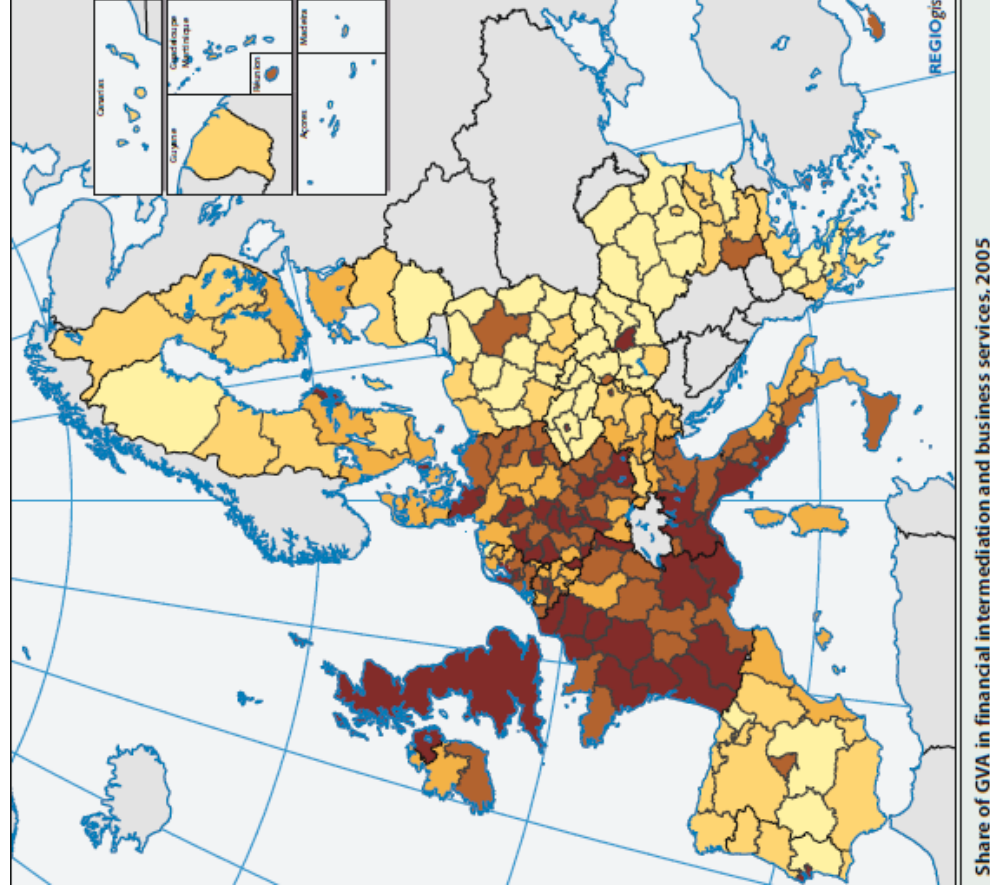
Παραγωγικότητα κατά τομέα και τύπο περιφέρειας της ΕΕ, 2005

TABLE 3: PRODUCTIVITY BY SECTOR IN 2005 BY TYPE OF REGION

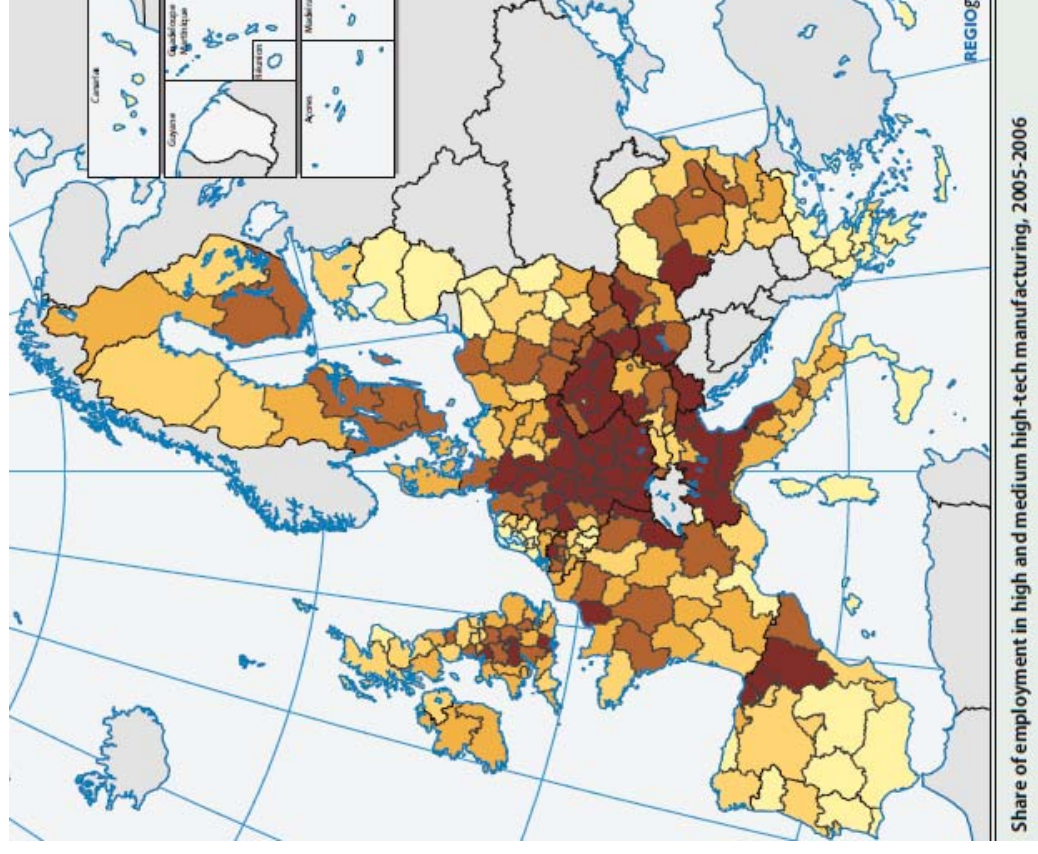
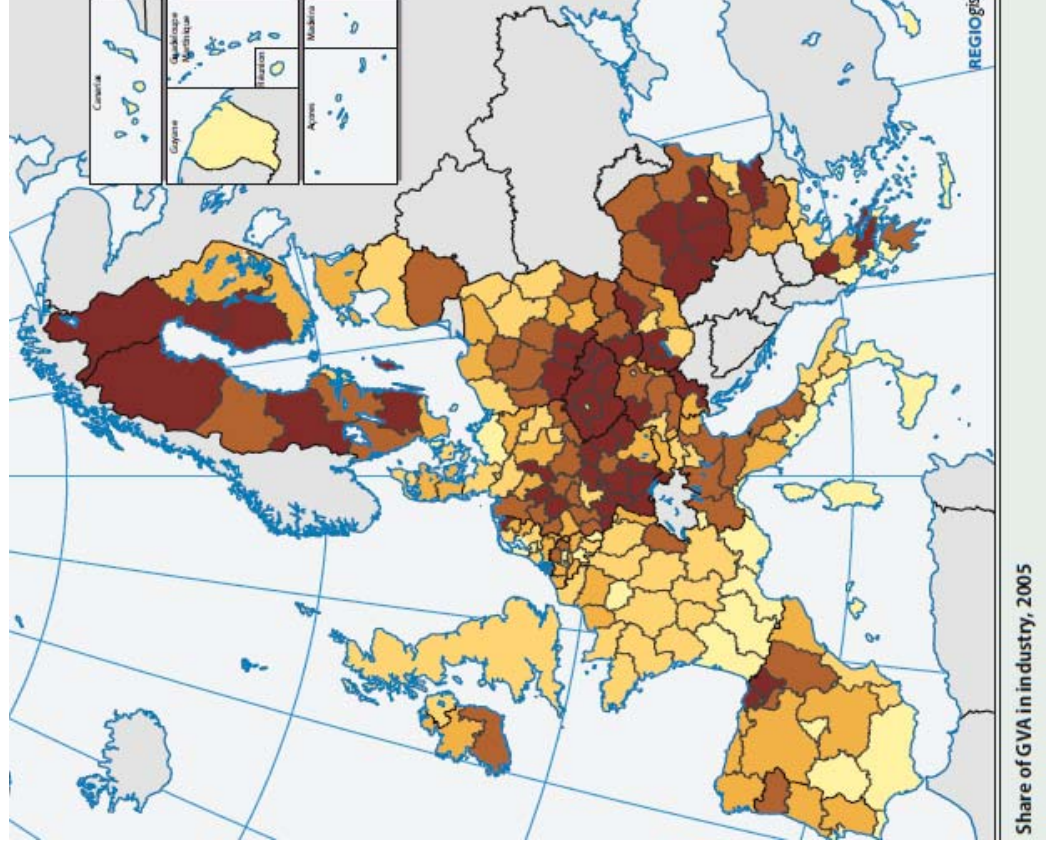
2005 GVA PER PERSON EMPLOYED EU27=100	CONV	TRANSITION	RCE	EU27
Agriculture, hunting and fishing	15	54	65	30
Total industry, including energy	46	106	150	112
Construction	49	77	105	84
Trade, transport & communication	47	83	101	85
Financial and business services	111	183	217	192
Other services	48	78	91	79
Total	48	94	125	100

Note: Due to the lack of regional data in the UK, national data was used and all of UK was considered as RCE. Source: Eurostat and DG REGIO calculations.

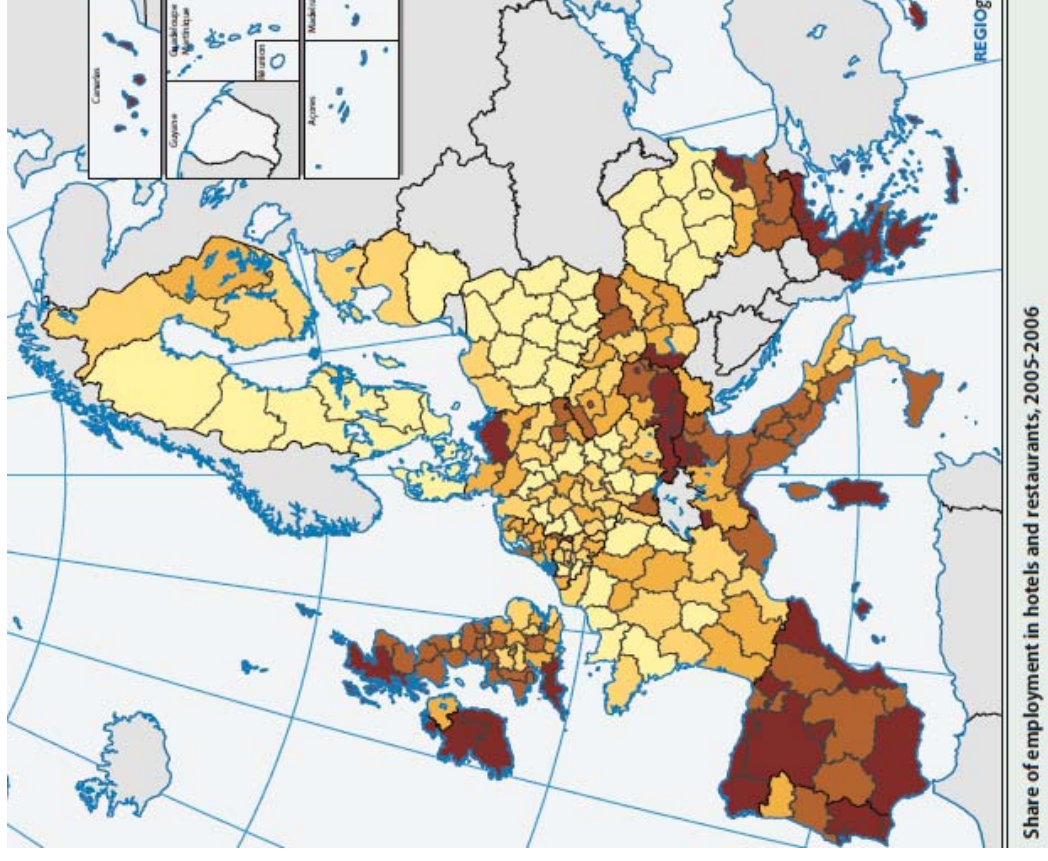
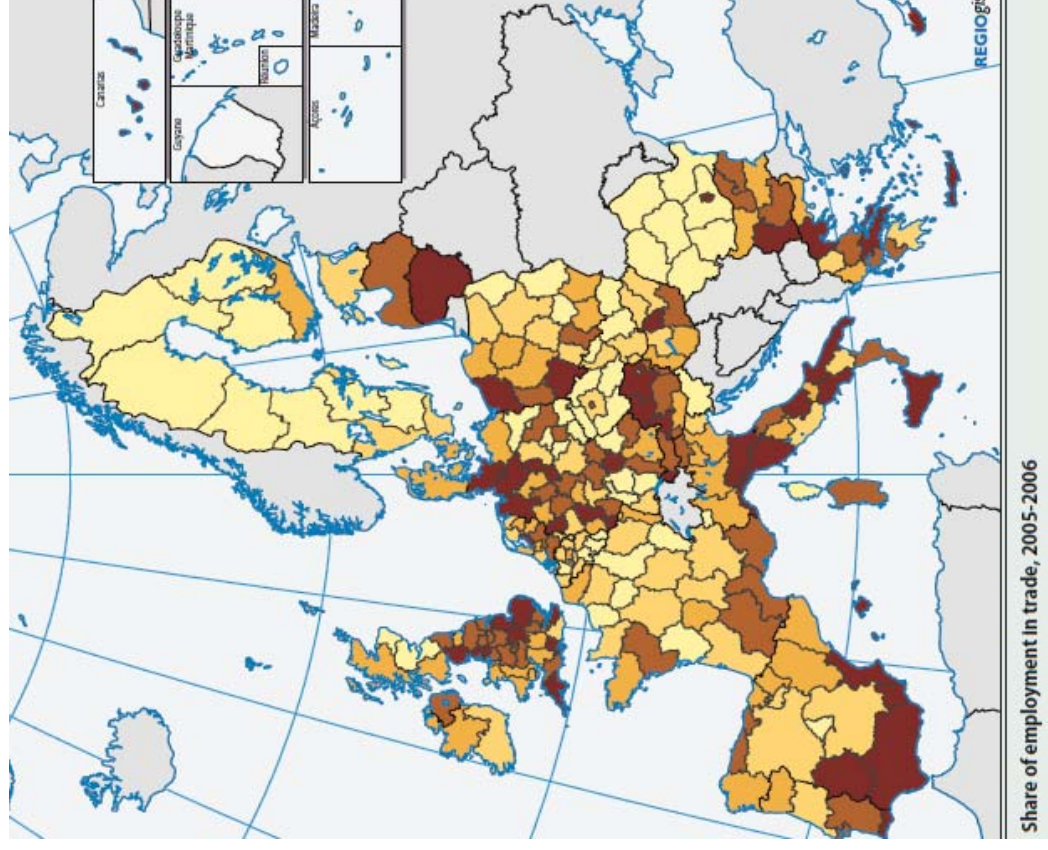
Γεωγραφική κατανομή απασχόλησης σε χρηματοοικονομικές υπηρεσίες και υπηρεσίες έντασης γνώσεων στην ΕΕ, 2006

Γεωγραφική κατανομή ΑΠΑ στη μεταποίηση και απασχόλησης στη μεταποίηση μέσης και υψηλής τεχνολογίας στην ΕΕ 2006

Γεωγραφική κατανομή απασχόλησης σε εμπόριο, ξενοδοχεία και εστιατόρια στην ΕΕ 2006

Επιδόσεις καινοτομίας κρατών-μελών ΕΕ, 2006

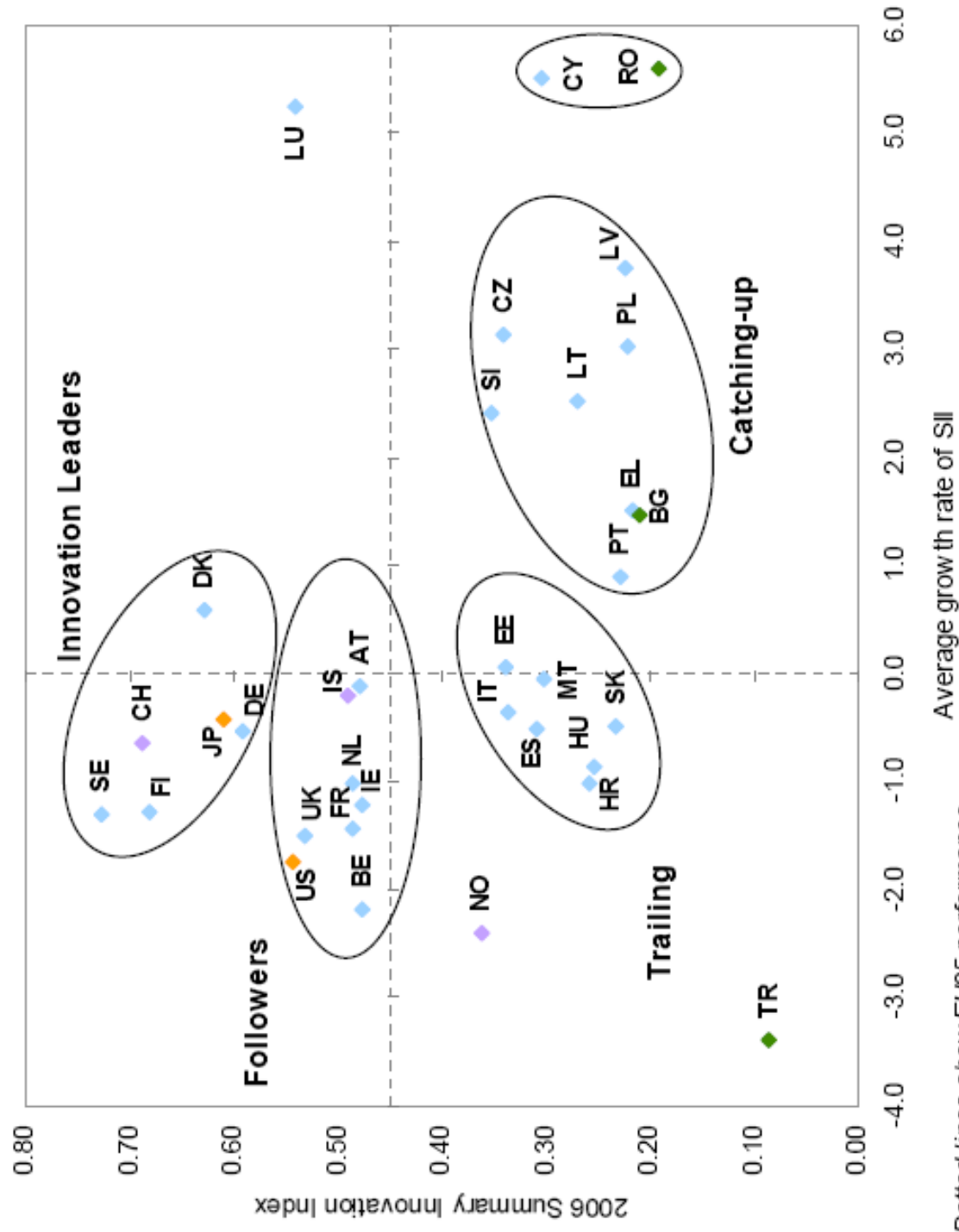
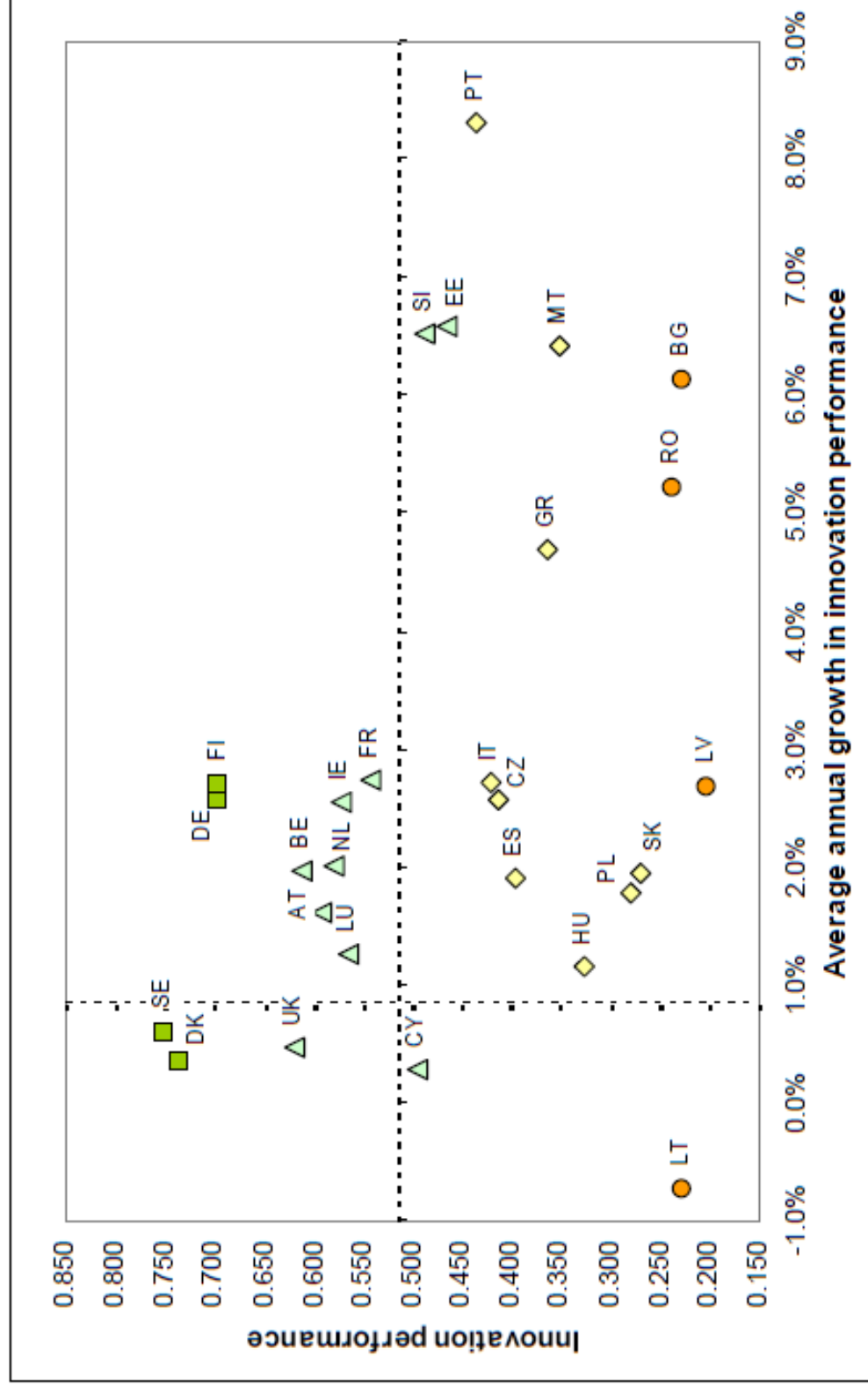
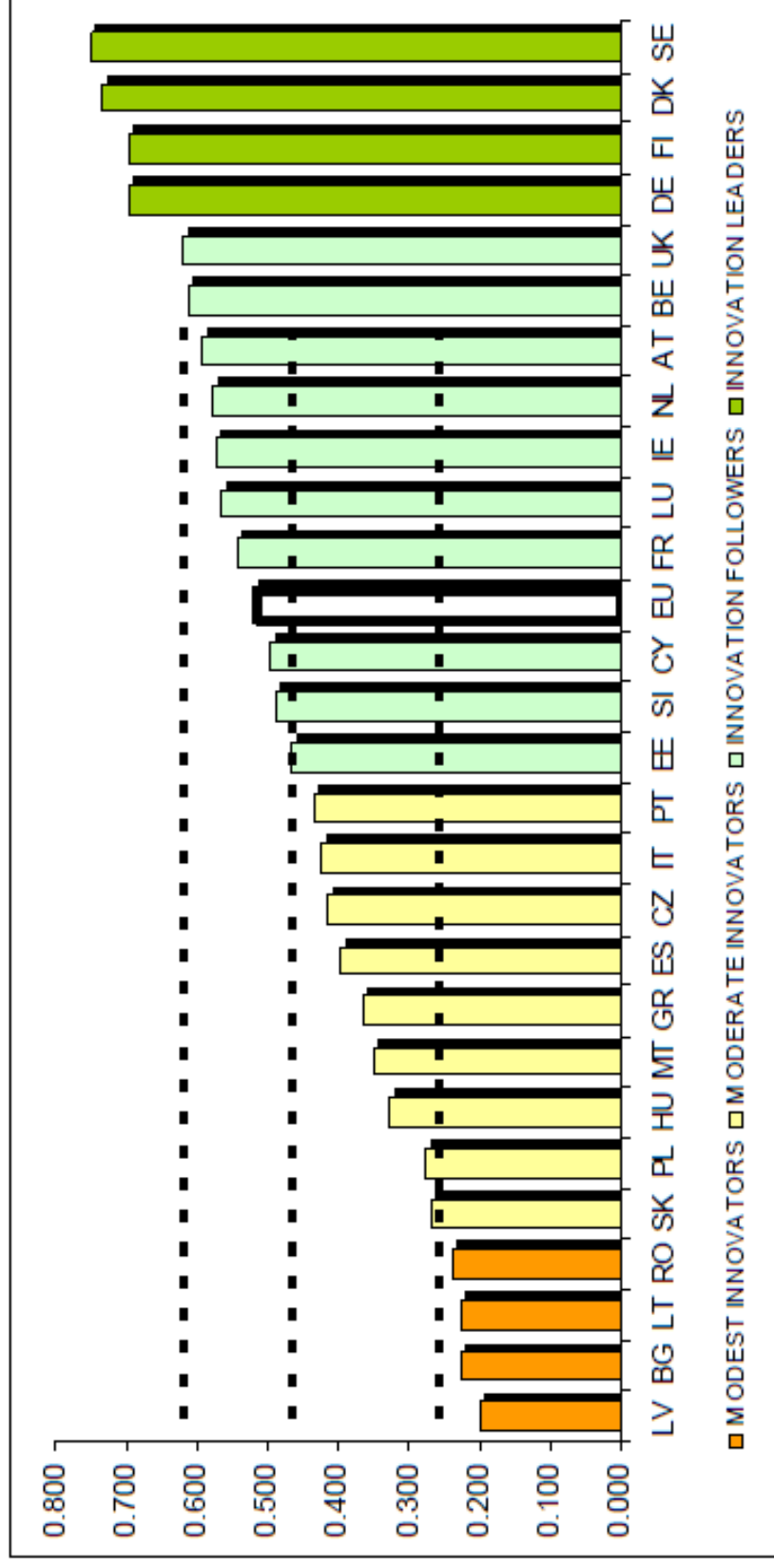

FIGURE 4: CONVERGENCE IN INNOVATION PERFORMANCE

Colour coding matches the groups of countries identified in Section 3.1. Average annual growth rates as calculated over a five-year period. The dotted lines show EU27 performance and growth.

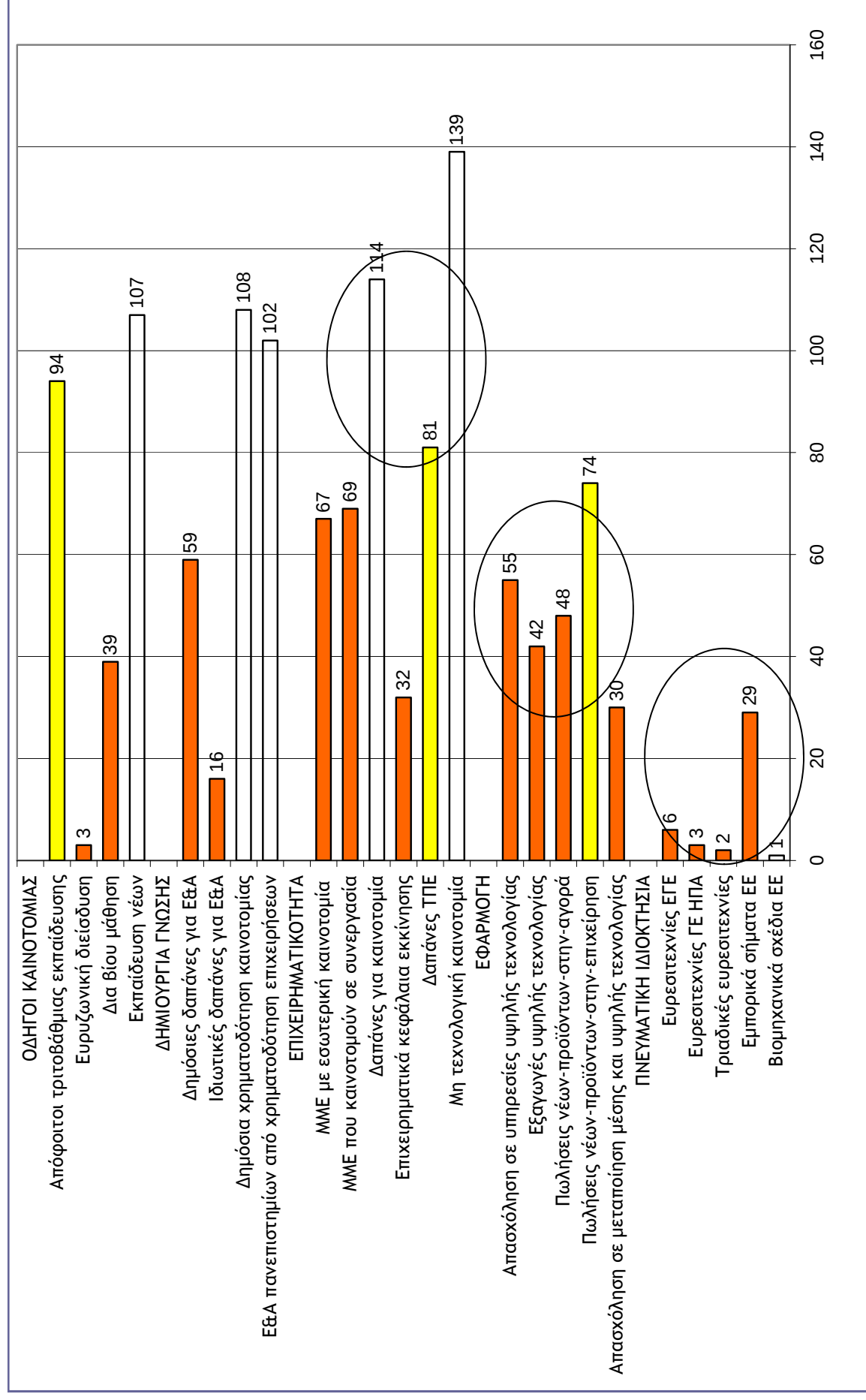
FIGURE 3: EU MEMBER STATES' INNOVATION PERFORMANCE

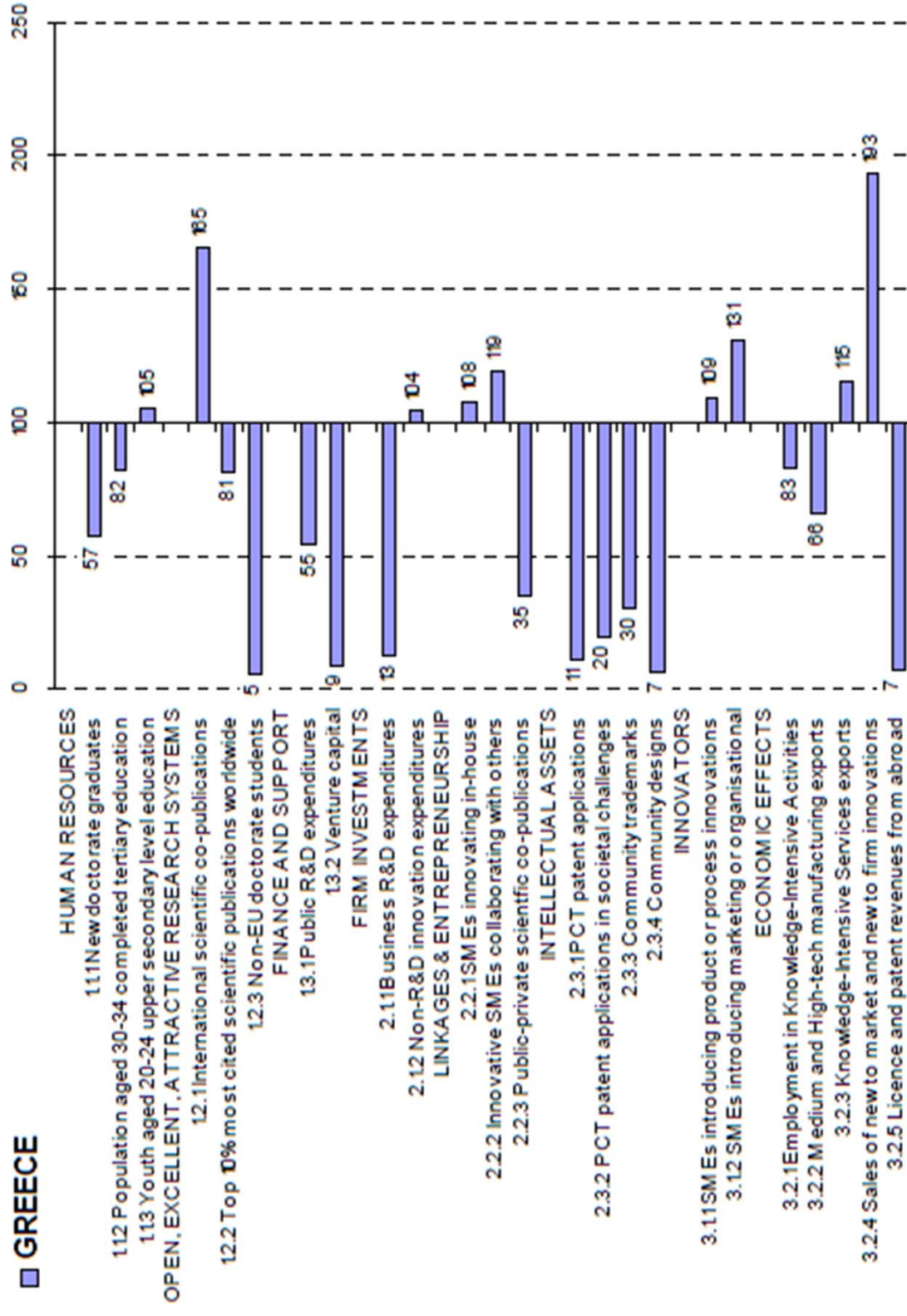
Note: Average performance is measured using a composite indicator building on data for 24 indicators going from a lowest possible performance of 0 to a maximum possible performance of 1. Average performance in 2010 reflects performance in 2008/2009 due to a lag in data availability.

The performance of Innovation leaders is 20% or more above that of the EU27; of Innovation followers it is less than 20% above but more than 10% below that of the EU27; of Moderate innovators it is less than 10% below but more than 50% below that of the EU27; and for Modest innovators it is below 50% that of the EU27.

Βασικοί δείκτες καινοτομίας στην Ελλάδα 2006

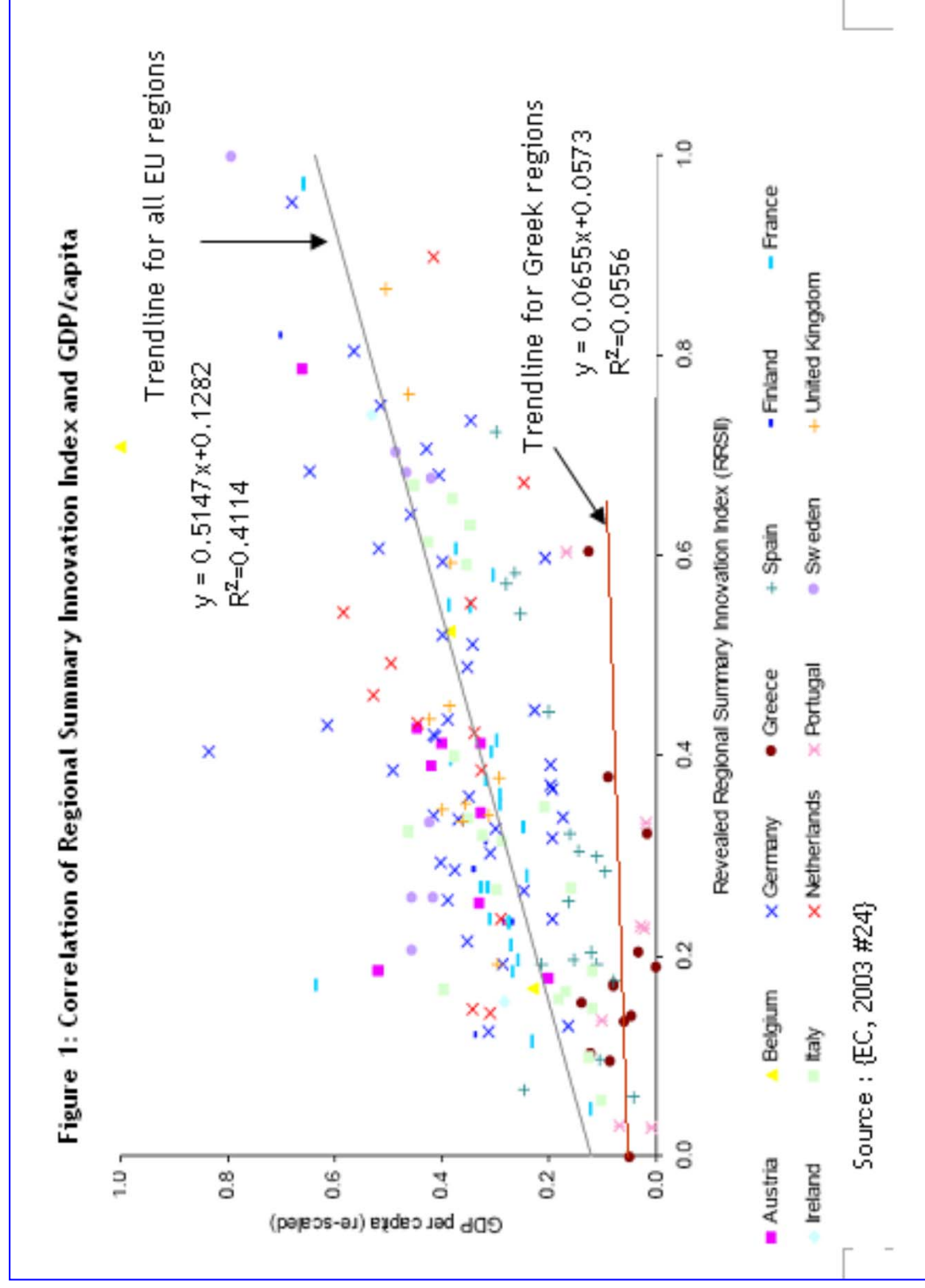

Βασικοί δείκτες καινοτομίας στην Ελλάδα 2010

Indicator values relative to the EU27 (EU27=100).

Συσχέτιση καινοτομίας και ανάπτυξης: ΕΕ και Ελλάδα 2003

Βασικοί δείκτες καινοτομίας στην Ελλάδα: Σύνθετος δείκτης 2001-2006

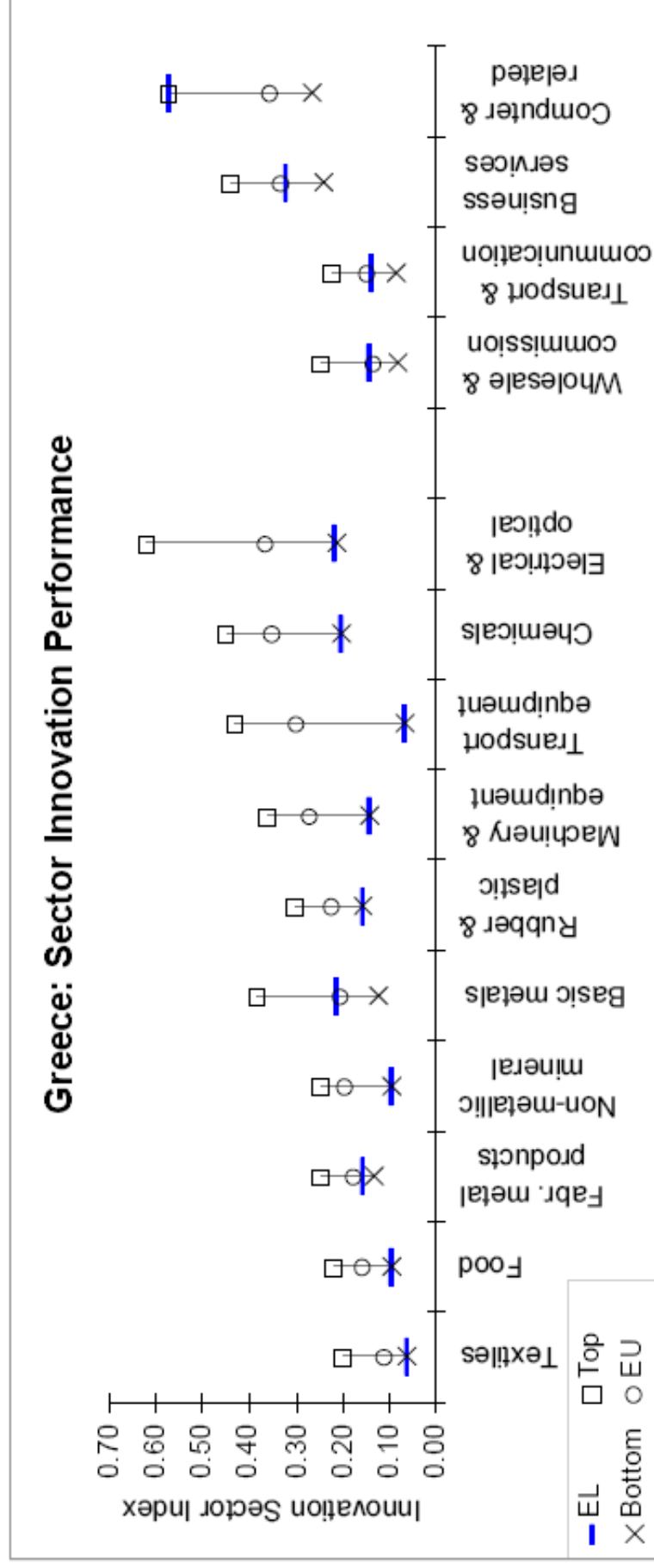
	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Ελλάδα	-7.9	μ.δ.	0.13	0.20	0.21	0.22
Ευρωπαϊκή Ένωση	0	μ.δ.	0.44	0.44	0.46	0.50
Θέση	14 ^η	μ.δ..	19 ^η	23 ^η	24 ^η	25 ^η
Κράτη-μέλη υπολογισμού SII	15	μ.δ.	19	27	27	27

	I-4	I-3	I-2	I-1	SII
EU25	0.45	0.45	0.45	0.45	0.45
EU15	0.50	0.50	0.50	0.50	0.50
BE	0.51	0.51	0.51	0.49	0.48
CZ	0.31	0.31	0.31	0.33	0.34
DK	0.62	0.61	0.61	0.63	0.63
DE	0.60	0.60	0.60	0.60	0.59
EE	0.35	0.34	0.33	0.34	0.34
EL	0.21	0.21	0.21	0.22	0.22
ES	0.31	0.31	0.31	0.31	0.31
FR	0.51	0.50	0.50	0.48	0.48
IE	0.50	0.49	0.48	0.48	0.48
IT	0.34	0.34	0.34	0.34	0.34
CY	0.25	0.27	0.26	0.30	0.30

Βασικοί δείκτες καινοτομίας στην Ελλάδα 2004

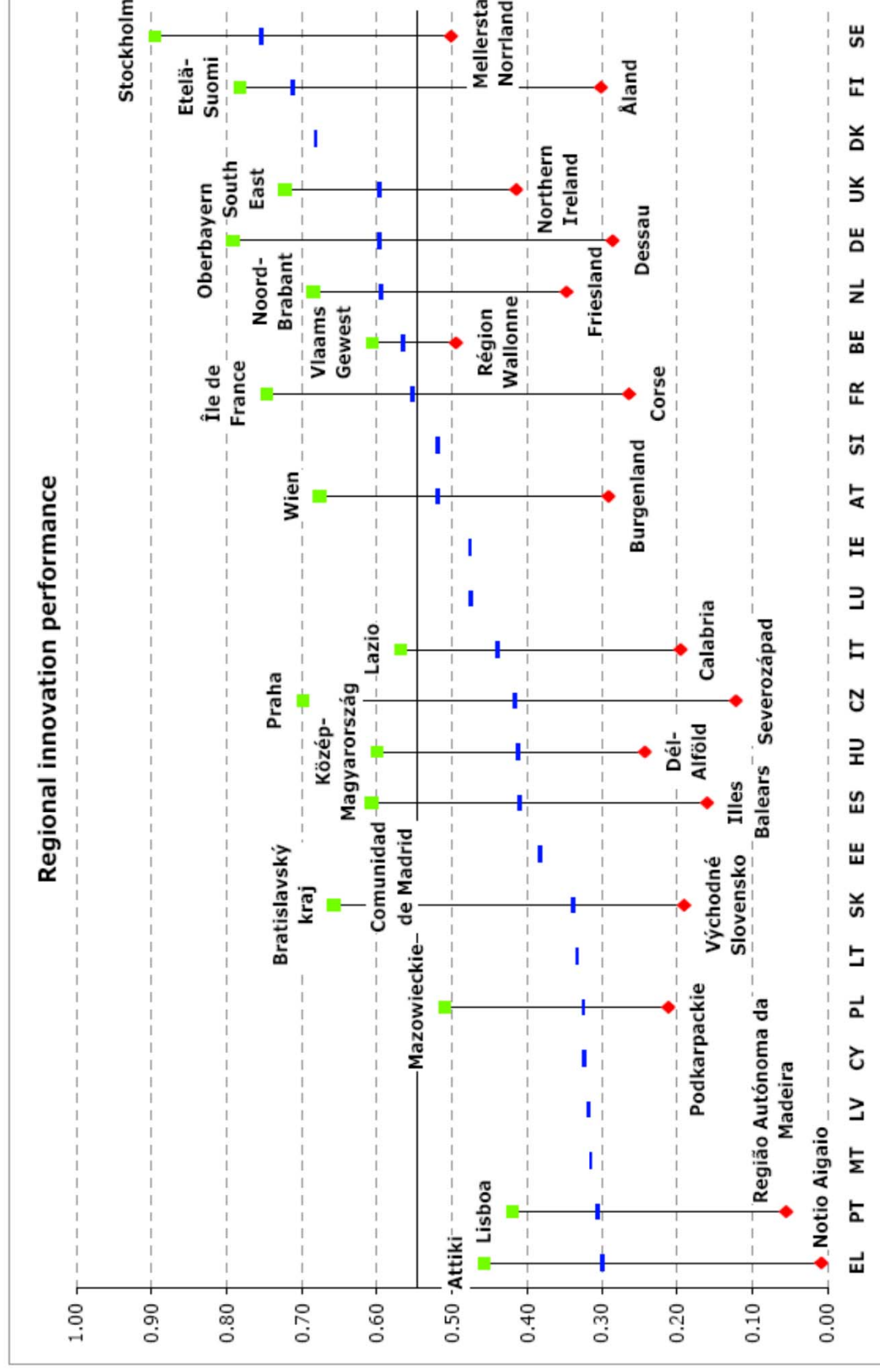
	Ελλάδα	% μ.ο. ΕΕ
Δείκτες δημιουργίας καινοτομίας		
- Δαπάνες επιχειρήσεων σε Ε&Α	0.20	16
- Κεφάλαιο κινδύνου εκκίνησης	0.008	32
- Νέες ευρεσιτεχνίες στο ΕΓΕ	8.1	6
Δείκτες αφομοίωσης καινοτομίας		
- Δαπάνες ΤΠΕ	5.1	81
- ΜΜΕ χρησιμοποιούν μη τεχνολογικές καινοτομίες	59	139
- Πωλήσεις προϊόντων νέων-στην-επιχείρηση-όχι-στην-αγορά	8.9	74

Βασικοί δείκτες καινοτομίας στην Ελλάδα 2004

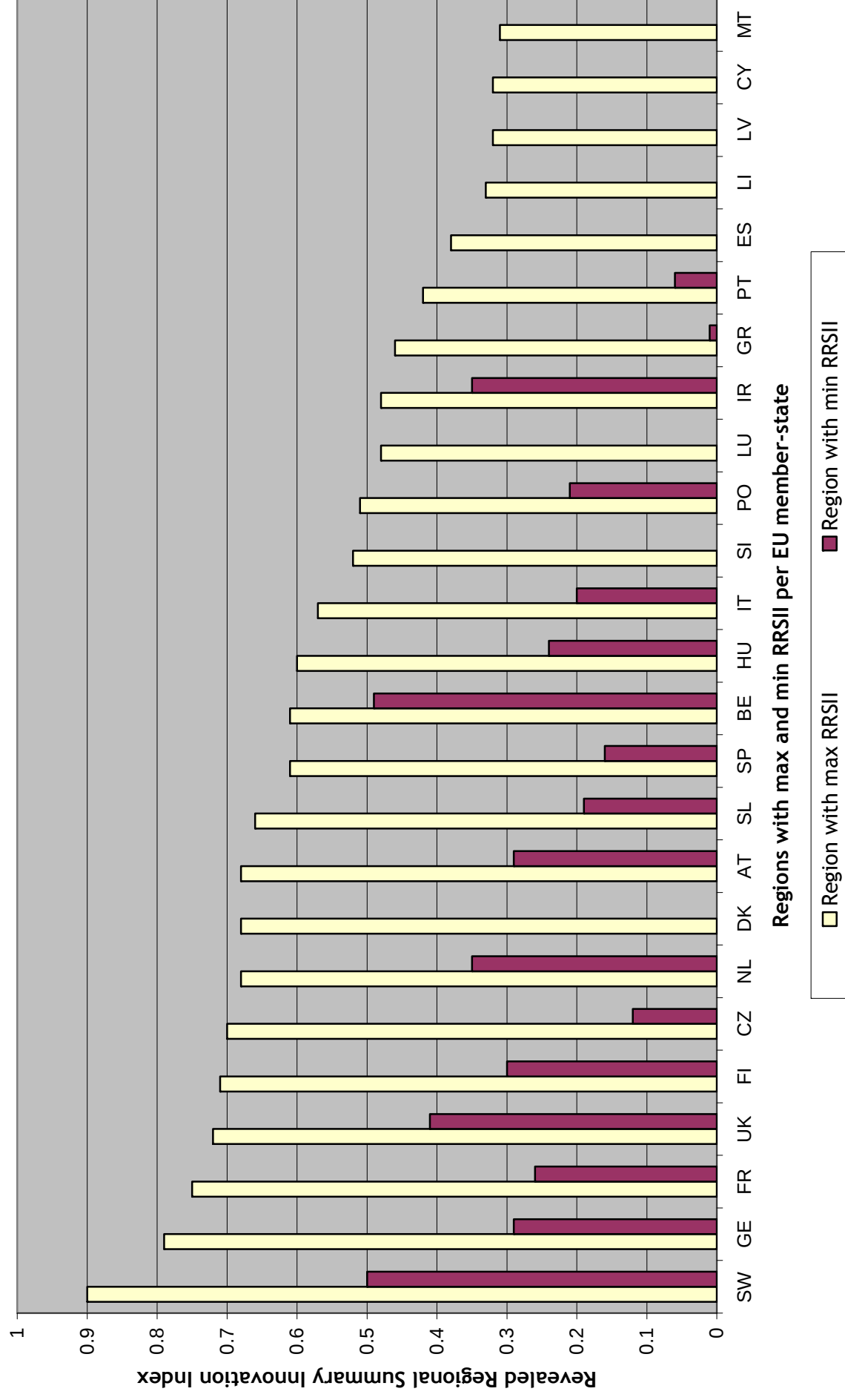

ISI scores per sector shown by •, highest ISI score in country sample depicted by x, lowest ISI score in country sample depicted by x, EU average depicted by •.

Περιφερειακές ανισότητες ΕΕ, 2006

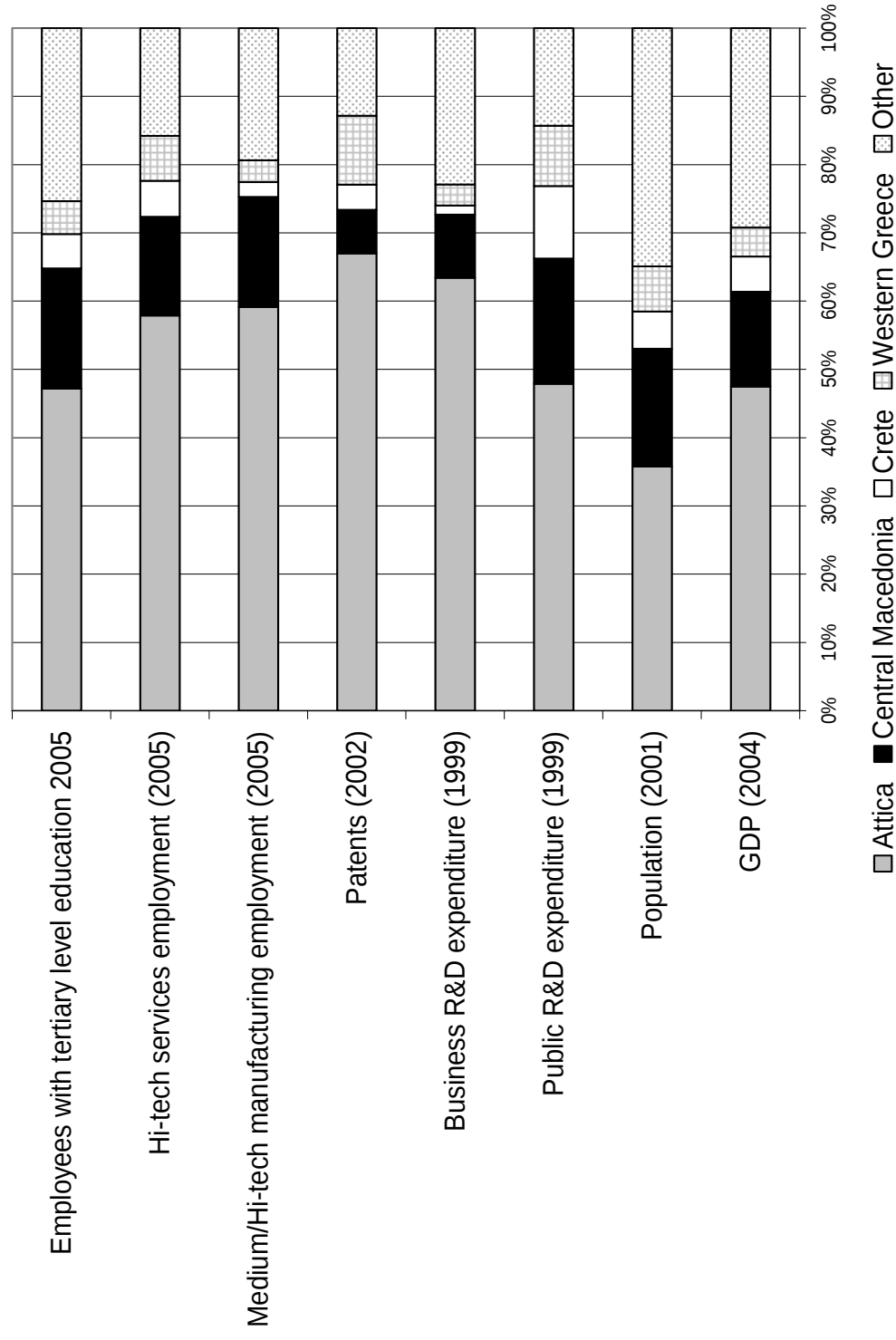

Περιφερειακές ανισότητες καινοτομίας σε κράτη μέλη της ΕΕ, 2006

Περιφερειακή κατανομή καινοτομίας στην Ελλάδα, 2004

Figure 5: Regional distribution of innovation factors and activities

Source : {EUROSTAT, 2007 #50}